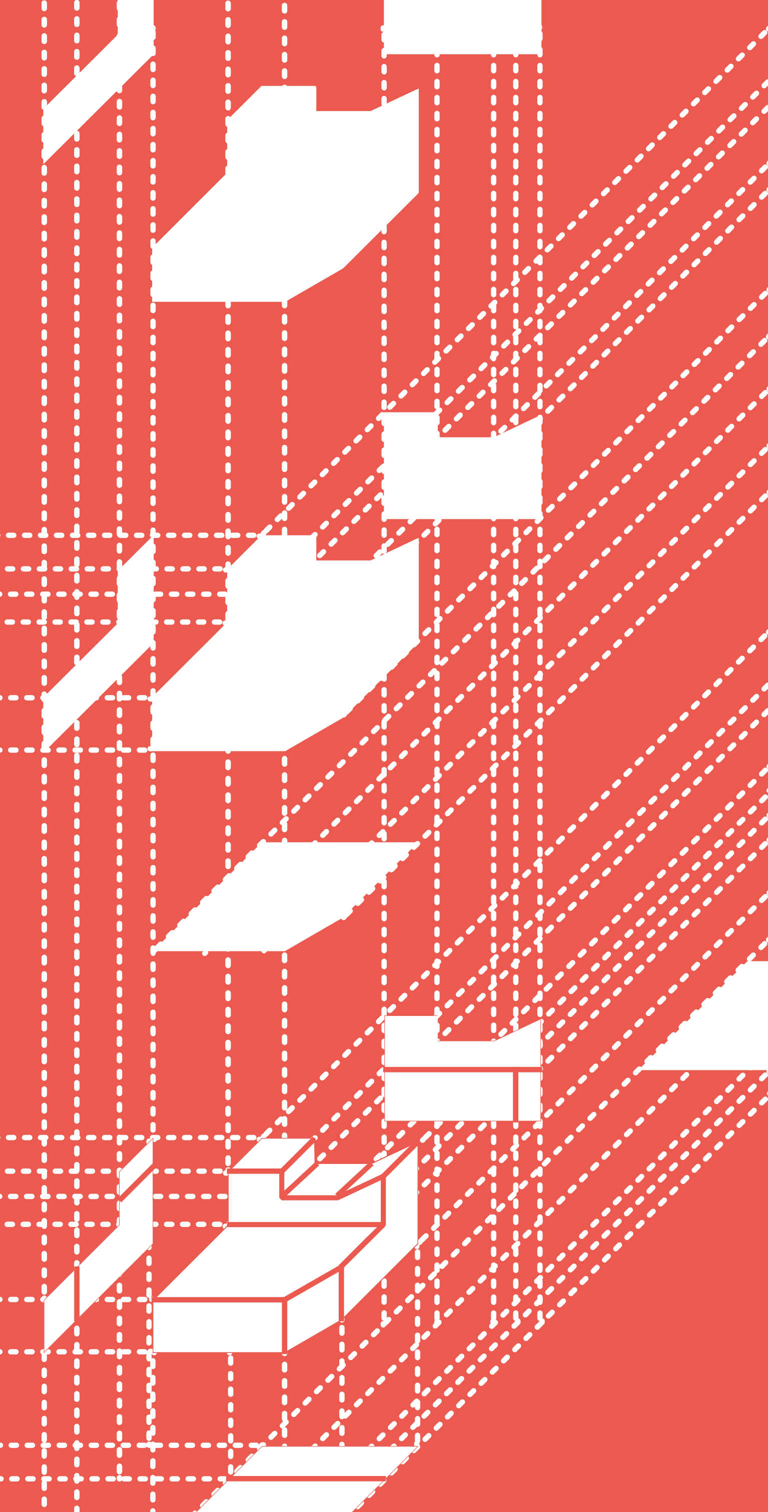

NEPOKORENI
GRAD
BROJ 4, 2014.
Zagrebačke paralelne vedute, 2014.
ISSN 1849-2584
NEPOKORENI GRAD

SADRŽAJ

Na prethodnoj stranici: vizualni predložak za jednu diskusija u sklopu programa Paralelnih struktura u organizaciji BRID-a i MAZ-a.

Društveni i politički značaj lijevih partija u Europi unazad nekoliko desetljeća na izrazito je niskoj razini, dok su formalne i neformalne lijevo orijentirane grupe i organizacije fragmentirane, nepovezane i disperzirane, te samim time u velikoj mjeri nemoćne utjecati na šire društvene promjene. Cijeli niz prosvjeda i *grassroots* pokreta od Egipta, preko Španjolske i Grčke do SAD-a pokazuje da je u kriznoj situaciji moguće kanalizirati opće nezadovoljstvo, frustracije i nepovjerenje stanovništva u vladajući političko-ekonomski establišment u smislenu i artikuliranu klasno osviještenu sistemsku kritiku. Međutim, nakon početnog zanosa često izostaju strukturna rješenja i alati kojima se želja za angažmanom iznenada regrutiranog mnogobrojnog ljudstva i nastalih *grassroots* organizacija može dugoročno održati, a njihovo djelovanje povezati i adekvatno usmjeriti. S druge strane, u pojedinim slučajevima prosvjedna energija uspjela se do neke mjere usmjeriti u organizacijske i solidarne strukture usmjerene na ublažavanje efekata mjera štednje.

Mjere štednje postale su općeprihvaćena mantra rješavanja posljednje krize, a pored udara na osnovne materijalne uvjete poput visine plaće, prava na stan ili pak obrazovanje, uhvaćeni smo i u koloplet novog vala privatizacije. Danas se privatiziraju i komodificiraju javni servisi, usluge, opća i javna dobra poput prometne infrastrukture, voda i šuma. Kako bi učinak lijeve alternative bio smislen, učinkovit i primjeren razmjerima ovakvih "rješenja" potrebno je promišljati kako teorijske, tako i praktične alate. Tek tako možemo primjereno odgovoriti na trenutnu političko-ekonomsku situaciju, i raditi na drugačijim modelima organiziranja i upravljanja.

Središnja tema ovog broja *Nepokorenog grada* posvećena je strategijama, taktikama i metodama terenskog rada temeljenog na izgradnji "paralelnih" društvenih struktura , koje sadržavaju praktičnu (realna pomoć egzistencijalno ugroženim skupinama) i političku (politička edukacija i širenje baze) dimenziju. U nizu tekstova istražujemo historijske i aktualne prakse izgradnje paralelnih društvenih struktura, odnosno strategije i taktike organiziranja, te metode rada koje su različite formalne i neformalne organizacije, neovisno o ideološkom predznaku, koristile da bi uputile na praznine u javnom sektoru nastale uslijed njegova strukturnog zanemarivanja i komodifikacije, to jest pokazujemo kako su educirale, politizirale i regrutirale stanovništvo te na taj način ostvarivale neke od svojih društveno-političkih ciljeva.

O primjerima političkih partija koje izborni uspjeh i široku podršku mogu, između ostalog, zahvaliti upravo dugotrajnom i temeljitom radu u lokalnoj zajednici, na terenu, možete čitati u tekstu Nikoline Rajković "Strategije uspona turske Stranke pravde i razvoja (AKP)", kao i onom Marije Ćaćić "Crne pantere – preživljavanje kao terenski rad".

O organizacijskoj platformi Solidarnost za sve (Solidarity for all) i samoorganiziranim solidarnim strukturama, nastalim tijekom i poslije masovnih prosvjeda u Grčkoj kao odgovor na socijalnu i ekonomsku krizu, čiji se najveći teret kroz mjere štednje prelama preko leđa najugroženijih skupina, čitajte u intervjuu s Georgijom Bekridaki, koordinatoricom platforme i članicom Syrize, a kako ekstremna desnica u Njemačkoj širi svoju bazu čitajte u tekstu Zorana Veselinovića.

Arhitektonski kolektiv Usina iz Brazila i novoosnovana zadruga "Pametnija zgrada", nastala u sklopu platforme "Ko gradi grad" iz bližeg nam Beograda, bave se istraživanjem i promišljanjem novih modela izgradnje stambenog prostora koji mijenjaju standardno slobodnotržišne odnose između aktera uključenih u proizvodnju stambenih kvadrata, te zagovaraju samoorganiziranu stambenu politiku zasnovanu na participaciji i uzajamnoj pomoći.

U tekstu "Važnost sindikalnog organiziranja i povezivanja sindikata s udrugama civilnog društva" ne spominju se konkretno paralelne strukture, ali autor Bojan Nonković eksplicitno navodi kako su sindikati "neizostavan akter u izgradnji šireg društvenog pokreta" i najbolji partner za širenje baze, te na pojedinim primjerima opisuje kako su se organizacije civilnog društva u Hrvatskoj povezale i zajednički djelovale sa sindikatima, naglašavajući važnost takvog povezivanja i u budućnosti.

Alan Sućeska nam donosi prikaz praktičnog i teorijskog rada Antonija Gramscija od kojeg, između ostalog, možemo puno naučiti o pitanjima koja se tiču organizacije radnika i rada na terenu.

Temat broja *Nepokorenog grada* koji je upravo pred vama nastao je kao rezultat serije diskusija i javnih tribina organiziranih u suradnji Mreže antifašistkinja Zagreba, Baze za radničku inicijativu i demokratizaciju, Feminističkog fronta i Centra za radničke studije, a u svrhu informiranja i proizvodnje znanja o političkom djelovanju usmjerenom na stvaranje snažne i solidarne mreže na terenu koja čini nužan preduvjet za društvenu promjenu kojoj težimo. Sam časopis je kao i uvijek proizvod udruženog rada svih članica i članova MAZ-a, a osim glavne teme, prati rad organizacije i donosi niz tekstova, prijevoda i izvještaja naših članova i suradnika kao i umjetničkih radova te stalni književni blok. Posebno se ponosimo akcijom pomoći poplavljenim područjima u Bosni o kojoj možete čitati u izvještaju "Voda do grla – kako smo prikupljali pomoć za poplavljena područja", autorice Ive Ivas, članice MAZ-a.

Do sljedećeg broja,
uredništvo

EUROPSKI ANTIFAŠISTIČKI SKUP

LIDIJA ČULO

Tri predstavnice MAZ-a ovog su proljeća učestvovale na Europskom antifašističkom skupu u Ateni. Tim povodom Lidija Čulo napisala je izvještaj o skupu i o atmosferi grada u krizi i stalnom sukobu.

Lidija Čulo je studentica, radnica i članica MAZ-a.

U Ateni je u razdoblju 11.-13. travnja 2014. godine održan Europski antifašistički skup koji je okupio brojne pojedince i kolektive iz gotovo cijele Europe, uključujući i pripadnike Mreže antifašistkinja Zagreba, beogradskog kolektiva Marks 21 te novosadskih i bosanskih antifašista. Skup je ujedno označavao vrhunac tzv. "mjeseca antifašističke akcije" (21. ožujka do 21. travnja) u kojemu su se provodile brojne akcije i intervencije u zajednicama, naseljima i školama u Ateni i diljem cijele Grčke.

Za vrijeme trajanja skupa imali smo priliku sudjelovati u brojnim aktivnostima poput radionica, okruglih stolova, diskusija, provođenja intervjua, umjetničkih izložbi itd., dok su u večernjim satima organizirane projekcije dokumentarnih filmova te koncerti uglavnom lokalnih istaknutih antifašističkih bendova.

Prvog dana našeg susreta organizirano je predstavljanje i međusobno upoznavanje gostiju skupa prilikom čega se sudionicima skupa obratio i predstavnik MAZ-a ukratko objasnivši kontekst djelovanja i aktivnosti. Tijekom sljedeća dva dana imali smo priliku sudjelovati u brojnim radionicama – izbor je bio raznolik, a odluka teška: antifašistički pokret u umjetnosti, na nogometnom terenu i školama, samoobrana od rasističkog nasilja, fašizam u medijima, pitanje Europe i imigranata, radnički pokret i borba protiv fašizma itd., a jedno od zanimljivijih izlaganja svakako je bilo ono ukrajinskih antifašista o razvoju situacije u Ukrajini.

Među istaknutim govornicima našli su se Alain Krivine, pripadnik antikapitalističke lijeve frakcije u Francuskoj koji je ujedno bio i jedan od predvodnika pariške pobune 1968. godine; poznati irski političar, član Socijalističke partije i nekadašnji zastupnik u Europskom parlamentu Joe Higgins; pisac i redatelj Tariq Ali koji se nazočnima obratio putem video poziva te pripadnici ukrajinske Borotbe; Antifašističke akcije Moskve i mnogi drugi.
Vrijeme održavanja Europskog antifašističkog skupa poklopilo se s posjetom njemačke kancelarke Angele Merkel povodom čega je ispred Grčke centralne banke bila postavljena i bomba "dobrodošlice", a sam posjet obilježili su masovni prosvjedi grčkog stanovništva te raznih sindikata, organizacija i političkih stranaka uz povike "Merkel, raus!". Prosvjedi su, za razliku od onih iz 2008. godine, nešto mirniji i manje nasilni nego inače (u međuvremenu je zabranjeno okupljanje na glavnom trgu), no svejedno je impresivna energija i zainteresiranost koju grčki građani svih uzrasta osjećaju kada se govori o politici ili kada je u pitanju izlazak na ulice i borba za vlastita prava.

Uz posjet anti-Merkel prosvjedima, interna druženja i upoznavanje atenske svakodnevnice nastavili su se na Politehničkom sveučilištu i kultnom parku u naselju Exarcheia. Sveučilište je svoj gotovo mitski status steklo u studenom 1973. godine kada su studenti započeli pobunu protiv diktature vojne hunte – zabarikadirani unutar zgrade ispisane parolama "Izbacimo NATO i SAD" pomoću radio signala pozivali su ostale stanovnike Atene da ustanu protiv vlasti. Kako bi ugušila prosvjede, policija je upala u zgradu fakulteta i pretukla studente. Iako prema tadašnjoj službenoj istrazi navodno nije poginuo nijedan student, povijesne analize govore o između 20 i 50 ubijenih civila tijekom tih nekoliko dana pobune. Danas se 17. studenog slavi dan slobode i demokracije čiji je simbol postao taj fakultet. Exarcheia također ima politički značaj – ona je dom brojnim ljevičarskim i antifašističkim grupama i pojedincima koji je smatraju nekom vrstom autonomne zone gdje koju policija nerado i rijetko zalazi. Njezina orijentacija može se iščitati s parola, murala i transparenata kojima je okružena, a koji su uglavnom posvećeni žrtvama rasističkog i policijskog nasilja. Upravo se ondje u danima antifašističkog skupa održao i sastanak skupine Beyond Europe, koja predstavlja široku platformu usmjerenu protiv kapitalizma.

Život u Ateni nije lak – krađe su česte, a Grci su oprezni. Ulice grada "očišćene" su od beskućnika i ovisnika – od kojih se oko 13 000 nalazi samo u Ateni i uglavnom živi u napuštenim zgradama, policija ih raseljava izvan grada, u siromašna predgrađa u kojima njihova situacija postaje još bezizlaznija. Pored toga, došlo je do pojave tzv. "novih beskućnika" – mladih (često obrazovanih) ljudi koji su još do jučer bili situirani. Atenjani pokušavaju pomoći svojim sugrađanima otvaranjem "uličnih klinika" u kojima volontiraju doktori koji besplatno obavljaju preglede i nastoje bolesnima omogućiti terapiju i liječenje. Iako su prvi korisnici ovih klinika uglavnom bili imigranti, danas pomoć traži sve više Grka. U zemlji u kojoj je milijun radnika izgubilo posao, a u samo dvije godine 2 500 ljudi počinilo samoubojstvo, građani su postali svjesni da su ih aktualne vlasti potpuno odbacile te da im samo vlastita međusobna solidarnost i samoorganizacija mogu pomoći.

KOJI JE BIO CILJ OVOG DRUŽENJA I ŠTO JE ONO ZNAČILO ZA NAS?

Prvenstveno, pružilo nam je direktan uvid u budućnost neoliberalizma i bijedu koju uzrokuje u društvu – na mikrorazini

Anti-Merkel prosvjedi, Atena
Autor fotografija: Vladimir Tatomir

Na sljedećoj stranici: vizualni predložak za jednu diskusija u sklopu programa Paralelnih struktura u organizaciji BRID-a i MAZ-a.

siromaštvo, otuđenje, bolest, ovisnosti, samoubojstva, a gledajući širu perspektivu raspad ekonomije i društva. Osim toga, ovaj skup značio nam je i priliku da kroz razgovor i diskusiju podijelimo iskustva s onima koji vode istu borbu drugdje u svijetu te da se pokušamo zajednički mobilizirati u borbi protiv šovinizma i diskriminacije – primjerice koordiniranim i istovremenim akcijama, prosvjedima pred ambasadama, pružanjem pomoći unutar zajednice te imigrantima, edukacijom na ulici i u školama, angažiranjem na radnim mjestima ili centrima za izbjeglice i sl. Osim toga, najavljano je da će se ovakvi tipovi skupova dogovarati i ubuduće, jednom godišnje i na drugim lokacijama, a zajedničkoj suradnji i budućim dogovorima kao infrastruktura poslužit će internetska platforma pomoću koje će se razmjenjivati informacije.

Značajnim smatramo pokušaj da se oko jednog cilja ujedine svi progresivni pojedinci i organizacije antifašističkog predznaka, naročito u trenucima kada desnica jača podjednako u "uličnom" ili parlamentarnom smislu, a Europa zatvara svoje granice imigrantima i nameće neoliberalne mjere štednje koje dodatno pogoršavaju položaj deprivilegiranih. Sektaštvo na ljevici je rak-rana i u grčkoj politici (na primjer, postoji više od deset različitih trockističkih organizacija), no međusobne razlike ne smiju biti primarni fokus ako nastojimo izgraditi širu mrežu otpora odozdo, utemeljenu na kompromisu i jedinstvu, a ujedinjenu oko višeg cilja, onog koji je uostalom istaknut u pozivu na skup: za Europu bez fašizma, rasizma i seksizma - u svijetu slobode i društvene solidarnosti.◁

MI NEMAMO SAMO POLITIČKU, MI IMAMO I HUMANITARNU KRIZU

RAZGOVOR S GEORGIOM BEKRIDAKI

* RAZGOVOR VODILA ASKA VUK
U ATENI, APRIL 2014.

O izgradnji solidarnosti, ljevici u Grčkoj i plaćenom političkom radu, razgovarali smo s Georgiom Bekridaki, koordinatoricom *Solidarity4all.gr* i članicom Syrize. Razgovor je vođen tokom europskog antifašističkog kongresa, održanog u travnju ove godine u Ateni.

* *Aska Vuk je članica MAZa*

Solidarity4all je organizacijska platforma za solidarne strukture u Grčkoj. Nalazi se u Ateni, a nastaje kao pokušaj objedinjavanja tristotinjak solidarnih struktura koje su tokom krize započele svoj rad u kvartovima širom Grčke. Radi se o autentičnim paralelnim institucijama koje su podigli sami građani odgovarajući na nemogućnost zadovoljavanja svakodnevnih potreba, uz to se postavljajući i kao društvena opozicija vladi i mjerama štednje. Solidarne strukture djeluju na dva fronta istovremeno – borbom za održanjem javnog sektora i kriznim preslagivanjem te izgradnjom kvartovskih mreža koje su sposobne odgovoriti na izazove svakodnevnog preživljavanja.

Kako su pokrenute solidarne strukture, koje potrebe one zadovoljavaju i koji su im ciljevi?

Uobičajeno solidarne strukture počinju tako da se skupi dvoje-troje ljudi koji su već aktivni u nekom kvartu, a onda im se polako pridružuju drugi. Tako je počela većina solidarnih struktura, možda je jezgra ljudi koji su ih započeli bila mala i dolazila iz različitih političkih opcija i ideologija, ali bili su već nekako aktivni u pokretu ili svojim kvartovima. A sada imamo više od tristo solidarnih struktura u cijeloj Grčkoj. Solidarne strukture nalaze se u mnogo različitih područja – zdravstvu, hrani (*Without middle man market, Food packages, Soup kitchen*), razmjeni znanja i usluga bez novca (*Time banks*), obrazovanje u društvenim školama, grupama koje nude pravno savjetovanje – posebno protiv evikcija, itd. Dakle, solidarne strukture odgovaraju na svakodnevne potrebe, ali najvažnija stvar koju oni rade je kreiranje mreža u susjedstvu. Kako bi ljudi zaista upoznali jedni druge, kako bi mogli raditi i reagirati zajedno, kako bi se mogli ujediniti i oko drugih stvari. To može biti zajednički odlazak na demonstracije, ali i to da ljudi razumiju zašto nemamo lijekove – jer svjedočimo pokušaju promjene cijelog zdravstvenog sustava, zatvaranju bolnica itd. Oko trideset socijalnih klinika i ljekarni koje djeluje u Grčkoj od početka su zajedno s radnicima u zdravstvenom sustavu – sestrama i doktorima – u svim borbama koje su radnici bolnice poduzeli. Jer na kraju, oni se bore za istu stvar. Socijalne klinike i farmacije ne žele postojati vječno, oni se bore za trenutak u kojemu više neće biti potrebne. Ovakvom organizacijom mi zapravo zahtijevamo nacionalni zdravstveni sustav, besplatan i dostupan za sve, za one koji imaju posao, ali i za one koji su nezaposleni. U Grčkoj je trenutačno jedan i pol milijun nezaposlenih, to su ljudi koji više nemaju osiguranje. Dakle, solidarne se strukture bave političkim pitanjima i pokušavaju aktivirati druge ljude.

Tko se uključuje u solidarne strukture, kako reagiraju obični građani, oni koji preko solidarnih struktura traže neku vrstu pomoći?

Ljudi koji dođu u solidarnu strukturu – ako smognu hrabrosti tražiti pomoć – osjećaju se krivima jer misle da je to njihova individualna greška. Mi im najprije kažemo: "Ne trebate moliti, ne trebate prevrtati po smeću jer postoji inicijativa i ljudi koji mogu ponovo spojiti vašu vodu ili struju; pridružite nam se da pronađemo rješenje zajedno." Najteže je ljude uvjeriti da nisu učinili ništa loše, da nisu krivi, čak i ako se u osobnom životu nešto dogodilo. Oni nisu navikli tražiti pomoć jer su možda prije dvije godine imali sve – posao, kuću, obitelj. Istovremeno, oni imaju kredite i postoji mogućnost da izgube svoje kuće, dakle nalaze se u području intervencije, njima je hitno potrebna pomoć. Prva stvar je da im se objasni da to nije njihova greška i da trebaju biti aktivni da bi pomogli i drugim ljudima. Na primjer, postoje solidarne strukture koje svaki tjedan nude pakete s hranom. Članovi ove solidarne strukture odlaze svaki tjedan u supermarket, tamo podijele letke i informiraju ljude – mi smo solidarna struktura iz vašeg kvarta i radimo to i to – objasne također i politički koncept. I kada ljudi izađu iz supermarketa, oni daju nešto solidarnim strukturama. Dakle, najvažnije je uvjeriti ljude da budu s nama. Ovdje se ne radi o tome da ja imam, ti nemaš i da ću ja dati tebi i držati te na toj poziciji u kojoj ću ja biti filantrop, znaš već tu dinamiku između slabih i jakih... Mi se moramo boriti zajedno. Na praktičnoj razini – kako ćemo nabaviti našu svakodnevnu hranu, ali također na političkoj razini – to je osnovni koncept kako solidarne strukture rade. Dobra stvar je što su one otvorene, svi mogu doći i doprinijeti na bilo koji način baš zato što pokrivaju neku osnovnu potrebu i odmah možeš vidjeti rezultat.

Što je Solidarnost za sve?

Solidarnost za sve je kreirana da bi podržala pojedinačne solidarne strukture koje su se već razvijale širom Grčke. Važno je naglasiti da mi nismo/krovna organizacija koja ima svoje članove, već proizvodimo alate koji služe podršci ovih samo-organiziranih struktura ili *grass-root* inicijativa u kvartovima. Kako? Na primjer, imamo internet platformu Solidarnost za sve (www.solidarity4all.gr) u koju smo uključili sve solidarne strukture na terenu koje znamo, a koje imaju više-manje isti koncept. Mi ne miješamo ove nove solidarne strukture koje su nastale u krizi s onima koje su prije postojale – npr. s nevladinim organizacijama koje se bave humanitarnim radom ili filantropijom – to je nešto drugačije. Nove solidarne strukture odgovaraju na neku realnu potrebu – oni osiguravaju hranu, lijekove, društvene škole i kuhinje, ali u isto vrijeme, one su aktivne u pokretu. Najvažnije je da ljudi razumiju zašto se nešto dogodilo – mi nismo imali oluju ili prirodnu nepogodu koja je uništila sve, dakle, ove strukture politiziraju i aktiviraju ljude jer ako oni ostanu neaktivni, imamo i drugu stranu – Zlatnu zoru koja koristi privatizaciju i marginalizaciju ljudi za svoje potrebe.

Koja je vaša uloga u odnosu na pojedinačne solidarne strukture na terenu?

Mi radimo logistiku. Ponekad predlažemo neku inicijativu za sve solidarne strukture, no one se moraju koordinirati oko zajedničke izjave ili akcije. Mi smo preuzeli inicijativu za koordinacijom, ali nismo koordinatori. Imamo internet platformu, ali pokušavamo ponuditi i druge alate i logistiku solidarnim strukturama. Nudimo im zajedničku izradu letaka, oni mogu doći u naš ured radi uredskih potreba, koristiti sobu za sastanke ili prostor za skupštine. Oni nas sada prepoznaju kao također solidarnu strukturu, no mi to nismo. Mi pokušavamo pomoći i doprinijeti na koji god način oni misle da je potrebno. Mi nikada ne utječemo na njihove odluke. Što god oni odluče, mi isto nastojimo učiniti većim i vidljivijim – kroz našu internetsku stranicu ili pak kontakte s medijima. Kako solidarnost može biti organiziranija, vidljivija i razumljivija ljudima – solidarnost koja nije vezana uz velike NVO-e ili filantropiju – to je naš glavni cilj.

Georgia Bekridaki

Kako konkretno djeluje Solidarnost za sve, koje akcije ste do sada poduzeli?

Mnogi ljudi žele nešto ponuditi i podijeliti, ali ne znaju gdje to učiniti. U tom slučaju naša je uloga reći im da u njihovom susjedstvu postoji struktura u koju se mogu uključiti. Ovaj solidarni pokret je potpuno nova vrsta kolektiviteta, to nije tradicionalni sindikat ili NVO – i mi ga pokušavamo učiniti vidljivim. Također pomažemo s pravnim problemima i novim organizacijskim modelima (npr. kako transferirati *Without middleman market* u neki legalniji i stabilniji model). Nedavno smo poslali poziv svim solidarnim strukturama koje se bave hranom – proizvođači, kooperative, narodne kuhinje, distribucija paketa s hranom i okupili se tokom dva dana na sveučilištu kako bi diskutirali. Budući da se oni s Krete i iz Thessalonikija međusobno ne znaju, a možda zajedno mogu riješiti probleme koje imaju, prvi cilj bio je međusobno se upoznati, a drugi vidjeti koji su problemi i kako dalje. Izdali smo i brošuru o pokretanju kooperativa te vodimo help desk kako bismo razgovarali s ljudima: prvo raspravljamo politička pitanja jer ako toga nema, onda zapravo otvaraš biznis; potom razgovaramo o razlozima za pokretanje kooperative i o razlikama u odnosu na druge modele (npr. da je kooperativa kontrolirana od samih radnika) i tek onda ostale tehničke stvari.

Broj beskućnika u stalnom je porastu, a zakon koji je onemogućavao evikcije prestao je važiti 2013. Kako solidarne strukture adresiraju problem beskućnika ?

Proizveli smo letke protiv evikcija, distribuirali ih po solidarnim strukturama i kvartovima te organizirali demonstracije. No, ne radimo uvijek s jasnim planom. Na primjer, kako smo postajali vidljiviji, neki su drugovi ponudili svoje kuće bez da uzimaju stanarinu, samo uz plaćanje režija. To je počelo skoro kao šala – “Hej, ja imam praznu kuću” – ali sada imamo cijelu listu kuća, dakle, to nije nešto što smo isplanirali. Novi beskućnici – koji su dva do tri tjedna na ulici i još se ne smatraju beskućnicima, nisu često svjesni što se događa. Nudeći im prazne kuće, preveniramo marginalizaciju ovih ljudi stalnim statusom beskućnika. Kako oni postaju snažniji, nakon par mjeseci odlaze i traže posao, a kuću prepuštaju nekom drugom i to je zadivljujuće. Ne nudimo novac za stanarinu jer to kreira ovisnu situaciju.

Koliko vas je uključeno u Solidarnost za sve i na koji način se financirate?

Nas dvanaest radi u Solidarity4all, pokrivamo razna područja i pokušavamo podržavati sve solidarne strukture, a one također mogu od nas tražiti sufinanciranje. Solidarne strukture ponekad dobivaju novac iz internacionalnih kampanja pošto je to jedan od naših zadataka – povećati vidljivost tih struktura i pokreta vani. Postoje pojedinci i sindikati širom Europe koji nam pomažu s opremom ili svakodnevnim potrepštinama. Drugi izvor financiranja je dvadeset posto iznosa plaće Syrizinih parlamentarnih zastupnika.

Jesu li se javljale sumnje na terenu, obzirom da vas financira strankama kako progresivna bila, koja ima svoje zastupnike u parlamentu?

To je bila politička odluka da se na ovaj način podrže solidarne strukture. Većina nas članovi smo Syrize. Pokrenuli smo solidarnost za sve ne znajući što se sve događa i koji su nam planovi. Shvatili smo da trebamo novac – za naš ured i platformu koju razvijamo te smo ga zatražili od Syrize koja je odlučila podržati autentičnu društvenu organizaciju. To je sjajno jer Syriza nije odlučila osnovati vlastite solidarne strukture, već podržati samoorganizaciju društva. Bilo je sumnji od strane nekih ljudi – pitali su se otkuda dolazimo i koja nam je agenda, no bismo im odgovarali da ćemo s njima raditi i surađivati te da ni na koji način nećemo intervenirati u njihove odluke. Dakle, bilo je solidarnih struktura koje su na početku bile sumnjičave ili jednostavno autonomne najprije ne želeći surađivati, ali kada su vidjeli kako radimo i da zadobivamo povjerenje ljudi, pristali su na suradnju.

Kojoj ideološkoj opciji pripadaju solidarne strukture – jesu li one uglavnom anarho-lijeve i antifašističke?

Solidarne strukture na terenu imaju više ili manje iste principe – otvorene su prema svima, samoorganizirane u svojim kvartovima, antifašističke, a imaju i određeni politički koncept – zašto radimo ovo što radimo. Naš zajednički cilj je da im prestanemo biti potrebni. Mi se zapravo borimo za političku promjenu. Antikapitalistička ljevica Ant.Ar.Sy.A, anarhisti, Syriza, nebitno je – borimo se za istu stvar. Osnovni cilj je pomoći ljudima u njihovim svakodnevnim potrebama – to je krucijalno jer – ako mi nismo tu, Zlatna Zora će zasigurno biti. Ponekad ljudi ne znaju što se događa – npr. jedan će dan doći u ovu strukturu, a drugi dan kod Zlatne Zore. No, mi uvijek kažemo ljudima: “Ja neću podržavati tebe, ako ti ne podržavaš našu mrežu.” Prema tome danas gotovo sve solidarne strukture također provode mnoge antifašističke aktivnosti.

Kako to da su građani Grčke uspjeli izgraditi ove paralelne institucije kao autentičan društveni odgovor na krizu, dok se drugdje ljevica uglavnom iscrpljuje u analizama, a većina građana mirno promatra dezintegracije države? Radi li se o specifičnim historijskim pretpostavkama, recentnoj krizi ili oboje?

Historijski smo uvijek imali jaku ljevicu, jake sindikate, jak radnički pokret, građanski rat i gerilu; ista ta struktura izgradila je solidarne strukture. I mi smo nekada bili marksistički knjižni klub – ali sada je situacija drugačija, mi nemamo samo generalnu političku krizu, mi imamo humanitarnu krizu, vidimo ljude koji su unutar godinu dana izgubili svoje živote. Ljudi nemaju pokrivene osnovne potrebe poput hrane, bolesni nemaju lijekove, ljudima je isključena struja ili bivaju izbačeni iz svojih kuća i stanova. Treba raditi kuću po kuću, kvart po kvart. Ono što je zadivljujuće je kada vidiš ljude koji su bili u zaista teškom položaju kako nakon šest mjeseci staju na svoje noge i počinju kroz solidarne strukture pomagati drugima.

Dobivaš li plaću za svoj rad? Ovo pitanje postavljam s obzirom na kontinuiranu i iscrpljujuću raspravu unutar različitih organizacija – pa i u našoj lokalnoj antifa organizaciji – o plaćenom i neplaćenom aktivizmu, bijelim i plavim ovratnicima, birokratima i “pravim” aktivistima?

Druga stvar je biti plaćen za nešto što bi ionako radio, to nije kao da mi raspisujemo natječaj za posao ili pišemo projekte za naša radna mjesta – svi smo u pokretu već puno godina. Da ne radim ovdje, ja bih i dalje bila u pokretu solidarnosti. Tako da je biti plaćen za ono što bi ionako radio i imati birokratsku poziciju – u čemu vidim opasnost – nešto posve drugo. Ako ovaj posao

više nije potreban, mi ga nećemo raditi. Možeš biti plaćen za ono što radiš i ne biti birokratiziran. Mi smo većinu vremena izvan ureda, a popodneva provodimo na skupštinama. Ja sam, na primjer, bila nezaposlena dvije godine i da se nije otvorila ova mogućnost plaćenog rada unutar solidarnih struktura, bila bih u inozemstvu. Ne znam kako onda u takvoj situaciji možeš optužiti plaćeni politički rad. Osim ako nemaš nešto drugo za predložiti. Mogu razumjeti strah od birokratizacije i mogu razumjeti da onaj koji plaća ima i mogućnost utjecaja. Ali to je na tebi. Mi imamo naše vlastite skupštine i iako smo članovi Syrize, mi nismo njezin organski dio, mi nismo odjel Syrize i to je nešto za što smo se sami izborili. Uzmimo za primjer političke pozicije oko evikcija: mi se zalažemo za brisanje svih dugova. Možda Syriza ima drugačiju poziciju, no mi nismo ograničeni pozicijama Syrize o onome što smijemo reći i kakve stavove zauzimati. Naravno da ćemo diskutirati jer je za stranku jako bitno da se znanja i mišljenja prenose u bazi i prema gore. Okvir je naravno isti – ali to je naša lijeva samosvijest, a ne okvir partijske birokracije. Dakle, možda postoji opasnost, ali nosiš se s tom opasnošću u praksi, svaki dan. Jer ako tim ljudima u svojoj organizaciji ne daš tu šansu, možda oni neće više moći biti dio organizacije. Ja sam dvije godine bila nezaposlena. Neki kažu – imaš više vremena. Ali ne, ja jednostavno nisam bila prisutna jer sam tražila posao koji će platiti moje račune svaki mjesec.

Što te dovelo u solidarne strukture, kako je išao tvoj politički razvoj?

Studirala sam sociologiju, od studentskih sam dana bila povezana s revolucionarnom grupom Kokkino; potom sam počela raditi u nevladinoj organizaciji koja se bavila imigrantima te neko vrijeme boravila u Nizozemskoj u okviru projekta *European voluntary service*. Kao događaj od iznimnog značaja za moj razvoj izdvojila bih Europski socijalni forum u Grčkoj – organiziran zajedničkim radom svih grupa ljevice, rezultirao je njihovim ujedinjavanjem te rađanjem Syrize.

Koliko dugo si članica Syrize i što misliš o njezinom razvoju?

I prije nego što se Syriza rodila (smijeh). Syriza je osnovana 2004., al otprije sam članica Kokkina. Za nas je osnivanje Syrize kao koalicije ljevice bio san koji smo svi živjeli od početka našeg angažmana na ljevici. Ljevicu u Grčkoj je prije sačinjavalo 20 ili 30 različitih grupa. Syriza je nastala iz svih tih organizacija. Od trockista, revolucionarne ljevice itd. Nakon godinu dana, one grupe koje nisu htjele ući u Syrizu stvorile su Ant.Ar.Sy.A-u, antikapitalističku ljevicu. Zadovoljna sam Syrizom, ali to je teško pitanje, to je uvijek borba. Uvijek se borimo za demokraciju u stranci, da ne izgubimo radikalizam pozicija ili vezu s društvom. Da smo istovremeno u parlamentu i na ulicama. Nije lako, ali nikad nije lako. Najlakše je reći – to nije lijeva stranka koju sam ja željela i ja sad odlazim. Ali gdje otići? Nisam nezadovoljna jer osjećam da postoji prostor za još više političkog rada unutar stranke. Ne smijemo biti sektarijanski jer mi ne možemo roditi nove revolucionarne ljude sada. Ovo su ljudi s kojima moramo raditi. Ovo je ljevica koju imamo sada.

Na koji način je stranka organizirana, radi li se o hijerarhijskom modelu i na koji način različite razine i frakcije komuniciraju međusobno?

U svakom kvartu postoji organizacija članova i lokalni ured, zatim organizacija profesija, npr. pravnika, a pojedinci mogu imati članstvo na obje razine. Uz to postoji još nekoliko odjela – posebno sada prije izbora – koji formiraju program stranke – ja sam na primjer u kontaktu s odjelom koji se bavi programom solidarne ekonomije i zakona koji ju podržavaju. Centralni komitet ima oko 200 članova i održava skupštine u mjesečnom ritmu. Ipak, stranka je organizirana hijerarhijski. Ja zaista ne mislim da je moguća drugačija organizacija kada se radi o 25 000 članova. Mi glasamo i to je najbolji model koji je trenutačno dostupan. Svi odjeli i frakcije komuniciraju otvoreno. Ako postoji program, on ide do lokalne razine, diskutira se te se potom zaključci vraćaju prema vrhu. Na primjer, ako centralni komitet odluči raditi neku kampanju o bolnicama, nismo ništa napravili s bazom ako komitet samo producira plakate i letke na osnovu kojih lokalne grupe mogu raditi evente. Lokalne organizacije možda imaju drugačiju agendu ili problem koji je više povezan s njihovim potrebama i kvartovima. Za mene je ovo najvažnije pitanje – kako ove različite razine komuniciraju međusobno i kako se odluke transferiraju gore da bi baza mogla utjecati na vrh stranke. Kako baza transferira znanje stranci i kako baza transferira svoje potrebe prema gore. Za lokalne organizacije je pak bitno jesu li otvorene, rade li otvorene skupštine na koje mogu doći susjedi i to ne da bi se prikupili novi članovi, već da bi se upoznalo ljude i njihove potrebe.

Stječe se dojam da je veliki broj građana Grčke već nekako politiziran i da se protivi mjerama štednje i ukidanju javnog sektora. U Hrvatskoj to još uvijek nije slučaj. Kako se Syriza nosi s apolitičnima, odnosno onima koji više nemaju povjerenja u stranke, a kako s druge strane premošćuje razlike unutar koalicije?

Ovdje pucamo na njih (smijeh) jer i Zlatna Zora kaže isto – mi smo apolitični- ali to samo govori o krizi povjerenja u političke stranke. Zato je važno da imamo ovako visoku zastupljenost Syrize. Syriza je formirana od samo jedne jedine stranke koja je prethodno postojala – Synaspismós – te još dvanaest političkih organizacija. Ove zime imali smo svoju prvu konferenciju na kojoj smo zaista postali jedna stranka s jednim upravljačkim tijelom. Neke od organizacija prestale su postojati individualno, a neke bi željele supostojati individualno i unutar Syrize i raditi npr. svoje novine. Mislim da nije ideja da svi budemo isti niti to možemo biti – jer imamo različite ideje, perspektive i ideologije – od revolucionarnih do reformističkih lijevih organizacija pa sve do maoista. Za mene je to prava vrijednost Syrize – da sve ove stranke i političke opcije postoje zajedno. Bitno je da idemo naprijed, a ne stopiramo sami sebe nemogućnošću postizanja konsenzusa. Sada imamo frakcije, ali otvorene frakcije koje diksutiraju određene teme i koegzistiraju zajedno. Syriza je nešto novo. Ona nije svrha sama sebi – poput recimo komunističke stranke u Grčkoj koja je trenutačno na 4 % i koja ne sluša što se događa. Syriza je pokušala premostiti greške prijašnjih partija. Ja vjerujem Syrizi zato što znam mnogo članova na različitim razinama stranke koji su otvoreni i aktivni i još uvijek imaju radikalne pozicije. ◁

ZVUK U SLUŽBI AKTIVIZMA

RAZGOVOR S KOLEKTIVOM ULTRA RED

* RAZGOVOR VODILE: KATERINA DUDA I MIRNA ŠIMAT, LISTOPAD 2014.

U listopadu ove godine kolektiv Ultra-red održao je radionicu na kojoj su sudjelovali članovi MAZ-a. O zvuku kao alatu aktivizma razgovarali smo s članovima kolektiva Ultra-red, Crisom Jonesom i Elliotom Perkinsom.

* *Katerina Duda i Mirna Šimat su članice MAZ-a.*

Možete li nam dati mali uvod u vaš kolektiv? Koje su vaše metode rada?

Ultra-red su 1994. godine osnovala dvojica aktivista za borbu protiv AIDS-a/HIV-a koji su radili na distribuciji igala u Los Angelesu. U to vrijeme počelo se s pokušajem razumijevanja i eksperimentiranjem sa zvukom kao sredstvom političkog organiziranja. Razmjena igala bila je tada na lokalnom području ilegalna te jako stigmatizirana i kriminalizirana. Budući da je trebalo zajamčiti osobnu sigurnost i anonimnost korisnika razmjene, zvučne snimke imale su sve veću ulogu u dokumentiranju projekta kao nevizualno bilježenje koje štiti identitete korisnika. Od tih početaka uloga zvuka postala je svjesnija i bolje pozicionirana te je on uskoro postao praksa. Slušanjem je Ultra-red počeo čuti i aktivno slušati za druge borbe. Danas, dvadeset godina kasnije, Ultra-red je skupina od dvanaest ljudi koji žive i rade diljem SAD-a, Velike Britanije i Njemačke, a svi su njezini članovi uključeni u borbe oko javnog stanovanja, zdravstva, antirasizma, obrazovanja i seksualne politike. Ultra-red je zamišljen kao kolektivni diskurzivni prostor među ovim borbama, prostor suradnje, uzajamnosti i učenja ostvaren obvezom svakog od članova grupe da s ostalima podijeli ono što donosimo u Ultra-red organizirajući se unutar lokalnih zajednica. Teško je razgraničiti što je točno metoda Ultra-reda jer su one brojne i različite i svatko ih od nas možda drugačije koristi i shvaća.

Ipak ovo su pristupi koje svi dijelimo:

a) Predanost slušanju. Cijeli naš rad proizlazi iz svjesnog čina slušanja: od protokola koje pišemo da bismo olakšali tijek radionica, do slušanja sesija, šetnji, pisanja, pripovijedanja, snimanja. U kojem god se obliku rad manifestira i koliko god se nevidljivim ili suptilnim čin slušanja može činiti, uvijek je prisutan i svjestan u našim aktivnostima.

b) Vjera u sposobnost zajednica da razumiju vlastite uvjete i u njihovo kolektivno znanje, već prisutno kao alat za organiziranje u cilju njihovih potreba i želja.

c) Vjernost procesu. Istraživanja zvuka često upadnu u krizu. Procesi slušanja pomažu da se ti krizni momenti situiraju u kolektivni moment. Što slušamo? Slušamo li snimku, konkretnu situaciju, apstrakciju, naš odnos sa zvukom, jednih s drugima, ili naš otpor kolektivu, otpuštanju ukorijenjenih predodžbi, mijenjanju stavova? Nedvojbeno simultano slušamo sve nabrojano, ali stavivši sebe u proces te tenzije postaju horizontalne i nisu više usmjerene na autoritet voditelja radionice od kojega bi se inače očekivalo da usmjeri svoju stručnost na određeno pitanje ili sukob.

Ne postoji pravi odgovor na pitanje što čini rad Ultra-red kolektiva. Odgovornosti nas jednih prema drugima temelje se na uzajamnom povjerenju koje dozvoljava bezbrojne varijacije procesa istraživanja i ne propisuje poslušnost. No vjerujemo da se tri osnovna, gore spomenuta načela mogu naći u svakom projektu Ultra-reda.

Kako zvuk može biti alat za aktiviranje ili otvaranje pojedinih pitanja?

Zvuk je za nas sredstvo građenja zajedničkih prostora među ljudima koji žele pristupiti kolektivnom istraživanju pojedinog pitanja, teme, mjesta ili trenutka. Zvučne snimke koriste se kao sredstva bijega od semantike govora (iako se u mnogim istraživanjima radi o snimkama govora), odnosno od relativne "sigurnosti" vizualnog. Svi smo školovani u vizualnom smislu i za većinu nas ono što znamo strukturirano je vizualnim pojmovima. Privilegiranje slušanja ne znači fetišizam oko određenog zvuka i njegove kvalitete ili toga što nam on želi "reći". Manje nas se tiče "pravo" značenje zvuka, prije će biti da nas zvučne snimke što se koriste za kolektivno slušanje suočavaju s vlastitim i međusobnim nesigurnostima, dogmama, proturječjima, sličnostima, pitanjima, sumnjama itd. Koristimo zvuk da bismo došli do te točke. Kad jednom do nje stignemo, pojedina zvučna snimka može postati zastarjela, nevažna i može je se jednostavno zanemariti kako istraživanje ide dalje i mijenja se dok, naprotiv, neki zvukovi ispadnu nužniji i značajniji te zahtijevaju daljnje slušanje i promišljanje. Zvučne snimke su šifrirani zapisi socijalnih situacija koje slušatelj dešifrira u utjelovljenom iskustvu kolektivnog slušanja. Jednostavno rečeno, zvuk je u Ultra-redu medijator susreta među ljudima.

Koja je važnost zvuka i slušanja?

Za nas slušanje prethodi zvuku. Slušanje je to koje kroz zvuk omogućuje susret s drugima. To otvara mnoga pitanja o namjeri, subjektivnosti, odgovornosti, to jest odakle slušamo i čemu je uho otvoreno, što se naprežemo čuti, tko je slušač i s kime slušamo. Zvuk i slušanje su važni jer nude, tako mislimo, mogućnost utjelovljenog iskustva koje ljudi mogu dijeliti u slušanju i tišini. Zvuk proizvodi drugačiju vrstu znanja od vizualnog. Dijeljenje slušalačkog prostora s drugima kad možemo osjetiti i doživjeti zajednički prostor koji stvara zvuk tjelesna je stvar. Stvara drugačiju vrstu zajedništva. Politika tog prostora onda ovisi o tome tko šuti, a tko govori, što istražujemo slušajući, kako se odnosimo prema kolektivnom procesu i što smo spremni propitivati, a do čega držimo. Istodobno s organiziranjem slušanja organiziramo svoje misli i pitanja u vezi s onime što drugi čuju. Zvuk i slušanje pomažu nam da prepoznamo razlike u slušanju. Takve tenzije mogu biti posebno produktivne kad taj konflikt postaje ili suparnički, neprijateljski ili mogu jednostavno zatvoriti inače koristan nesporazum. Slušanje, reevaluacija ili reafirmiranje vlastitog napora i pokušaja shvaćanja i ulaženja u sukobljene stavove, zadržavajući potonje u napetosti (jer su nam korisni kao pokretači u daljnjem slušanju i produbljivanju naše analize situacije), ono je čemu teži naše korištenje zvuka i slušanja.

Kako to može pomoći izgradnji političke organizacije? Što je važno za političko organiziranje?

Politika je u većini slučajeva mjesto proglasa, iznošenja stava, davanja zahtjeva, korištenja glasa. Jedan od prijedloga definiranja načina na koji Ultra-red koristi slušanje kao sredstvo propitivanja jest da je *tišina uvjet za slušanje*. Suzbijanje poriva za pružanjem glasa, discipliniranje vlastite potrebe za govorom, da bi se slušalo i oduprlo pribjegavanju odgovaranja isti tren, znači biti u trenucima disonancije i nastojati iz njih stvoriti trenutke pedagogije. Ako je svrha toga produbljivanje našeg razumijevanja uvjeta borbe da bi se politiziralo, osujetilo ili učinilo vidljivima situacije koje nam se same po sebi čine očite, jednostavne, mutne, uzaludne ili beznačajne, tada to ima duboke implikacije za političko organiziranje.

KRATKI OSVRT NA ZAGREBAČKU RADIONICU

Koraci, trubač, zvonjava crkve, prikolica, ulični prodavač krumpira, prigušeni smijeh, udaljeni glasovi, razbijanje stakla, promet, nevidljivi rad, i slične manje ili više apstraktne asocijacije nizale su se kao odgovori na "Što smo čuli?", ključno pitanje nakon preslušavanja zvukova Trešnjevke. Trodnevnu radionicu osmišljenu kroz pristup aktivnog slušanja, namijenjenu članovima udruga i ostalim zainteresiranim pojedincima, vodila su dvojica članova kolektiva Ultra-red, Englezi Chris i Elliot, a organizirala ju je udruga BLOK u suradnji s MAZ-om krajem rujna u Centru za kulturu Trešnjevka. Radionice ovakvog tipa uobičajena su praksa kolektiva Ultra-red, a zagrebačka je varijanta krenula od pitanja "Koji je zvuk odsutnosti?" i "Je li odsutnost prazna?". Uzimajući u obzir trešnjevačku antifašističku i radničku povijest te procese transformacije grada, pa tako i ove četvrti, gdje je antifašističko nasljeđe doslovno brisano iz javnog prostora, kroz sesije slušanja, snimanja zvuka i raspravu pokušali smo detektirati aktualnu situaciju i zvučnu sliku četvrti. Uz te sesije, Vanja Radovanović iz Mapiranja Trešnjevke proveo nas je starom linijom Samoborčeka, po željezničkom putu koji više ne postoji, što je za njega uobičajeno vodstvo, no s obzirom na našu specifičnu temu ovaj put mu je prišao ponešto drugačije, više no inače obraćajući pažnju na zvukove. Detektirajući što sve može predstavljati odsutnost i kako je čuti ili zvukom prikazati sve slojeve strukturnih procesa čije implikacije pronalazimo u javnom prostoru, radionicom nismo samo otvorili pitanja o tome što znači aktivno slušanje i na koji ga način možemo učiniti političkim, nego i što aktivno slušanje znači za rad samih organizacija. Prema tome, zvuk radionice s kolektivom Ultra-red i BLOK-om zasigurno ćemo pamtiti kao osvještavanje još jednog alata za aktivističku praksu.

Koji je zvuk Zagreba? Kako vam je bilo slušati Zagreb? U usporedbi s drugim gradovima ili mjestima?

Za nas je zvuk Zagreba bio zvuk! Time želimo reći da što god bi mogao očekivati da ćeš u Zagrebu čuti, ono što čuješ je upravo to! Ponekad ono što očekuješ čuti na određenoj politiziranoj lokaciji jednostavno nije tamo kad tamo stojite kao grupa. No ta diskrepancija između očekivanja i stvarnosti je ono što služi kao odlično polazište za promišljanje pitanja "Što čujete?". Iz odgovora na to pitanje širimo kolektivnu refleksiju ne na temelju same lokacije i njezinih povijesti, nego na sličnostima i proturječjima koje zajedno čujemo u tom trenutku. Tako možemo uklopiti ono što čujemo u proces rada, spojivši s time i ono što znamo o izvjesnom području, temi ili ideji, te ih početi dublje istraživati.

Mislim da nam je to bilo jasno u četvrti Trešnjevka koja ima dugu povijest radničkih borbi. No kad smo njome šetali nismo to zapravo mogli čuti na licu mjesta. Međutim iz zajedničkog rada na snimanju zvuka u četvrti i slušanja rečenih snimaka, odsutnost te povijesti proizvela je nešto mnogo opipljivije za promišljanje i analizu nego bilo koji povijesni zvuk radničkih borbi. Obojica smo osjetili da su rasprave oko ovog pitanja odsutnosti, kao i sjajan angažman i znanje ljudi iz BLOK-a i MAZ-a, zaista počeli otvarati naše razumijevanje Trešnjevke. Činilo se to odličnim polazištem za osmišljavanje načina kako se aktivirati na ovom području, umjesto da samo počnemo s onim što smo o četvrti mislili da znamo na početku.

Mislim da nijednom od članova Ultra-reda ne bi bilo teško locirati takve odsutnosti zvuka borbe u svojim vlastitim životnim područjima. Ako uzmemo samo svakodnevicu ulica u kojima živimo, često nas zapanji tišina ili odsutnost politike. No ako upotrijebimo svoje iskustvo ili detektivske instinkte (!), znamo da je politika uvijek prisutna. Pronalaženje političkih mjesta i prilika u svakodnevici nešto je što zahtijeva više slušanja, više bivanja na tom mjestu, više pozivanja ljudi u razgovor i više namjere da se lokalno djeluje.

Šetnja u sklopu radionice održane u listopadu 2014.
Autor fotografije: Srđan Kovačević

Gore: Radionica održana u listopadu 2014.;
Autor fotografija Srđan Kovačević
Na sljedećoj stranici: fotografija snimljena na jednom od praktičnih zadataka tijekom radionice;
Autorica fotografije: Mirna Šimat

Možete li nam dati primjer svog projekta kojim ste, po vašem mišljenju, zaista uspjeli u nekoj vrsti aktivacije, napravili promjenu?

Ljubazno smo pozvani da radimo s aktivistima za javno stanovanje u Glasgowu 2010., gdje smo sudjelovali u kolektivnoj šetnji i slušanju dijelova grada koji su pogođeni gentrifikacijom te također onih dijelova koji će time biti ugroženi u neko skorije vrijeme. Pri šetnjama smo snimali ujedno zvukove priča, argumenata i svjedočanstava ljudi, no i apstraktnije gradske zvukove. Tjedan dana kasnije priredili smo slušalačku sesiju gdje je došao velik broj različitih lokalaca da bi zajedno slušali i da bi pokušali razmisliti o pitanjima regeneracije, gentrifikacije i prava na grad. S obzirom na upotrebu zvučnih objekata (snimaka) i protokola (uputa), potrebnu da bi se stvorili uvjeti za kolektivno slušanje, neki od učesnika kasnije su stvorili vlastitu grupu koja je odlučila zadržati upotrebu protokola i objekata da bi strukturirala buduće sastanke. U jednom su slučaju odlučili kao predmet promišljanja upotrijebiti nekoliko besplatnih lokalnih novina koje su izdavali aktivisti za stanovanje u Glasgowu. Kasnije, od tog početnog rada, pojedinci i skupine koji su radili na pitanjima obrazovanja u gradu iskoristili su naš početni protokol da bi također strukturirali svoje sastanke. Za nas, preuzimanje metode koju konstantno razvijamo kroz ovakve kolektivne susrete, kao i korištenje te metode za političko organiziranje s grupama i zajednicama, ultimativna je nagrada.

Možete li nam dati natuknice/korake kojima bismo unaprijedili slušanje? Kako početi, što raditi, na što se koncentrirati?

Da ne ulazimo u tehnikalije metode, prvo što bismo rekli za slušanje jest da privilegiramo slušanje kao pedagošku metodu. Kao što smo gore istaknuli, to iziskuje određene uvjete, kao što je tišina, namjera i stvaranje prostora u kojima slušanje može postati mjesto dijeljenja i učenja. Želimo reći da bi slušanje trebalo biti organizirano. Kako smo zajedno otkrili u Zagrebu, čin slušanja je najproduktivniji kad se zvučni objekti ne koriste kao preskriptivni, didaktički objekti nego otvoreni prostori za refleksiju. Pod ovime mislimo da nema mnogo pedagoškog potencijala u nuđenju smisla ili sadržaja zvuka kroz objašnjavanje ili tumačenje jer to ide k zatvaranju mnogih mogućnosti bivanja u činu slušanja nas kao utjelovljenih subjekta. Objašnjavanje zvuka prije njegova slušanja, ili nametanje značenja zvuka, ili ustrajanje na “istini” u njemu otuđuje nas od našeg vlastitog iskustva slušanja. Pitanje koje postavljamo da bismo organizirali slušanje “Što ste čuli?” jednostavno je pitanje, ono ne znači “jeste li čuli što ste trebali čuti?”. U tom pogledu važno je upamtiti da je svako slušanje subjektivno, kontingentno i slobodno. Budući da naši procesi inzistiraju na aktivnom sudjelovanju, jednako tako i mi inzistiramo na tome da ne postoji nešto poput “objektivnog” ili “pasivnog” slušanja. Slušanje je za nas utoliko namjerno i politizirano te strukturirano našim odnosima i odgovornostima prema subjektima borbe. ◁

ALENKA CINDRIĆ: KRATKE PERFORMA-TIVNE AKCIJE

Unutar bloka vizualne umjetnosti predstavljamo rad Alenke Cindrić. Kroz svoju praksu Alenka Cindrić propituje urbani prostor, osvještava njegove paralelne strukture (dokumentirajući na primjer utabane puteljke i prečice), načine promatranja i korištenja javnog prostora izvan standardiziranih mjera i pravila. Riječ je o diskretnim gestama pri kojima autorica koristi vlastitu pojavu kao medij kojim naglašava nevidljivo i efemerno u svakodnevnom gradskom prostoru.

Praksu Alenke Cindrić možemo podvući pod nazivnik manje je više, ona odgovara na pitanje koliko se toga može sažeti diskretnim i jednostavnim gestama. Osim toga pokazuje i da bunt na mikrorazini, kroz svakodnevni pješački prolazak gradskim prostorom, može biti kritika i analiza strukturnih problema.

Alenka Cindrić rođena je 1985. godine u Slavonskom Brodu. Završila je preddiplomski studij germanistike i ukrajinistike na Filozofskom fakultetu u Zagrebu i preddiplomski studij animiranog filma i novih medija na Akademiji likovnih umjetnosti. Izlagala je na nekoliko skupnih izložbi i projekata.

"Ton koji prevladava u javnim prostorima umjetnički se najlakše da iščitati ako se pođe od perspektive korisnika tog prostora u njegovoj najosnovnijoj formi – pješaka. Prešutne konvencije kretanja i bivanja u gradskom prostoru i sama fizikalnost prostora ono je što me u radovima najviše zaokuplja. Kao pješak u performativnim akcijama, koje su u pravilu nešto vrlo uobičajeno, poput stajanja, pokušavam osvijetliti činjenicu (i ono što iz nje proizlazi) da i uobičajene radnje u javnom gradskom prostoru mogu zauzeti formu bunta.

Tako na primjer u videoperformansima (koji su snimani kamerom na diskretnoj udaljenosti) stojim na semaforu okrenuta u suprotnom smjeru od ostalih građana koji čekaju da prijeđu cestu, ili stojim u Ilici nedaleko od Trga, gdje se nitko ne zaustavlja da bi proboravio, ili, naposljetku, stojim na površinama koje su urbanistički realizirane tako da ih se teško može koristiti. Činjenica da je moje stajanje začudno i performativno ukazuje na to koliko je ponašanje ljudi u javnim prostorima iskonstruirano fizikalnošću tog prostora i koliko je ta fizikalnost proizvod mentalne klime društva."

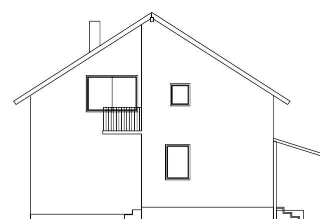
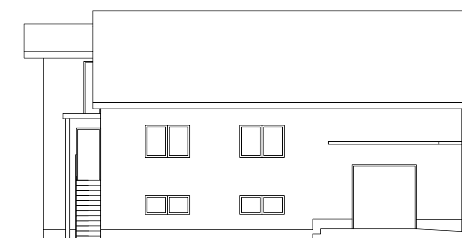
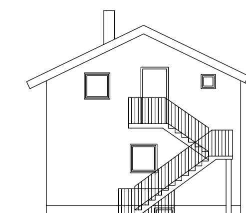
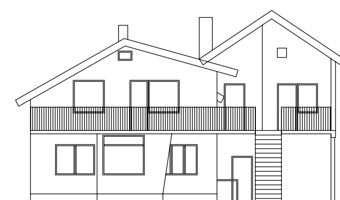

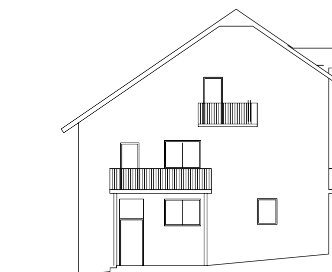

Sve fotografije su video isječci, radovi se mogu pogledati na internetskom portfoliju autorice: http://inmandarinchinese.tumblr.com

MORANA MANGER, SRĐAN GIOVANELLI, DAMIR SEKULIĆ

Rad *Suvremena hrvatska arhitektura* predstavlja niz nelegalno izgrađenih ili nadograđenih kuća nudeći sliku dominantne suvremene arhitektonske produkcije u zemlji, postavljajući istinsku urbanističko-arhitektonsku paradigmu u kojoj živimo, a koju u strukovnim tijelima, zakonodavstvu, arhitektonsko-kulturnim krugovima nerijetko zaboravljamo. Ovaj kritički naizgled satirički osvrt na domaću arhitektonsku produkciju puno je prisutnija realnost od one koju bi željeli percipirati u nekim pseudo salonskim krugovima, a čini bitan problem arhitekture.

USINA: ARHITEKTONSKI RADNI KOLEKTIV U SURADNJI S POKRETIMA ODOZDO

USINA
* PREVEO JERE KUZMANIĆ

U poplavi uglađenih prikaza arhitektonskih projekata u kojima se ne sjaje samo začudne forme novih zgrada već i osmjesi sretnih korisnika na slikama koje nas potiču na dizanje stambenog kredita, arhitektonski kolektivi koji pokušavaju promijeniti arhitekturi nametnute uloge prava su rijetkost. Iako rijetki, kolektivi poput južnoameričke Usine često su proizašli iz specifičnih političkih konstelacija i procesa koji su u jednom trenu otvorili prostor i mogućnost arhitektima za društveno posredovanje znanja o građenju i gradovima.

Koncept djelovanja arhitektonskog kolektiva Usina zasniva se na reorganizaciji odnosa između različitih aktera uključenih u proizvodnju stambenog prostora. U praktičnom smislu to znači napuštanje uvriježenog odnosa struke i klijenta u kojem jedna strana pruža uslugu, a druga je prima. U Brazilu je u vrijeme prvog mandata Radničke stranke u Sao Paulu(1) institucionalizirana tzv. *mutirão autogestionãrio* što u prijevodu znači samoorganizirana stambena politika zasnovana na participaciji i uzajamnoj pomoći. Tada je formiran i kolektiv Usina kao mehanizam pružanja podrške i multidisciplinarnog stručnog znanja inicijativama u stambenim zajednicama i stambenim kooperativama. Na ovaj način težilo se uspostavljanju veće kohezije zajednice u kolektive koji zajednički grade svoj stambeni prostor i prateće programe. Točnije, ovako posložena struktura zahtijevala je novi format za proizvodnju prostora.

ARHITEKTURA I SOCIJALNI POKRETI

Program uzajamne pomoći i participativnog pristupa stambenoj izgradnji poslužit će kao mehanizam za ojačanje kako kolektivnog djelovanja, tako i povećanja produktivnosti u ovom sektoru. Do tada je socijalno stanovanje uvijek gradio privatni sektor uz poticaje vlade, a posljedica toga bile su stambene jedinice standardizirane svojim oblikovanjem i materijalima kako bi se povećao investitorov financijski dobitak. Uvođenje samoupravnih programa gradnje označilo je početak potpuno novog shvaćanja stanovanja, posljedično i grada. Obitelji čiji se stambeni prostor rješavao počele su voditi cijeli proces, počevši od razine idejne skice. Definirali bi, skupa s ugovorenim grupama za tehničko savjetovanje, raspored stambenih jedinica i njihov smještaj na parcelama. Kao budući graditelji i stanari tih kuća, obitelji su birale materijale i tehnike gradnje ne prema financijskoj dobiti, već prema kvaliteti i mogućnostima obrade. Samoupravljanje resursima usmjeravalo je sredstva umjesto u investitorov profit, u veće i kvalitetnije životne prostore. Upravljanje cijelim procesom imalo je vrlo jasan političko-ekonomski efekt: konkretno iskustvo samoupravljanja.

U posljednjih dvadeset godina institucija participativne uzajamne pomoći dosta se izmijenila, a samim time i uloga kolektiva Usina. Danas je glavni cilj kolektiva Usina osigurati podršku za samoupravljanje javnim financijskim sredstvima na gradilištima i organizacija građevinskih kooperativa. Ciljanim jačanjem samoupravljanja, obitelji su još integriranije u proces gradnje, prebacivanjem kontrole od kapitalističkih građevinskih kompanija radnicima. Ovaj oblik praktičnog i efikasnog organiziranja ljudi može biti sjeme i za druge organizacije širih društvenih ciljeva. Članice i članovi kolektiva Usina uvjereni su da projekti organizirani na ovaj način mogu stvoriti drugačije prostore od kapitalističkog sustava razvoja. Ovaj proces uključuje praktično eksperimentiranje, sa svim svojim poteškoćama i kontradikcijama, nužno kada se prijedlozi alternativnih društvenih praksi temelje na iskustvima zajednice, a ne centraliziranim odlukama odozgo.

KAKO CIJELA STVAR FUNKCIONIRA: GRADILIŠTE

Gradilište je "miješano": tokom tjedna rade ugovorni radnici, dok vikendom radi radnički kolektiv. Primjerice, na gradilištu Comune Urbane Dom Hélder Câmara koja je povezana s Pokretom Bezzemljaša (MST)(2), Usina i obitelji koje sudjeluju izrađuju listu materijala i prosljeđuju je osobi zaduženoj za kupovanje, koja je također i radnik uključen u gradnju i član obitelji. Osoba koja kupuje zadužena je za pronalaženje ponuda, ugovaranje i kupovinu materijala. Samo plaćanje zatim se prosljeđuje nekom drugom radniku u graditeljskom timu koji je također i upravitelj zadužen za plaćanja i kontroliranje troškova. Upravitelj je i sam uložio u projekt i organizaciju s obitelji. Građevni materijal na gradilištu raspoređuje posebno zadužena osoba, skladištar, koji je također član jedne od obitelji. Poslove pri samom građenju kroz cijeli tjedan definira, provodi i nadgleda kolektiv Usina. Na početku procesa radnike je unajmljivao ulagač. Na mjesto unajmljenih radnika postupno se uvode organizirani radnici, članovi i članice obitelji ulagača koji tako postaju dio procesa formiranja građevinske kooperative.

Tokom vikenda obitelji se podijele u tri grupe (odabrane kroz plenume) koje rotiraju zaduženja. Svaka od njih ima posebnu funkciju: koordinirati, kupovati ili obavljati nabavku materijala, paziti na djecu, paziti na zaštitu na radu, brinuti o kuhinji ili čistiti zajedničke prostore. Svaki se tjedan nalaze kako bi organizirali projekt bez pomoći Usina. Na kraju svake faze gradnje Usina se nalazi s grupom da bi procijenili tijek radova i isplanirali sljedeće korake. Usina zatim predlaže nužne radove, zadatke i rasporede.

Radni kolektiv čine po jedan predstavnik svake obitelji. Izostanci se prate i dokumentiraju te ukoliko predstavnik/ca dosegne određeni broj izostanaka, obitelj gubi pravo na kuću. Predstavnik/ca mora biti stariji od 18 i može biti žensko ili muško. Na ovaj način zadaci se dodjeljuju ovisno o vještinama radnika ili radnica prisutnih za vrijeme gradnje. Budući da se zaduženja rotiraju, svatko dobije priliku učiti nove vještine ili ih podučavati. Na početku i na kraju svakog dana održavaju se sastanci za zajedničko planiranje i evaluaciju. Ovi razgovori prilika su za učenje na gradilištu i iziskuju da arhitekti koji rade u kolektivu Usina također preuzmu edukacijsku ulogu koja ne podrazumijeva samo praksu građenja, već i širenje znanja o političkim implikacijama ovakvog pothvata.

POTENCIJALI GRADNJE U OKVIRU PARTICIPATIVNE PRAKSE I UZAJAMNE POMOĆI

Raditi vikendom, nakon napornog radnog tjedna, nikome nije lako. Ovakav radni proces ima smisla samo ako se kroz njega politiziraju:

Rod: Gradnja je tradicionalno muško okruženje, što može biti izmijenjeno prisutnošću žena na gradilištu. U ovoj se situaciji preispituje i umanjuje tradicionalna uloga muškarca.

Hijerarhija: Gradnja je također izrazito hijerarhijski organizirana. Izmjenom uloga, zbog razmjene iskustava i stvaranja okruženja za uzajamno učenje, ova se struktura narušava. Svaki sudionik može doprinositi i svi se radnici osjećaju i jesu nužni.

Denaturiranje procesa: Kada se konflikti rješavaju samoupravljanjem, procesi gradnje se denaturiraju i odvijaju racionalnije jer je konačni cilj korištenje, a ne tržišna razmjena.
Pravo na konačni produkt: Mnogo je veći osjećaj odgovornosti za konačni produkt kada će radnik uistinu i koristiti ono što izrađuje. Ovo je suprotno uobičajenim kapitalističkim odnosima u proizvodnji gdje je radnik otuđen od onoga što izrađuje.

Zajednički dobici i poteškoće: Kroz participativnu uzajamnu pomoć teškoće se tiču isključivo samih radnika što ojačava proces samoupravljanja.

Učinkovitost samoupravljanja za sve obitelji: Kada bi

samoupravljanje bilo ograničeno samo na koordinaciju i upravljanje gradilištem, bilo bi mnogo teže bilo kome sudjelovati jer je broj potrebnih upravnih uloga vrlo malen, a potrebnih radnika vrlo velik.

UNUTARNJA ORGANIZACIJA KOLEKTIVA USINA

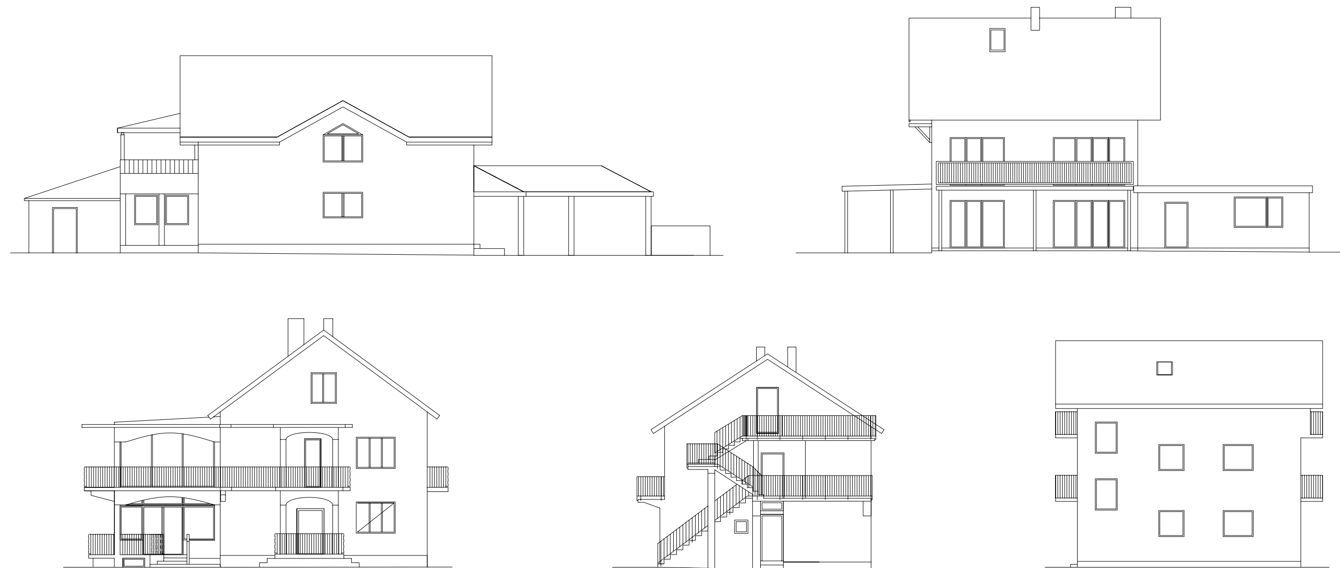
Usina je samoupravljajući kolektiv. Svi radnici, bez obzira na dob, rod, iskustvo ili struku, imaju ista prava i obaveze. Svatko prima istu naknadu, svi daju prijedloge i donose odluke i imaju pristup svim financijskim i operativnim podacima u uredu. Svaki tjedan održavaju se glavni sastanci kako bi se raspravila trenutna faza projekta, razmijenila iskustva i donosile odluke na razini kolektiva. Svi se rotiraju na različitim ulogama kao što su koordinacija, skladištenje, financijsko i operativno upravljanje. Svaki radnik ispunjava svoju tablicu radnih sati, obavlja administrativne poslove, sudjeluje u glavnim sastancima i traži nove poslove. Sve satnice su jednake jer se polazi od ideje da su svi poslovi jednako bitni za rad kolektiva. Radnicima se također računa i nadoknađuje vrijeme provedeno u prijevozu do ureda, gradilišta ili zajednica, uzimajući pri tome u obzir da rad često uključuje i putovanje na rub São Paula (katkada se više vremena provede u putovanju nego radeći na gradilištu). Takvom je specifikacijom i razdvajanjem razjašnjena nužnost svakog od sudionika.

Horizontalna struktura rada, koja teži kvaliteti povrh kapitalističke produktivnosti, najčešće je slabo nagrađena, posebice zbog toga što stambena izgradnja zahtijeva velike ekonomske izdatke. Ovakav način rada koji je suprotstavljen dominantnom trendu, treba pomoć izvana da bi se mogao nastaviti u ovom obliku. Danas članovi kolektiva Usina moraju raditi poslove sa strane kako bi mogli uzdržavati rad kolektiva. Zbog toga je sam kolektiv uvijek u nedostatku ljudi, no ipak se nastavlja boriti. ◁

(1) Prvu vladu Radničke stranke (portugalski: Partido dos Trabalhadores) u São Paulu vodila je gradonačelnica Luiza Erundina u razdoblju od 1989. do 1992.

(2) Dom Hélder Câmara Urban Communos projekt vezan je za Pokret radnika bez zemlje (Portugalski: Movimento dos Trabalhadores Sem Terra, MST). Ovo je prvo "urbano naselje"MST-a i cilj je integracija stanovanja (128 domova), rada, školovanja, kulture, rekreacije i zaštite okoliša u jednom projektu. Obitelji koje su dva puta eviktirane iz favela u kojima su živjele organizirale su se kao "Urban Commune". Obitelji su odbile uobičajene projekte socijalnog stanovanja koje im je ponudila gradska uprava i unajmile su kolektiv Usine koji je i prije radio s MST-om na nekim drugim projektima. Nakon nekoliko zajedničkih aktivnosti, 4 tipa polu-ugrađenih (dvojnih) kuća su isprojektirana s po 10 stambenih jedinica od 66 m^2, predstavljajući na taj način jezgru organizacijske sheme koju je postavio MST. Urbana struktura je projektirana kroz zajedničke životne prostore koji uključuju: ultilitarni krajobraz (uzgoj hrane), prostrane ulice, amfiteatar, sportsko igralište, radionice, zajedničku pekaru, dječji vrtić i jaslice. Sve kuće dijele svoja stražnja dvorišta; obitelji odlučuju hoće li ih ostaviti otvorenima ili će ih raspodijeliti na privatne parcele.

** USINA - Centar za projekte u građenom okolišu arhitektonski je kolektiv koji 20 godina radi sa samoupravljačkom vertikalnom stanogradnjom podupirući inicijative lokalnih zajednica u gustim urbanim sredinama. Ova je organizacija radila s oko 5 000 obitelji iz više od 15 urbanih narodnih pokreta u São Paulu. Razvija prikladne tehnologije kako bi omogućile kompleksnu gradnju višekatnica samim stanarima. Stambena izgradnja zasniva se na participa-tivnoj uzajamnoj pomoći, mutirão, i samoupravljanju resursima. U gradnju su uključeni i društveni sadržaj i buduće aktivnosti koje stvaraju dohodak, kao naprimjer zajedničke pekare, dječji vrtići i jaslice, kulturni prostori i prostori za profesionalno usavršavanje. Glavni cilj Usine je promicati poboljšavanje uvjeta života za zajednice nižih novčanih prinosa i pružiti im podršku u uključivanju u procese donošenja političkih odluka u borbi za socijalnu pravdu i prepoznavanju prava na zemlju, stan i grad. Za više informacija: www.usinactah.org.br*

PAMETNIJA ZGRADA: OD STRATEGIJA PREŽIVLJAVANJA KA STANOVANJU ZA SVE

ANA VILENICA, ANA DŽOKIĆ I MARC NEELEN

Danas je normalizirano stanje u kojem je stanogradnja isključivo profitabilna aktivnost po jednostavnom i modelu: developer profitira, mi se zadužujemo. Uspostavljanje novog, neprofitabilnog i solidarnog aktera u polju stanogradnje nije samo tehničko već i iznimno škakljivo političko pitanje. Na tom tragu, u Beogradu je nedavno osnovana stambena zadruga nastala kroz radionice Pametnija zgrada u sklopu platforme Ko gradi grad.

* *Ana Džokić i Marc Neelen su arhitekti i osnivači prakse STEALTH. unlimited koja svoj rad bazira na direktnom terenskom istraživanju i aktivističkim potencijalima djelovanja u arhitekturi. Ana Vilenica je povjesničarka i teoretičarka umjetnosti, istraživačica i aktivistica. Svo troje članovi su inicijative Pametnija zgrada.*

Nova periferijska realnost u Srbiji u poslednjih dvadesetak godina stavila je u pogon novi (stari) model rešavanja stambenog pitanja "svako za sebe". Takav model je proizveo situaciju u kojoj ogroman broj ljudi nije u mogućnosti da u zadatim uslovima reši stambeno pitanje. Pametnija zgrada je nastala iz potrebe da se napravi iskorak iz ove situacije i da se interveniše u norme aktuelnog tržišnog modela stanovanja, kako bi se pitanje stanovanja denaturalizovalo i odvojilo od prinuda neizdrživih mikro kredita, ekonomskog i socijalnog porobljavanja, siromaštva i rodno zasnovane zavisnosti. Pametnija zgrada je mogući model stanovanja i novog tipa kolektivnog aktera koji izlazi izvan uvrežene metode u kojoj samo developer može graditi i zarađivati. Ovaj model želi da se što više približi idealu priuštivog stanovanja za sve izvan/kroz/između/pored osvedočenih režima moći kojim dominiraju ekonomski akteri i njihovi profitni interesi praćeni političkim voluntarizmom.

STANOVANJE OD REALNOSTI DO FIKCIJE?

Aktuelne stambene politike u Srbiji posledica su strukturalnih promena koje su pratile dezintegraciju Jugoslavije, posebno promenu društvenog u privatno vlasništvo.
U Jugoslaviji je razvijan specifičan model stanovanja, koji je bio u korelaciji sa novim proizvodnim odnosima zasnovanim na industrijalizaciji i podruštvljenim sredstvima za proizvodnju. Društveni ideal bio je zasnovan na punoj zaposlenosti koja je služila i kao kanal za distribuciju socijalnih dobara, uključujući i stanove. Stanovanje je bilo koncipirano kao osnovno pravo na korišćenje stambenog prostora, a u oblast stanovanja su uvođeni mehanizmi samoupravljanja. Stanovi su dodeljivani na permanentno korišćenje, a distribuirani su preko rang lista zaposlenih. Ekonomski problemi i krize onemogućavali su ispunjenje ovakvih ideala i proizveli deficit stanova koji su zatim prema utvrđenim mehanizmima distribuirani uglavnom grupama višeg statusa, jer stanovanje nikada nije bilo definisano kao socijalno pitanje, dok su grupe sa nižim primanjima bile primorane da traže druge načine za rešavanje svog stambenog pitanja. Izlazne strategije stanovanja država je takođe pomagala pozajmicama i kreditima i različitim pogodnostima, što je stvorilo realnost u kojoj je u Beogradu 46 posto stambenog fonda bilo u privatnom vlasništvu. Oni koji nisu uspeli da se dobro pozicioniraju na rang listama, pribegavali su i ilegalnoj gradnji, koja se takođe tolerisala, ali je svakako bila važan simptom nemogućnosti sistema da odgovori na potrebe stanovništva.

Nakon 1990-ih situacija na polju stanovanja se drastično menja i na snagu stupa norma ultimativne privatizacije. Aneksom Zakona o stanovanju iz 1992. regulisan je otkup stanova u društvenom vlasništvu, kao da većina potencijalnih kupaca nikada nije odvajala procenat od svoje plate za stambeni fond. Nakon euforije otkupa stanova po relativno niskim cenama, kada je otkupljeno preko 90 posto stanova u društvenom vlasništvu, i slivanjem sredstava u državni budžet kojim se, po svemu sudeći, u to vreme finansirao rat, cene nekretnina su naglo skočile, formiralo se tržište, a stanovi su postali poželjna roba. Ova situacija ubrzo je proizvela model stanovanja "svako za sebe". Tokom 1990-ih stambeno pitanje se uglavnom rešava neformalnom nadogradnjom ili nelegalnom gradnjom na periferiji grada gde su mnogi, prepušteni sami samima, potražili rešenje svog stambenog pitanja. Za razliku od perioda socijalizma, ilegalna gradnja na najboljim lokacijama u gradu ili centralnim gradskim opštinama postala je opšteprihvaćena praksa i među novostvorenom ekonomskom elitom.

Kao važni akteri javljaju se i domaći investitori u stanogradnji. U konstantnoj potrazi za smanjenjem troškova oni takođe zaobilaze zakonsku regulaciju ulaskom u sivu ekonomiju, oslanjanjem na neformalne kanale i koruptivne prakse. Takvu stanogradnju često su pratile malverzacije u kojima je jedan stan prodavan po dva i više puta, čineći kupovinu stana opasnom igrom s neizvesnim ishodom. Nezadovoljstvo prevarenih građana kanalisalo se u akcijama kampovanja u nedovršenim objektima ili čak oduzimanjem objekta od investitora u pokušaju da se zgrade samostalno završe. Kao jedini mehanizam socijalnog stanovanja tokom 1990-ih funkcionisao je Solidarni fond za stanovanje, koji je radio do 2004. godine i služio uglavnom kao servis za subvencionisanje izgradnje stanova za one sa srednjim prihodima. Ovome treba dodati i činjenicu da je danas preko 15 posto stanova prenaseljeno, da značajan broj stambenih jedinica nema kanalizaciju, da više od 15 posto stanova nije izgrađeno od čvrstog materijala ili ne zadovoljava osnovne kriterijume stambene namene. Poseban problem je privatni rentijerski sektor koji je u potpunosti neregulisan i spada u domen crnog tržišta, što znači da vrlo retko postoje ugovori, da ne postoji praćenje i regulisanje rente, što one koji iznajmljuju stanove dovodi u vrlo ranjiv položaj. Efekat privatizacije je i činjenica da javni rentijerski sektor gotovo ne postoji, prisutan je samo u malom broju slučajeva, od kojih je najveći broj onih stanova koji se nalaze u procesu denacionalizacije.

Nakon 2000. počele su pripreme za masovnu legalizaciju ovog izvanzakonskog mehura, regulisanu 2009. godine novim Zakonom o legalizaciji. Činjenica je da je do danas samo mali broj objekata legalizovan, dok većina moćnijih igrača uspešno izbegava skupu i dugotrajnu proceduru. Do 2008. godine, uoči ekonomske krize, zabeležen je skok cena nekretnina po kvadratnom metru u boljim zonama Beograda, dostižući cenu od 3000 evra bez poreza. Stan od 41 m^2 kod novobeogradske Arene se, na primer, prodavao za 123 000 evra. Iako su cene po m2 poslednjih godina značajno umanjene, to ni na koji način ne rešava pitanje stanovanja svih onih kojima je stambeni prostor potreban. Prosečna plata u Beogradu u julu 2013. godine bila je 435 evra, što zajedno sa skiciranim stanjem čini očiglednim razloge zbog kojih, prema zvaničnim procenama, 140 000 ljudi nema rešeno stambeno pitanje, dok je u realnosti taj broj mnogo veći. Ova situacija još više se pogoršala aktuelnim merama štednje koje se sprovode u Srbiji u cilju strukturalnih prilagođavanja i smanjenja budžetskog deficita.

STAN ZA ŽIVOTA?

Pametnija zgrada je započela svoj rad sa namerom da iskorači preko zadate norme i modela rešavanja stambenog pitanja kroz nepriuštive stanove na tržištu, polazeći od premise da je način na koji se dolazi do rešavanja stambenog pitanja društveni konstrukt, a ne prirodno stanje. Osnovna ideja je bila da se pronađe i promisli model za izgradnju stambenog prostora koji će biti dostupan većini onih koji pod trenutnim tržišnim

uslovima to sebi ne mogu da priušte.

Pametniju zgradu inicirala je platforma Ko gradi grad(1) krajem 2012. godine. Nakon prvog sastanka, grupu od 30-ak ljudi sa različitom motivacijom, prvenstveno egzistencijalnom ili profesionalnom, objedinio je politički motiv – činjenica da je zajednica onih "koji nemaju" ugrožena samom praksom privatnog vlasništva koja reprodukuje diskriminaciju i alijenaciju. To je profilisalo rad grupe u pravcu stvaranja modela zasnovanog na saradnji i solidarnosti, što bi trebalo da omogući politički fokusiranje i određenije delovanje na terenu na kojem se sistematski gase i potiskuju mogućnosti čiji nosilac nije developer.

Tokom višemesečnih zajedničkih diskusija i rada, uz učešće teoretičara i pravnika, kao organizacioni model i pravni subjekt predložena je stambena zadruga, ali je kao model, poznat i prisutan u različitim istorijskim trenucima u lokalnoj sredini, morao da bude iznova osmišljen. Kroz izmene u zakonodavstvu tokom poslednjih dvadeset godina moguće je pratiti kako se sve manje i manje podržava format stambenih zadruga. Sklonjen na stranu, ovaj oblik organizovanja se degenerisao u koruptivnoj praksi i skliznuo ka tržišnoj logici, čije je delovanje svedeno isključivo na profit. Stambene zadruge, koje danas rade u transformisanom vidu u Beogradu, funkcionišu kao posrednik između investitora i onih kojima je stan potreban, bez ikakvih pogodnosti za buduće stanare. Kao glavni zadatak "pametniji" model stambene zadruge postavio je dovođenje u pitanje osnovnih principa koji su onemogućili rešavanje stambenog pitanja, a to su profit, bilo finansijski, simbolički ili oni manje merljivi, i vlasništvo. Jedan od predloženih modela kojim bi se delimično rešio problem individualnog vlasništva jeste prebacivanje vlasničkih prava na stambenu zadrugu, čime bi zadrugari postali rentijeri po pristupačnim cenama određenim na skupštini. Kako bi se ograničila mogućnost profitiranja, predloženo je ograničenje rasta cene jednom kada je stan završen. Ukoliko bi neko želeo da se odseli i proda svoj stan, mogao bi samo da vrati ono što je investirao u gradnju. Na taj način bi mogućnost ulaska novih ljudi bila konstantno otvorena.

(1) *Ko gradi grad platformu su 2010. u Beogradu pokrenuli Marko Aksentijević, STEALTH.unlimited (Ana Džokić i Marc Neelen) i Kulturni centar Rex. http://kogradigrad.org/*

Model zadruge takođe je pružio grupi mogući okvir za proizvodnju alternative modelu "ja nemam stan – ja imam stan" ka modelu "mi nemamo stan- mi imamo stan". Ovakav pristup implicira odbacivanje postojećeg modela zasnovanog na strahu i konstantnim pretnjama od mogućih prevara, ka modelu koji bi bio otvoren za sve one u istoj nevolji da doprinesu stvaranju modela koji bi se u perspektivi obraćao hiljadama onih što ne mogu da dođu do stana pod trenutnim okolnostima, kako bi se prešlo sa principa "mi" u princip "svi".

Pored organizacionog modela grupa je napravila i okvirni proračun potrebnih sredstava za gradnju i finansiranje zasnovan na solidarnoj ekonomiji između ekonomski nejednakih učesnika, što podrazumeva isključivanje investitora kao posrednika i tržišnih modela kreditiranja, a oslanja se većinom na resurse same grupe. Model predviđa umanjenje troškova komunalija izgradnjom stanova visoke energetske efikasnosti, umanjenje troškova građevinskog materijala i rada kroz kolektivni pristup koji se oslanja na samoizgradnju i uradimo-zajedno tehnike kad god je to moguće, umanjenje troškova instalacija (sanitarna i kuhinjska oprema) kroz zajedničku kupovinu, optimizaciju veličine stanova, tako što će neke funkcije postati deo zajedničkog života (poput zajedničke vešernice, soba za goste, ali i društvenog centra itd.). Struktura predviđa uključivanje samo 20% članova koji su u stanju da odmah ulože neophodnu sumu prodajom prethodnog neadekvatnog stana, dok je 80% stanova namenjeno ljudima kojima je to nedostižno. Oni koji se uključe u ovakav poduhvat, mogli bi da izaberu na koji način će doprineti: da li kroz avansno ulaganje, dugoročno mesečno otplaćivanje ili (delimično) sopstvenim radom. Proračun je napravljen u odnosu na statističke podatke prema kojima prosečan prihod po domaćinstvu iznosi RSD 59,898 ili 518€, prema čemu nije moguće očekivati da domaćinstvo troši više od 15 posto ili 80€ na stan i komunalije, što u realnosti onih koji tek ulaze na stambeno tržište višestruko premašuje ovu sumu.

PROBLEMI NA TERENU

Tokom rada grupa Pametnije zgrade suočila se sa nizom realnih i potencijalnih problema što tehničkih, što zakonskih i proceduralnih, a što onih ideološko-političke prirode.

Najpre, kako bi jedan ovakav model bio moguć, potrebno je da opštine, grad ili država prepoznaju značaj ovakvog modela stanogradnje i zemljište ponude na upotrebu pod veoma povoljnim uslovima ili bez nadoknade, da znatno umanje plaćanje naknade za gradsko građevinsko zemljište i obezbede uslove da se krediti kojima se finansira gradnja ostvare na nekomercijalnoj (beskamatnoj ili niskokamatnoj) osnovi. Poseban problem predstavlja i energetski monopol u Srbiji koji otežava proizvodnju sopstvene energije ogromnim taksama koje je neophodno platiti državnim energetskim kompanijama. Kako bi ovakav projekat bio moguć, neophodno je da država počne da podržava lokalnu proizvodnju energije. Svi ovi problemi stavljaju grupu pred izazov lobiranja političkih aktera. Deo grupe je u pravcu ostvarenja bolje vidljivosti i provere pojedinih pretpostavki koje je grupa razvila, odgovorio ove godine na arhitektonski konkurs MILD home, koji je raspisala beogradska Opština Savski venac, i dobio jednu od tri ravnopravne prve nagrade što je otvorilo put za moguće razgovore i pregovaranja sa političkim akterima.

Jedan od potencijalnih problema ovakvog pristupa takođe su i mogući kontra efekti koje model može da proizvede. Uvođenje neprofitnog modela stanovanja i gradnje ispod tržišne cene direktno ugrožava teritoriju investitora i njihovih mogućih kupaca. Opasnost leži i u mogućim pritiscima investitora na političke aktere i u uvođenju novih mera za zaštitu tržišnih uslova. Potencijalna opasnost takođe leži u preuzimanju obaveza države i umekšavanje potencijalne socijalne pobune koju bi ovakav model mogao delimično da normalizuje, jer ne rešava suštinski sistematski problem.

S druge strane, opasnost je takođe prepoznata i u potencijalnom etiketiranju projekta kao preterano subverzivnog, ukoliko bi se otvoreno išlo sa kritikom dominantnog periferno-kapitalističkog ekonomsko-političkog sistema i njegovih ideoloških mehanizama, što bi moglo da dovede do izostanka neophodne institucionalne pomoći. Neophodno je, takođe, imati u vidu i da ko-stanarska metodologija i lobiranje može imati i vrlo različite socijalne

ciljeve, obojene različitim ideološkim pozadinama koje oblikuju motivacije i ambicije učesnika. U pravcu boljeg sagledavanja različitih ideologija u igri: ideologija koncepta Pametnija zgrada, grupe Pametnija zgrada, tima koji je radio na arhitektonskom konkursu, fondacije koja je do sada finansirala Ko gradi grad, Kulturnog centra Rex, gde se održavaju sastanci i koja funkcioniše kao partnerska organizacija, ideologija Opštine Savski venac i projekta MILD Home, pokrenuta je interna anketa koja se bavi motivacijom, zahtevima, očekivanjima i drugim pozicijama svih onih oko Pametnije zgrade.

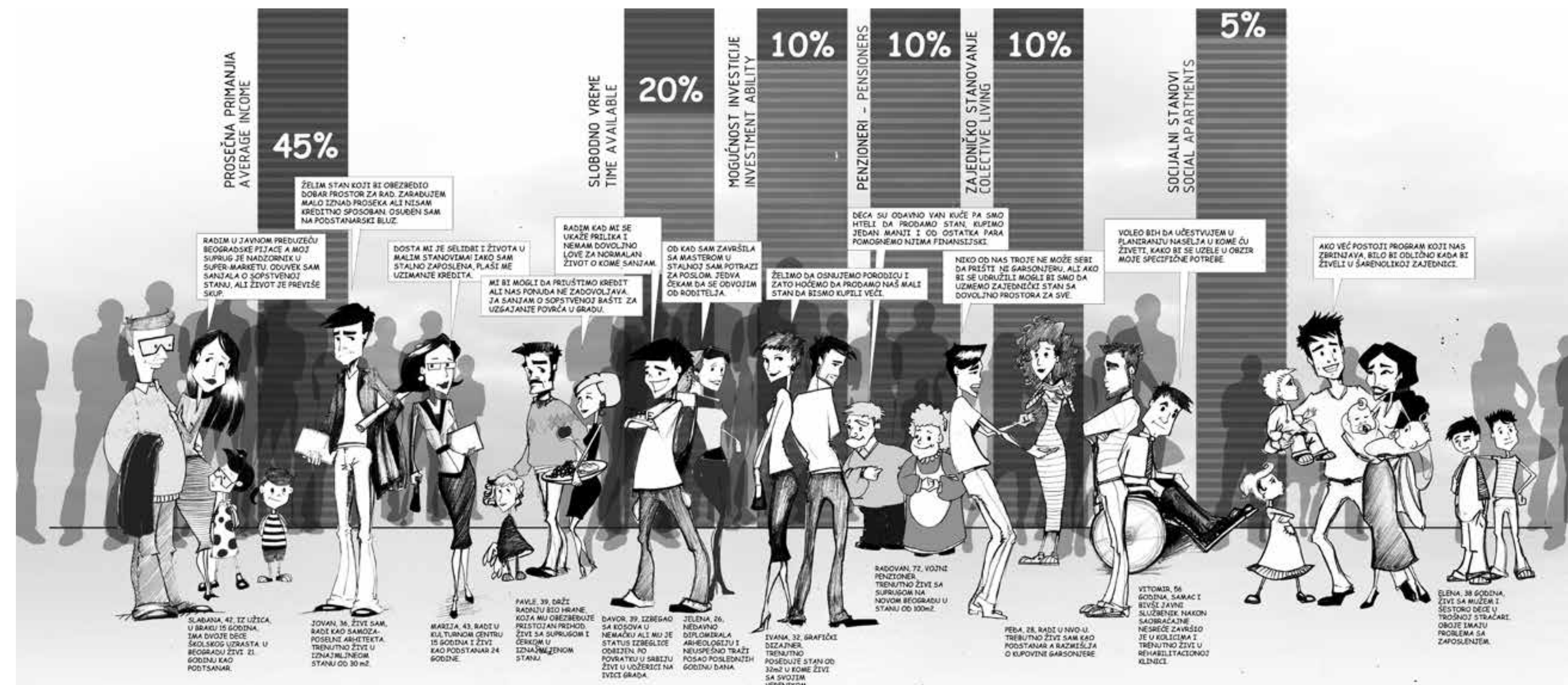
Na kraju, važno je istaći da se ključna prepreka za inicijativu vratila upravo na suštinskom mestu pokušaja uvođenja novog aktera u polje stanogradnje i potvrdila početnu dijagnozu : sistematsku marginalizaciju i isključivanje svih potencijalnih inicijativa koja dolazi odozdo i koja bi mogla da ugrozi interese i biznis dilove vladajuće oligarhije. Tokom rada na Pametnijoj zgradi premijer Srbije je izašao u javnost sa novom inicijativom koja bi trebala da ublaži neizdrživo stanje mera štednji. U pitanju je inicijativa za izgradnju od 50 do 100 000 pristupačnih stanova po ceni, sličnoj onoj do koje je došla i Pametnija zgrada, od oko 400 evra po metru kvadratnom, koje bi gradili isključivo komercijalni investitori, na državnom zemljištu, uz obezbeđivanje bezinteresnih kredita. Predlog je stigao sa naznakom da je ovo zadatak za koji samo strani investitori, kao što su oni iz Ujedinjenih Arapskih Emirata, imaju kapacitete.

STANOVANJE KAO DEO ZAJEDNIČKE BORBE

Pametnija zgrada je samo jedna od mogućih mikro strategija delovanja i preživljavanja u trenutku kada se suočavamo s neizdrživo socijalno neosetljivim stambenim politikama, koje tek stvaraju uslove za bogaćenje manjine, a daleko su od toga da rešavaju stambeno pitanje većine. Ovakvi modeli mogu imati ulogu suočavanja političkih aktera sa njihovom vlastitom političkom neodgovornošću, ali i privremene mogućnosti za rešavanje egzistencijalnih problema. No, kada govorimo o stanovanju u bilo kojoj meri, neophodan je i uvid u mogućnost zajedničkog sistematskog delovanja i promena uslova života i rada u pravcu pravednijeg društva za sve, izvan osvedočenih odnosa moći.

* *BIBLIOGRAFIJA I IZVORI*
(U ovom tekstu su korišćene ideje i informacije koje su prikupljene i razvijane kroz "radne stolove" Pametnije zgrade, kao i delovi teksta: "Smarter Building", Ana Džokić i Marc Neelen sa Markom Aksentijevićem i Nebojšom Milikićem, za arhitektonski časopis ERA21, Prag, 2013)
Mina Petrović, „15. Serbia", u: Josef Hegedus, Martin Lux, Nora Teller (eds.), Socia Housing in Transition Countries, Routledge, London, 2013.
Sreten Vujović i Mina Petrović, „Belgrade's post-socialist urban evolution: Reflections by the actors in the developement proces", u: Kiril Stanilov (ed.), The Post-Socialist City, Springer, Dordrecht, 2007.
Dubravka Sekulić, Glotz Nicht so Romantisch!: On Extralegal Space in Belgrade, Jan van Eyck Academy, Maastricht, 2013.
David Harvey, Rebel Cities, Verso, London, 2012.
Podaci Zavoda za informatiku i statistiku Grada Beograda

Neposredni problem koji upravo svedoči o neodrživoj situaciji u polju stambenih politika, a sa kojim se danas suočavamo, predstavljaju i novi mega projekti uglavnom elitnog stanovanja, poput Beograda navodi. Takvi projekti pokreću nova iseljavanja korisnika stanarskih prava bez obezbeđivanja adekvatne alternative za život i postaju nova mašina za proizvodnju siromaštva i beskućništva, ali i getoizacije elita. Pitanje stanovanja u lokalnim borbama često predstavlja sekundarno pitanje. Ono što je neophodno jeste da ovo važno strukturalno pitanje ponovo prisvojimo kao neodvojivi i neodeljivi deo dinamike političkog delovanja. ◁

CRNE PANTERE: PREŽIVLJAVANJE I ISTOIMENI TERENSKI RAD

MARIJA ĆAĆIĆ

U vrijeme kad gradovi poput Detroita bankrotiraju i dok se u Americi ponavljaju prizori koji podsjećaju na scenografije Velike depresije dvadesetih, treba se prisjetiti da je pad velikog američkog grada počeo još nakon Drugog svjetskog rata i to paradoksalno – usponom i povećanjem standarda njegovog stanovništva. U pozadini velikih američkih migracija, čuvenih marširanja za prava afroameričkog stanovništva i posljedičnih nominalno izborenih prava nalazi se gerilska borba Crnih pantera za poboljšanje materijalnih uvjeta života stanovništva ostavljenog po strani čuvene američke suburbanizacije.

* *Marija Ćaćić je prevoditeljica, jedna od urednica časopisa Zarez i članica Femfronta.*

Mjere štednje i napadi na javna dobra, pri čemu su naročito na udaru zdravstveni, obrazovni i socijalni sustav, prije svega se prelamaju preko leđa žena. Aktivnosti koje žene tradicionalno obavljaju (ponajprije briga o djeci i starijima) postaju ili već jesu tzv. "DTP-aktivnosti"*(1)*. Ovo bi značilo da one žene koje si to mogu priuštiti individualno plaćaju uslugu skrbi, a one koje si ne mogu priuštiti plaćanje postaju dodatno opterećene teškim neplaćenim radom, tj. individualnom i neposrednom skrbi o bližnjima"*(2)*. Pritom među feministkinjama koje se žele aktivno boriti protiv posljedica mjera štednje postoji dvojba da li se u političkom organiziranju držati tradicionalno ženskoga posla stvaranjem servisa koji su prvenstveno usmjereni na brigu o drugima, ili u potpunosti odbaciti takav tip političkog rada i na taj način poticati rodnu ravnopravnost unutar svojih kolektiva. Primjer organiziranja i političkog rada Crnih pantera možda neće dati konačan odgovor na poviše spomenute dvojbe, ali pokazuje da je moguće preuzeti tradicionalno "ženski dio posla" i steći političku moć u organizaciji koja je izvana izrazito "muška". No, odabirom ove teme želimo istaknuti važnost uspostavljanja paralelnih terenskih struktura kao ključnog aspekta u političkom organiziranju s lijevim predznakom.

CRNE PANTERE

Ovdje će biti govora prvenstveno o partiji Crnih pantera ili BPP-u (Black Panthers Party) u Oaklandu gdje partija i nastaje, te o specifičnim okolnostima koje su doprinijele njezinom nastanku: povijesti sindikalnog organiziranja u Oaklandu i uzrocima i posljedicama tendencioznih promjena u logici prostornog planiranja u poslijeratnom kontekstu Sjeverne Kalifornije.

Uobičajeno se smatra da pokret za prava crnaca na sjeveru proizlazi direktno iz borbe za građanska prava crnaca na jugu SAD-a; no Crne pantere rezultat su drugačijih povijesnih okolnosti. Njihov način i razlozi djelovanja proizlaze iz povijesti organiziranja urbanih zajednica, radničkih pokreta tijekom 1930-ih i 1940-ih godina, te blizine UC Berkeley i Merritt Collegea. Kad se uspoređuje južni i sjeverni pokret uvijek se govori o mirnom pokretu na jugu i militantnom, nasilnom sjeveru, što je svakako pretjerano pojednostavljivanje.

Djelovanje Crnih pantera je pokušaj nalaženja političkih i ekonomskih alternativa tada postojećem sustavu utemeljen na lokalnim primjerima.

Nakon ekonomskog buma poslije Drugog svjetskog rata nije se dogodila preraspodjela bogatstva, nego dolazi do nejednakog razvoja urbanih sredina i predgrađa, deindustrijalizacije i mehanizacije luka, segregacije stanovanja po rasnoj osnovi, rasne diskriminacije na tržištu rada itd. Premda su tijekom 1960-ih postignuti veliki pravni uspjesi za prava crnaca u SAD-u, njihova ekonomska situacija se nije bitno poboljšala; štoviše u urbanim sredinama raste nezaposlenost i nastaje ono što poznajemo kao geto. U tom svjetlu, sasvim je razumljivo da se Pantere odlučuju na militantniji pristup jer je liberalni i tradicionalni očito zakazao u urbanim sredinama (riječima Stokelyja Carmichaela: "Crnci se moraju sami organizirati ne obazirući se na to što je tradicionalno prihvatljivo, upravo zato što su tradicionalni pristupi podbacili.").
Sam Oakland je prije značajnih intervencija u urbani prostor i procesa suburbanizacije bio organiziran tako da se na otoku Alameda uz obalu grada nalazila luka i vojna baza, a u priobalnom pojasu grada nalazile su se tvornice i stambene jedinice za radničku klasu. Kako se teren penje prema unutrašnjosti, tako raste i imovinski status stanovnika- u brdovitim predjelima naselila se viša klasa, a u pojasu između radničkih četvrti i većinski bijelih četvrti na povišenom terenu, odvijao se gospodarski život grada u njegovom komercijalnom središtu. Međutim, svaki distrikt grada je nekada u sebi sadržavao sve funkcije; što se zapravo kasnije donekle prenijelo i na predgrađa koja su atipično građena oko specifičnih tvornica kojima su okolni distrikti davali porezne olakšice. Sve je to dakako bilo u skladu sa zahtjevima sindikata u predratnom periodu, koji su tražili bolje životne uvjete i nadnice za svoje članstvo.

SINDIKATI

Istina je da su se bijelci i crnci na području Oaklanda zajedno uključivali u radničke borbe prije i tijekom Drugog svjetskog rata, no crnci su uvijek igrali sporednu ulogu i njihovi zahtjevi su bili u pozadini. Rasna nejednakost se nije propitivala, kao ni rasističke prakse koje su dovele do ostvarivanja zahtjeva isključivo bjelačkog sindikalnog članstva. Lokalni sindikalni pokreti tada su tražili sindikalne nadnice, dostupno i povoljno zdravstvo i stanovanje te niže poreze za radnike. Ljevicom u Oaklandu u to vrijeme smatrali su se crni sindikati poput Brotherhood of Sleeping Car Porters, te lijevo krilo ILWU-a (International Longshoremen's and Warehousemen's Union) i MCSU-a (Marine Cooks and Stewards Union), no oni nisu uživali široku podršku- njihovo članstvo je u slučaju Bratstva bilo isključivo crnačko, dok su u drugima također imali značajan udio. (Zanimanje članova prethodno spomenutog Bratstva držalo se prestižnim zbog lakših uvjeta rada i boljih nadnica.) Bratstvo je, primjerice, surađivalo i s pravnicima koji su diplomirali na lokalnom UC-u, dok su lokalne crne žene bile aktivistice za pitanja stanovanja.

Općenito gledano, borbe pomoraca duge plovidbe tijekom 1930-ih i željezničara 1940-ih zaokrenuli su oštro nalijevo politiku lokalnih sindikata i organizacija koje su radile unutar zajednice. U tom kolopletu predratnih borbi može se naći direktna veza između crnih sindikalista, crnačkih organizacija na lokalnim visokim učilištima i Crnih pantera.

SUBURBANIZACIJA

Nakon Drugog svjetskog rata, kao i u mnogim europskim državama, federalna se vlada aktivno uključuje u planiranje prostora, te osniva federalne agencije i programe subvencioniranja pri rješavanju stambenog pitanja. Federalna vlada tu igra podjednako važnu ulogu kao lokalna vlast i privatne korporacije budući da je upravo ona preusmjeravala migracijske tokove prema određenim urbanim središtima, te su u jednima poticali razvoj, a u drugima ga priječili. Na taj način, u dvadeset godina po završetku rata četiri milijuna crnaca s juga migrira na sjeveroistok i sjeverozapad SAD-a.
Pored programa socijalnog stanovanja u gradskim središtima (pretežno višestambene zgrade) nastaju i karakteristično američke tipologije suburbanih naselja. Pritom, ova novoizgrađena predgrađa koja su postala zasebne municipalne oblasti preusmjeravaju porezne prihode iz gradova oko kojih nastaju. Najveći dio sredstava iz federalnih fondova zapravo je

Emory Douglas, grafika iz novina The Black Panther, Kolovoz 21, 1971.

(1) *"Budući da su postojeći koncepti proizvodnje i reprodukcije sami po sebi ograničeni, moramo iznaći preciznije termine kako bismo odredili te dvije sfere. Od sada ćemo za njihovo imenovanje koristiti dva vrlo deskriptivna (i stoga prilično nezgrapna) termina: (a)* direktno tržišno posredovana sfera (DTP) i (b) indirektno tržišno posredovana sfera *(ITP). [...] Proizvodnja i reprodukcija radne snage zahtijeva čitav niz aktivnosti; neke od njih se provode u direktno tržišno posredovanoj ili DTP-sferi (one koje se kupuju kao roba, bilo kao proizvod bilo kao usluga), dok se druge odvijaju u onoj sferi koja nije direktno posredovana tržištem – ITP-sferi."*

(2) *Prijevod teksta "Logika roda" objavljen je u Zarezu br. 375 30. siječnja 2014. godine u prijevodu Vesne Vuković, Anje Plazonje i autorice ovog teksta.*

* *Tekst je nastao na osnovu izlaganja u sklopu programa Paralelne strukture u organizaciji Baze za radnička prava i demokratizaciju i MAZa.*
Autorica se zahvaljuje kolegicama Mileni Ostojić i Vesni Vuković na mnogobrojnim raspravama o ovoj temi i zajedničkom radu na njoj.

otišao u poticanje nekretninskog buma predgrađa. Iako se koristi termin "bijeg bijelaca" ("white flight") za proces iseljavanja u predgrađa, bijelci nisu pobjegli u predgrađa: ondje su ih privukle subvencije federalne vlade te niske stope oporezivanja, što je bilo ostvarenje zahtjeva sindikata. Ista su se ta prava (na adekvatan stambeni prostor, niže poreze, više nadnice) uskraćivale crnačkom stanovništvu.

URBANI PROSTOR

Sredinom1960-ih napokon se kreće u obnovu središta grada kao poprišta akumulacije kapitala. Zemljišta se prenamjenjuju, slamovi se raščišćavaju, u Oaklandu se, kao i u drugim industrijskim središtima poput Detroita, gradi autocesta i ostali vidovi brzog prijevoza, dok se luke mehaniziraju, a industrija automatizira ili gasi. Sve to dovodi do daljnjeg smanjenja dostupnih radnih mjesta. U tvornicama izvan grada za crnce nije bilo posla, štoviše i dobar dio poslova unutar grada išao je u ruke bijelaca iz predgrađa koji su svakodnevno putovali (tada izgrađenom) prometnom infrastrukturom što je otvorilo mogućnost dnevne migracije iz predgrađa u geto.
Uslijed svega navedenog, valja istaknuti da su za razliku od crnačkih borbi na jugu, zahtjevi na sjeveru fokusirani na ekonomska, a manje na građanska prava.

GETO

Politički napori zaštite najranjivijih i najsiromašnijih stanovnika Oaklanda do pojave BPP-a svode se na programe usredotočene na pojedince, ne na strukturne probleme grada. Crne pantere u svoju neposrednu okolinu interveniraju radikalnom kritikom urbanog razvoja te krive poslijeratnu politiku razvoja za povećanje crnog siromaštva.

U takvim su okolnostima 1966. godine tadašnji studenti Merritt Collegea Bobby Seale i Huey Newton osnovali BPP. Prije toga, za vrijeme studija bili su članovi Udruženja Afroamerikanaca (Afroamerican Association), organizacije koja je zastupala stav da su obrazovanje i stjecanje kvalifikacije temelj za izgradnju ekonomske moći Afroamerikanaca. No, organizacija je ozbiljno skliznula u kulturni nacionalizam zbog kojega su je osnivači Crnih Pantera, Seale i Newton, u konačnici napustili. Nakon sudjelovanja u programima u zajednici u Oaklandu, dvojica istaknutih osnivača Partije shvaćaju da žele politiku povezanu sa stvarnošću života u getu, a ne tlapnje o usponu u srednju klasu. Prema Newtonu, crnci unutar SAD-a samo su još jedna kolonija koju eksploatira bijela imperijalistička klasa. Oslanjajući se na Mao Ce-tunga, zalagali su se za internacionalizam i borbu protiv kolonizatora u suradnji s drugim potlačenim narodima, primjerice s pokretom Chicanosa i bijelcima koji su bili antiimperijalisti, te su inzistirali na crnom ponosu i obrani lokalne zajednice.

PREŽIVLJAVANJE

Zbog ustrajne policijske represije, brojnih uhićenja pa čak i atentata na članove, Partija već 1968. gubi na zamahu. U tom je trenutku žensko članstvo preuzelo vodeću ulogu (iako su i prije žene bile zastupljene u svim tijelima Partije) kako bi organizacija nastavila funkcionirati. Uslijed borbi između frakcije koja se zalagala za gerilski rat i frakcije koja se zalagala za nastavljanje borbe programima u zajednici, potonja opcija koju je zastupao Newton, odnosi prevagu. Do kraja ljeta 1971. tzv. "programi za preživljavanje" postaju primarni način djelovanja BPP-a te se njegov opseg širi.

"Programi za preživljavanje do revolucije" (Survival Programs Pending Revolution) nastaju kako bi pokrili pukotine nastale socijalnom krizom koje su najviše pogodile industrijske radnike američkih inner city-a, dijelova gradova u kojima predominantno živi crnačko stanovništvo. Većinu posla u tim programima obavljale su žene, pogotovo nakon što je većina muškog vodstva pritvorena ili je primorana otići u egzil zbog državne opresije. Iako spomenuti programi padaju u sjenu imidža članova BPP-a, danas je poznato da je FBI najopasnijim dijelom djelovanja BPP-a smatrao upravo njih. Samo za ilustraciju policijske represije nad ovim pokretom, od 295 otvorenih operacija protiv pokreta za prava crnaca do kraja 1970-ih 233 su bile usmjerene protiv Crnih pantera.

Programi za preživljavanje započeli su 1968. besplatnim doručcima za djecu školske dobi, pa čak i besplatnom ambulantom uspostavljenom 1974. godine. Tzv. Škole oslobođenja (Liberation Schools) u kojima su djeca učila o "klasnoj borbi u smislu crnačke povijesti" osnovane su 1969.; 1970. započeo je program s besplatnom odjećom te je osnovana fondacija za istraživanje anemije srpastih stanica (mutirani gen koji nose većinom ljudi afričkog porijekla), a do 1972. aktiviran je i program besplatne prehrane. Program doručaka za djecu je posebno rasvjetljavao klasnu i rasnu nejednakost u SAD-u: uspostavljeni federalni pandan išao je ponajviše u korist školskim distriktima u kojima je obitavala srednja klasa, a učinak BPP-a je zasigurno doprinio uspostavljanju sličnih programa i u crnačkim getima desetak godina kasnije.

Ti programi imali su dva osnovna cilja: privlačenje članova zajednice na politička okupljanja te izobrazbu o idejama i programu same stranke. BPP je smatrao da grassroots ili programi odozdo lakše mogu doprijeti do običnih ljudi te dovesti do šire potpore za stranku- što se i ostvarilo ponajviše zahvaljujući programima za preživljavanje. Samoorganizacija osnovnih potreba zajednice i njena obrana, solidarnost i konstantna politička izobrazba bile su ključne za uspjeh Pantera, kao i ukazivanje na strukturalne nejednakosti, eksploataciju i policijsku opresiju.

Na taj način, zahtjevi Pantera nadovezali su se na one lokalnih progresivnih političkih platformi iz 1930-ih i 1940-ih: "Želimo zemlju, kruh, stanovanje, obrazovanje, odjeću, pravdu i mir". Prostorno ograđivanje crnačke zajednice, njihova koncentracija u urbanim središtima, iako za svaku pokudu, također su doprinijeli lakšem politiziranju trenutne situacije u gradu. Uza sve prijepore, očite nedostatke i relativno kratko trajanje ovog pokreta, specifični spoj prostorne kritike urbanog prostora i procesa u njemu i oko njega, Crne Pantere prepoznaju politički kontekst neposrednih problema zajednice i na njih se i praktično osvrću. Smatramo da ovim povijesnim primjerom možemo razumjeti da politički rad koji podrazumijeva i snažnu terensku solidarnu mrežu sazdanu radi direktnog rješavanja problema u zajednici itekako odzvanja kao bitna lekcija za konstruiranje djelovanja u suvremenom kontekstu, što je u konačnici i slučaj s pokretima i solidarnim strukturama koje su već oformljene recimo u Grčkoj.

STRATEGIJE USPONA TURSKE STRANKE PRAVDE I RAZVOJA (AKP)

NIKOLINA RAJKOVIĆ

Autorica u tekstu donosi pregled društveno-političkih uvjeta u kojima se formira danas vladajuća turska stranka, kojim je mehanizmima došla na vlast te kako je konvergencija političkih i društvenih okolnosti na nacionalnoj i organizirani rad islamističkih stranaka na lokalnoj razini bila uspješan recept za promišljenu političku praksu kojoj uvelike duguju dugogodišnji čvrst politički status u zemlji.

* *Nikolina Rajković je članica BRID-a. Trenutno završava diplomski studij turkologije i sociologije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu.*

Umjereni, odnosno tržišno orijentirani islamizam kakav danas predstavlja turska Stranka pravde i razvoja (AKP) koja je već dvanaest godina na vlasti rezultat je apsorpcije radikalnog islamističkog pokreta koji od 1970-ih pokušava osvojiti vlast u Turskoj. AKP je prigrlio konzervativizam, demokratizaciju, sekularizam i neoliberalne tržišne reforme kakve je islamistički pokret dotada odbacivao. Uspon globalnog političkog islamističkog pokreta krajem 1980-ih, naročito nakon okončanja Hladnog rata, u znanstvenoj se *mainstream* literaturi*(1)* objašnjava kroz paradigme modernizacijskih teorija koje smatraju da je islam protivan procesima sekularizacije i racionalizacije društva ili s njima neusklađiv.

S druge strane kulturalne teorije, naposе orijentalizam, ističu traumatične posljedice procesa vesternizacije tradicionalne muslimanske kulture, za koju se pretpostavlja da ima ključna ulogu u širokoj narodnoj podršci islamističkim pokretima. Na primjeru AKP-a neke od kulturalnih teorija konstatiraju da stranka prikriva svoje prave, "fundamentalističke" ciljeve jer turski režim ne dopušta otvoreni fundamentalizam, a islamističko društvo kakvo AKP sanja ostvarit će se kroz pedesetak godina.*(2)* Međutim oba teorijska okvira doprinose tek zamagljivanju složenih društvenih faktora čije je razumijevanje nužan preduvjet za analizu historijsko-društvenog konteksta u kojem stasa i razvija se neki politički fenomen. Analize političkih fenomena izvan, uvjetno rečeno, zapadnoeuropskog kulturno-civilizacijskog kruga imaju tendenciju (ne)intencionalnog skliznuća u polje naslijeđenih mentalnih mapa, odnosno ideoloških formacija koje operiraju na temelju mehanizama isključivosti (tradicionalno/moderno, religijsko/sekularno) i time pokazuju da se "stvarnost konstruira prema određenoj ideologiji, odnosno korpusu unificiranih kolektivnih predodžbi"*(3)*. Čak i ako se načelno složimo da je sekularizam u Turskoj imao drugačiju razvojnu putanju nego na Zapadu, odnosno da je kao državno-politički *top-down*-projekt kemalista u danim historijskim okolnostima izazvao određeni "resantiman društvenih masa i pogodovao ekstremno desničarskim i islamističkim snagama koje su ga kapitalizirale u svrhu političkog uspona"*(4)*, ta konstatacija još uvijek izuzima neke faktore koje treba pridodati analizi, ponajviše kada se radi o usponu AKP-a. Zapravo, Turska u posljednjih dvadeset godina pokazuje da je njezin društveno-politički krajolik amalgam religije i sekularizma, islama i modernizacije/vesternizacije, a AKP je primjer političke prakse koji objedinjuje te naizgled nespojive koncepte.

NA KOJI SE NAČIN KONSTITUIRALA TAKVA POLITIČKA PRAKSA I KAKO JE DOŠLO DO USPONA AKP-A?

Pri analizi uspona AKP-a obratit ćemo pažnju na makro- i mikro- unutarnje društveno-političke faktore koji su mu prethodili. Konvergencija političkih i društvenih okolnosti na nacionalnoj i organizirani rad islamističkih stranaka s članstvom na lokalnoj razini bila je uspješan recept za promišljenu političku praksu koja je dovela AKP na vlast.

Promatrajući s pozicije političke ekonomije, AKP svoj uspon duguje društvenim sektorima i klasama koje je sekularna modernizacija predvođena kemalistima društveno-ekonomski obespravila. Ovo se ponajprije odnosi na sektor neformalnog radništva. U najširem je smislu taj sektor predstavljala ruralna migrantska radna snaga koja po dolasku u velike gradove nije bila integrirana u formalni sektor rada. Naime Turska je nakon Drugog svjetskog rata pretpostavljala da će u dogledno vrijeme razviti fordistički model kakav je postojao u zemljama Zapadne Europe koje su većinu svog stanovništva uključile u formalni sektor rada uz državni nadzor. Osim slabe društvene integracije te su društvene grupe imale problem i s fizičkom integracijom, odnosno s rješavanjem stambenog pitanja. Pronalazak se stanova nakon migracije u gradove većinom odvijao kroz neinstitucionalizirane, patronažne mehanizme, pri čemu se zemlja u javnom vlasništvu skvotirala, a na njoj su izgrađeni stanovi lošije kvalitete koji su tek od 1970-ih postepeno legalizirani, ovisno o potrebi političkih stranaka za širenjem glasačke baze u radničko-migrantskim naseljima, koja kasnije postaju i mjesta ubiranja rente sverastućeg privatnog sektora.

Osim nezadovoljnih neformalnih radnika AKP je uspješno integrirao islamistički orijentiranu buržoaziju koja je stasala 1980-ih i 1990-ih kroz širenje malog i srednjeg poduzetništva, a čiji su politički predstavnici bile islamističke političke stranke. S druge strane AKP svoj uspon duguje i vanjskopolitičkom diplomatskom taktiziranju (npr. pregovorima za članstvo Turske u EU) pomoću kojeg je osigurao potporu liberalno orijentiranih poduzetnika, akademske zajednice i intelektualaca. Ta je višeklasna koalicija prvi put dovela do pobjede na nacionalnim izborima 2002. godine uz svega 34% potpore glasača (visok izborni prag od 10% eliminira manje stranke), što je u postizbornoj računici osiguralo 66% mjesta u parlamentu. Netom prije izbora 2002. godine Turska je prošla kroz ekonomsku recesiju izazvanu državnim zaduženjem koju je popratila devalvacija nacionalne valute i visoka inflacija. S obzirom na to da su odgovornost za krizu (a posebice za visoke stope nezaposlenosti*(5)*) te optužbe za političku korumpiranost bile svaljene na koaliciju stranaka nacionalističke ljevice, desnice i desnog centra, AKP se javnosti predstavio kao jedina stranka koja se nije kompromitirala korupcijom i implementacijom MMF-ova paketa koji je preko noći osiromašio veliki broj turskih građana.

Sljedeći je važan faktor AKP-ova uspjeha nadogradnja na tradiciju uspješne političke involviranosti islamističkih stranaka u lokalnim upravama. Gradske odnosno lokalne uprave počele su jačati od sredine 1980-ih kada dolazi do radikalnih financijskih i administrativnih promjena te procvata islamističkog pokreta u Turskoj. Zakon iz 1984. godine propisao je sustav uprave na dvjema razinama: razina šire gradske uprave (*büyük belediye*) i gradskih općina (*belediye*). Financijska sredstva i organizacijska struktura uprave koja je dotad bila pod državnom administracijom prebačena je na gradske uprave – institucije poput Ureda za izradu masterplana te komunalne usluge poput vodoopskrbe i kanalizacije sada dolaze pod izravnu kontrolu i jurisdikciju gradonačelnika.

UNUTARPOLITIČKA POZADINA USPONA AKP-A

Kao što je već rečeno, AKP slovi kao politički nasljednik islamističkog pokreta u Turskoj. Prva proklamirana islamistička stranka, Stranka nacionalnog poretka (*Milli Nizam Partisi*), nastaje 1970. godine pod vodstvom Necmettina Erbakana. Okupljala je male nezavisne poduzetnike, trgovce, obrtnike i seljake koji su se osjećali ugroženo zbog industrijalizacije.

Stranku je ukinula vojska 1971. godine zbog navodnog kršenja ustavnih pitanja sekularizma, a ponovno je pokrenuta 1972. godine pod nazivom Stranka nacionalnog spasa s gotovo istim programom. Taj se program uvelike oslanjao na kemalistički program industrijalizacije zemlje pri čemu bi se privatne tvornice podruštvenile, ali bi bile pod snažnom državnom kontrolom. Stranka ga nije uspjela ostvariti jer je zabranjena 1980. godine nakon vojnog puča.

Budući da je ekonomski program ovih stranaka bio dosta sličan kemalističkim strankama na vlasti, islamiste su od kemalista razlikovale tek kulturno-političke teme. U svrhu pridobivanja glasača islamisti su koristili javni prostor kako bi denuncirali tobože nemoralne prakse naslijeđene od kemalističke republike poput ispijanja alkohola, fetišizacije modernističkih spomenika, arhitekture itd.

S druge su strane svom članstvu – koje su u počecima pokreta činili većinom studenti škola za imame i religiozna srednja klasa – obećavali zaposlenje u državnom sektoru koji je bio neegalitaran i korporativistički ustrojen, privilegirajući zaposlene u formalnom sektoru rada.(6)
Nakon što je ugašena 1980. godine, Stranka nacionalnog spasa ponovno se javlja 1983. godine pod imenom Stranka blagostanja (*Refah Partisi*, dalje u tekstu SB) te radikalizira program pod utjecajem Iranske revolucije i uspona islamizma u Pakistanu i Egiptu. SB je pomladio svoje članstvo uključivši znanstvenike i akademske radnike, studente i klerike (uglavnom ortodoksne, sunitske muslimane, čime je Alevitima bio onemogućen pristup). U tom se periodu promovira malo i srednje poduzetništvo, pa time jača i provincijska poduzetnička klasa koja je bila usko vezana za SB.

Ovako široka koalicija omogućila je SB-u da zauzme položaje u najvažnijim gradskim službama nakon lokalnih izbora 1994. godine.(7) U tom su periodu lokalne uprave već imale velike administrativne ovlasti i autonomiju nad preusmjeravanjem financijskih resursa. Ovu je povoljnu konstelaciju SB iskoristio za širenje stranačke infrastrukture, organizacije i rada na terenu koje će kasnije prisvojiti AKP. SB je sve više pomoći preusmjeravao u siromašnije dijelove grada distribuirajući besplatan ugljen, hranu i odjeću sirotinji. Također je ispunio predizborno obećanje o smanjenju korupcije u gradskoj upravi podignuvši kvalitetu gradskih usluga. Kombinacija tih faktora značajno je doprinijela širenju članstva i popularnosti te je SB dobio najviše glasova na nacionalnim izborima 1995. godine. Erbakan je postao premijer, a SB ulazi u koaliciju sa Strankom pravog puta (*Doğru yol Partisi* ultranacionalističkih i militarističkih korijena). Inače, SB je bio uspješan i zbog svojih veza s "inozemstvom": više od dvadeset godina islamski su pokret u Turskoj izdašno financirali njemački emigranti. Mobilizacija šireg članstva islamističkog pokreta započinje sa SB-om koji je htio političke strukture integrirati s paralelnim strukturama u vidu neformalnog stanovanja, zdravstvene i socijalne zaštite koje su postojale, ali nisu bile značajnije povezane sa stranačkom nomenklaturom. Te su se strategije gradile na nekoliko frontova na kojima je SB polučio velike uspjehe premrežavajući političke strukture i civilno društvo na koje se kasnije nadovezuje AKP. Promotrit ćemo par primjera stranačke *grassroot*-politike u istanbulskom Sultanbejliju, skvoterskom i siromašnom naselju s većinski proislamski orijentiranim glasačima.

a) Rad s omladinskim organizacijama:

SB-ovo su članstvo uvelike sačinjavali aktivisti proizašli iz omladinskih organizacija.
Jedna je od takvih bila Fundacija nacionalne mladeži (FNM), čiji je zadatak bio agitiranje u kuranskim školama. FNM je ciljao na marljive učenike koje se pozivalo u SB-ovo članstvo osiguravanjem socijalnih programa – besplatnog ručka, školske opreme, zdravstvene zaštite, smještaja u domovima ili stanovima, sportskih treninga, besplatnih satova engleskog jezika i matematike te izleta na sveta mjesta za vrijeme religijskih blagdana. FNM-ove regrutacijske strategije uključivale su i predstavnike u svakom razredu koji su imali dužnost svaki semestar po jednog učenika učlaniti u FNM. Učenici koji su kasnije postali SB-ovi aktivisti agitirali su po zgradama tražeći predstavnike stanara da se učlane u SB.

b) Osnivanje ženskih sekcija:

U sklopu terenskog rada osnivane su i ženske sekcije. Žene su iz religioznih razloga odabirane za obilazak kuća u kojima su provodile istraživanja, odnosno evaluaciju prihoda svakog kućanstva. Nakon što bi došli do određenih rezultata, tražile su da kućanstva sukladno visini prihoda doniraju pomoć za gradski proračun iz kojeg će se kasnije izdvajati za siromašne i nezaposlene. Socijalna pomoć kakvu je zamišljao SB bila je temeljena na principu redistribucije. Ideologija stranke definirala je pomoć sirotinji i kao religijsku dužnost (milostinja u islamu može i ne mora biti obvezan vid davanja). Sakralizacija socijalnih davanja potpomogla je u daljnjoj regrutaciji članova. Najčešće se distribuirao besplatni ugljen, hrana i odjeća, a aktivisti su za to vrijeme radili i na političkoj agitaciji.

c) Politička agitacija/sohbet:

U domovima potencijalnih članova SB-a okupljale su se hodže i propovijedali ukućanima s kojima bi ponekad molili. Politička agitacija i edukacija odvijale su se kroz *sohbete* – zajednička, neobavezna druženja i razgovor kao formu solidarnog zbližavanja s članstvom. Sohbeti se nisu odvijali samo po domovima već i u čajanama i na ostalim mjestima tradicionalne socijalizacije u Turskoj. Čajane i kavane bile su mjesta dokolice koja su postepeno politizirana. Postojali su programi kolektivnih čitanja kao vid političkog opismenjivanja i nepismene populacije. Valja napomenuti da je SB-ova politička platforma bila prilično široko postavljena. Naime islamisti su vrlo slobodno kombinirali ljevičarski diskurs o radu, jednakosti i antieksploataciji s idejom panislamizma. Članstvo su uz već spomenute grupacije sačinjavali i bivši ljevičari, odnosno oni koji nakon vojnog udara 1980. godine nisu bili pozatvarani. Razlog odlaska u "drugi tabor" bili su uništenje ljevice, visok nacionalni izborni prag od 10%, a djelomice i SB-ovi učinci na razini gradske vlasti, odnosno veće plaće u javnom sektoru, besplatna distribucija dobara i slično.

d) Stanovanje:

Predstavnici SB-ovih gradskih vlasti imali su odriješene ruke za mešetarenje nekretninama i zemljištem. S obzirom na razvoj

(1) *Tuğal. Cihan (2009).* Passive revolution. Absorbing the islamic challenge to capitalism. *Stanford University Press, str. 19.*
(2) *Tuğal, str. 20.*
(3) *Burzyńska, Anna (2009).* Književne teorije XX. veka, *Beograd: Službeno glasilo, str. 607, 614.*
(4) *Özcelik, Ali Behran (2014).* Poulantzasian Themes for Understanding Turkey's Political Crises. *http://www.newleftproject.org/index.php/site/article_comments/poulantzasian_themes_for_understanding_turkeys_political_crisis*
(5) *Bilanca krize ugrubo broji gubitak oko pola milijuna radnih mjesta u Istanbulu [Keyder, Çağlar (2009) Istanbul In a Global Context. http://www.urban-age.net/publications/newspapers/istanbul/articles/09_CaglarKeyder/en_GB/], 25% pada u ukupnom zapošljavanju u medijskom sektoru i 14,6% pada u realnim nadnicama [İslam, Tolga (2005). Outside The Core: Gentrification in Istanbul. U: R. Atkinson and G. Bridge (ur.)* Gentrification in Global Perspective. *London: Routledge, str. 136].*
(6) *O korporativističkim modelima socijalne sigurnosti u Turskoj pogledati Keyder, Çağlar i Ayşe Buğra (2006). Turkish Welfare Regime in Transformation. Journal of European Social Policy, 16; 211.*
(7) *Samo je u Istanbulu SB 1994. godine osvojio 21 mjesto u gradskim općinama, odmah nakon Domovinske stranke (ANAP) koja je osvojila 24. (http://www.yerelsecim.com/Detays.asp?ID=34&SY=1994)*

socijalnog stanovanja u Turskoj, gradske su vlasti mogle jeftino distribuirati javnu zemlju. Osim što su figurirale kao zamjenske institucije za stanovanje, gradske su vlasti ponekad bile i zamjenske pravne institucije koje bi rješavale sudske sporove.

To je bio čest slučaj u Turskoj jer je žandarmerija u manjim mjestima gdje su sudovi daleko prepuštala svoje ovlasti. U svom je stranačkom programu SB predlagao razvoj privatnog poduzetništva i orijentaciju na izvoz balansirajući ga sa zahtjevom za radničkim vlasništvom u tvornicama. Program je očigledno imao niz kontradikcija koje bi se mogle čitati kao pokušaj udovoljavanja različitim frakcijama unutar SB-a. Program je napadao eksploataciju rada i kritizirao klasne nejednakosti pritom zahtijevajući da cijene određuje ponuda i potražnja, a plaće država kako bi svi imali zaposlenje i bili sindikalno organizirani. Zbog prigovora sve snažnijih islamskih poduzetnika u stranci SB pročišćava ekonomski program zagovarajući privatni sektor.(8) Neovisno o prevazi tog sektora kao predstavnika klasno dominantnije grupacije u stranci, SB je 1996. i 1997. dobio izbore uz velik broj ekonomski deprivilegiranih glasača. Politizacija sirotinje kao i sve snažnije veze s rastućom islamskom buržoazijom bile su povod za vojni puč 1997. godine koji je vojska izvela u suradnji s TÜSIAD-om (udruženje sekularnih industrijalista i poduzetnika), a Ustavni je sud 1998. godine zabranio SB zbog "ugrožavanja sekularnih temelja države"(9).

Vojni puč 1997. godine bio je konačan poraz gotovo tridesetogodišnjim islamističkim izazovima hegemoniji. Stranka vrline (*Fazilet Partisi*) osniva se na mjesto SB-a i u nju prelazi većina njegova članstva uključujući i Recepa Tayyipa Erdoğana koji je u to vrijeme bio gradonačelnik Istanbula. Novo nacionalno političko vodstvo koje se pojavljuje nakon puča 1997. (koalicija koju je AKP svrgnuo 2002) utire put konačnoj apsorpciji islamizma u sekularni neoliberalizam više ili manje uspješno na svim razinama hegemonijske formacije. Puč je prilično poremetio i ravnotežu islamističkih stranaka na lokalnoj razini. Uz stare kadrove SB-a i SV-a u AKP su masovno ušle manje radikalne grupe koje su bile protiv političkog organiziranja ili nisu prelazile izborni prag. Pored toga AKP je uključivao i desni centar i desnicu poraženu u vladajućoj koaliciji u vrijeme recesijske krize 2001. godine. S dolaskom AKP-a na vlast na nacionalnim izborima 2002. godine i naposljetku u Sultanbejliju 2004. godine dolazi kako do preuzimanja tako i modificiranja nekih SB-ovih politika.

KAKVE JE PROMJENE UVEO AKP NAKON DOLASKA NA VLAST?

AKP uvodi sve veću profesionalizaciju u gradsku upravu Sultanbejlija. Na mjesto religijskih autoriteta i mešetara nekretninama dolaze odvjetnici, urbanisti, inženjeri, arhitekti i doktori koji često nisu bili iz Sultanbejlija. Dolazi i do "profesionalizacije" volonterskog i humanitarnog rada koji je bio okosnica uspješnog SB-ova terenskog rada. Na čelo ženskih sekcija dolaze visokoobrazovane žene koje vode administraciju s ciljem privlačenja privatnih fondova. AKP je od SB-a preuzeo taktiku agitiranja od vrata do vrata, što još uvijek rade zamotane žene naročito u predizborno vrijeme, a u sohbete su uvedeni tekstovi mainstream religioznih autoriteta naklonjenih poduzetničkim inicijativama koji se u potpunosti odmiču od ideje islamizma kao društvenog totaliteta. Sohbeti također sada služe kao mreže povezivanja s poslovnim partnerima. Što se tiče socijalne politike na nacionalnoj razini, AKP počinje davati sve veća sredstva za obrazovanje siromašnijih slojeva stanovništva. Broj studenata na visokoobrazovanim institucijama drastično se povećava, s 0,7 milijuna 2000. godine na 5,4 milijuna 2014. godine, kao i broj javnih i privatnih sveučilišta. (10)

AKP je također dobio na široj popularnosti zbog provođenja tzv. egalitarnije reforme zdravstvenog sustava koji je zbog dugogodišnjeg korporativističkog ustroja status korisnika definirao prema zaposlenju u formalnom sektoru rada. Iako ima potporu među radnicima u neformalnom sektoru kojima je djelomično povećana zdravstvena zaštita, AKP taj sektor zapravo nije smanjio jer nije spreman na takva fiskalna opterećenja. Umjesto besplatnog zdravstva za sve AKP zagovara neoliberalnu individualnu odgovornost za danu socijalnu pomoć. Za pretpostaviti je da su ustupci po pitanju zdravstvene zaštite ili obrazovanja kompenzacijski mehanizam za usvajanje radničke potpore u cijelom nizu privatizacija javne infrastrukture kakve AKP provodi od dolaska na vlast.(11)

Možemo reći da je religiozna poduzetnička zajednica koja je uspostavila bliske veze s narodom u periodu SB-a preslikala svoju viziju društvenog napretka na viziju napretka religioznih aktivista i širih narodnih slojeva kroz AKP-ovu medijaciju. Stranka se uspješno pozicionirala kao predstavnica fleksibilnog i međunarodnog kapitalizma protiv tzv. organiziranog kapitalizma čiji je predstavnik nacionalni sektor buržoazije.

Na kulturno-političkom planu AKP se jasno distancirao od politike panislamizma i razvojne države kakvu su zagovarali njegovi islamistički prethodnici. S druge je strane AKP taktički usvojio već postojeću infrastrukturu i bliske veze dotadašnjeg lokalnog političkog vodstva s narodom. Usvojio je i postojeće patronažne i neinstitucionalizirane mehanizme koji su odigrali ključnu ulogu u društvenoj i fizičko-prostornoj integraciji velikog dijela stanovništva koje je migriralo iz sela u grad u potrazi za poslom, a nije naišlo na institucionalnu podršku kemalističkog poretka i razvojne države. Koncept socijalne pomoći koji je SB temeljio na redistributivnim načelima zamijenjen je tržišno orijentiranom "pomoći" u vidu mikrokredita i sitnog poduzetništva. Danas AKP sve manje izdvaja za socijalnu pomoć iz državnog budžeta, mahom zbog pritiska međunarodnih financijskih institucija koje zbog javnog duga drže budžet pod kontinuiranim nadzorom. Sukladno se tomu mehanizmi socijalne pomoći i potpore prebacuju na gradske vlasti koje imaju autonomiju osnivanja dobrotvornih zaklada kao i ulaska u partnerstva s privatnim inicijativama. Zakonske promjene donesene sredinom 1980-ih koje su išle u smjeru decentralizacije državne administracije osnažile su poziciju gradskih uprava i poduzetničkih klasa proizašlih iz nje. Upravo su one bile važan zamašnjak islamističkim strankama poput SB-a da provedu neke od socijalnih politika na lokalnoj razini i tako steknu naklonost siromašne populacije. Dugogodišnji premijer, a sada i predsjednik Turske Recep Tayyip Erdoğan, koji je i sam bio član omladinske organizacije Stranke nacionalnog spasa u 1970-ima, a sredinom 1990-ih SB-ov gradonačelnik Istanbula, stasao je unutar je političkih praksi tih

(8) *Tuğal, str. 50.*
(9) *White, Jenny B. (2008). Islam and politics in contemporary Turkey. U: Reşat Kasaba (ur.)* Cambridge History of Turkey. *Cambridge University Press, str. 366.*
(10) *Ove brojke, smatra ekonomist Mustafa Sönmez, ne prate i kvalitetu visokog obrazovanja u Turskoj, a broj visokoobrazovanih osoba s diplomom čini petinu nezaposlenih u Turskoj. Dostupno na: http://mustafasonmez.net/?p=4544*
(11) *Sustav "zelene karte" koristi 10-11 milijuna siromašnih bez zdravstvenog osiguranja koji imaju pristup doktorima i bolnicama u sklopu postojećeg zdravstvenog sustava, ali bez pokrivanja lijekova (Keyderi Buğra, str. 223)*

stranaka koje je naposljetku, do određene mjere, prisvojio i njegov AKP. Iako je nastavio s nekim *grassroot*-političkim praksama, ponajviše u radu s lokalnom zajednicom, AKP se odrekao panislamističke retorike svojih prethodnika i umjesto toga ponudio konzervativni model po uzoru na SAD koji se očituje u visokim porezima na alkohol umjesto njegove zabrane koju su zagovarale prethodne islamističke stranke. Zagovaranje laicizma umjesto islama bila je i jedna od AKP-ovih strategija da umiri sekulariste i time okonča tradiciju zabrane političkog rada svojih prethodnika. S druge je strane AKP zagovaranjem liberalizacije tržišta, kulturnog i etičkog pluralizma, pridruživanja Turske Europskoj uniji i otvaranja dijaloga s Kurdima pridobio i potporu buržoaskih kako sekularnih tako i islamističkih frakcija, organizacija civilnog društva i medija.

Pridobivanje članstva islamističkih stranaka i preuzimanje nekih od strategija terenskog rada ne implicira da je AKP islamistička stranka. Kontekstualizacija tridesetogodišnjeg razvoja islamizma u Turskoj s naglaskom na panislamizam i ekonomske politike kakve su slijedile razvojne države pokazuju AKP-ov otklon i preusmjeravanje na liberalizaciju tržišta i privatizaciju javnog sektora (pod izgovorom recesijske krize 2001. godine). Pored ove političko-ekonomske determinante, profesionalizacija humanitarnog i volonterskog rada u zajednici te spretno ugađanje religioznim i radikalnim zahtjevima u vidu politika kulturno-konzervativne prirode svrstavaju AKP među konzervativno-liberalne stranke. AKP svoj uspon na vlast duguje konvergenciji tih faktora i metodičkom pragmatizmu na koji se dotadašnji, radikalniji islamistički pokret u Turskoj očito nije uspio obvezati. ◁

Morana Manger, Srđan Giovanelli, Damir Sekulić
Suvremena hrvatska arhitektura

SLUČAJ ANTONIJA GRAMSCIJA

ALEN SUĆESKA

Alen Sućeska daje pregled života Antonija Gramscija, sindikalista i revolucionarnog teoretičara koji je kroz svoj rad izvanredno isprepleo teoriju i praksu.

* *Alen Sućeska je diplomirao filozofiju na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 2011., trenutno na doktorskom studiju u Frankfurtu na temu Gramscija i marksističke filozofije jezika. Neka od područja interesa su mu ideologija, svijest, jezik i teorija države, s posebnim fokusom na Antonija Gramscija.*

S dvadeset godina, 1911. godine, Antonio Gramsci dolazi studirati u Torino, gdje se na Odsjeku za književnost počeo baviti pretežito lingvistikom pod tutorstvom Mattea Bartolija. Gramsci je socijalističke stavove stekao već za života na rodnoj Sardiniji, a iskustvo života u Torinu, tada industrijski najrazvijenijem talijanskom gradu i sjedištu talijanske automobilske industrije, te mu je stavove učvrstilo te se Gramsci već 1913. učlanjuje u Socijalističku partiju. Odonda do 1926, kada je uhićen pod fašističkim režimom Benita Mussolinija, Gramsci stječe nezamjenjivo iskustvo revolucionarnog rada, ne samo kao "agitator na terenu", blizak s radnicima i jedna od glavnih figura talijanskog komunističkog pokreta, već i kao osoba involvirana u šira revolucionarna zbivanja poslijeratne Europe. Upravo će to iskustvo u bitnome odrediti sadržaj teorijskih bilješki koje je Gramsci pisao u zatvoru od 1929. do 1935. (dok mu je zdravlje dopuštalo), napisavši u tom periodu ukupno 3000 stranica, a koje su nama danas poznate kao *Zatvorske bilješke*. Veza između Gramscijeva života i njegovih teorijskih interesa i uvida stoga je gotovo opipljiva, pa kratak historijsko-biografski uvod koji slijedi nije pisan tek kurioziteta radi, već kao realni primjer povezanost teorije i prakse.

Torino 1911–1926.

Čitavo Gramscijevo političko iskustvo moglo bi se opisati kao pokušaj neprekidnog nadilaženja internih podjela među talijanskim nižim klasama. Kao Sardinac Gramsci je i sam gajio određene predrasude prema kontinentalnim Talijanima smatrajući ih bogatunima koji izrabljuju sardinijske seljake. Dolaskom u Torino uvjerio se da takva generalizacija jednostavno ne odgovara stvarnosti te da i na razvijenom Sjeveru Italije postoje potlačeni i potlačitelji. No s druge je strane Gramsci uvidio da su i na Sjeveru postojale vrlo rasprostranjene predrasude spram nerazvijenog Juga kao industrijski i kulturno zaostalog kraja koji živi parazitskim životom nauštrb ostatka Italije (što je bilo uvjerenje i dobrog dijela radništva).
Kako bi se borio protiv takvih predrasuda – čiji se izvor nalazio u ideologiji buržoazije i čija je funkcija, u konačnici, bila razjedinjavanje masa koje su dijelile iste interese – Gramsci je napustio studij (1915) i počeo se baviti pisanjem kolumni i komentara, većinom političkog karaktera (iako je pisao i kazališne kritike), s čime nastavlja i nakon što se nekoliko godina kasnije počne baviti praktičnim pitanjima organizacije radništva. Tako 1915. postaje član uredništva časopisa *Avanti!* (Naprijed!); 1917. postaje glavni urednik lista *Il Grido del popolo* (Krik ljudi), koji izlazi do 1918; 1919. s još nekoliko komunista započinje *L'Ordine nuovo* (Novi poredak), koji 1921. postaje neslužbeni glasnik i dnevne novine torinskih komunista; konačno, 1924. Pokreće list *L'Unità* (Jedinstvo), službeni glasnik Talijanske komunističke partije koji se pod pritiskom fašističkog režima definitivno gasi 1926.*(1)*
No glavni je razlog zbog kojega Gramsci napušta studij rad na terenu, među nižim klasama. 1917. godine tijekom ustanka radnika u Torinu poslana je brigada iz sardinijskog grada Sassarija kako bi ustanak ugušila silom. Odabir baš te brigade za tu zadaću nije bio slučajan: buržoazija je bila dobro upoznata s animozitetom koji su Sardinci gajili spram stanovništva Sjeverne Italije. Shodno je tome pretpostavka bila da se ta brigada nikada neće sprijateljiti s pobunjenim radnicima. Gramsci je tijekom noći, zajedno s još nekolicinom mladih drugova, odlazio u vojničke kampove te razgovarao s vojnicima nastojeći ih uvjeriti da su radnici protiv kojih su poslani boriti se zapravo njihova klasna braća. U jednom tekstu napisanom 1926. Gramsci se prisjeća jedne takve prigode:

> "Otišao sam u kamp na Trgu X (sardinijski su vojnici tijekom prvih nekoliko dana kampirali na trgovima, kao u kakvu osvojenom gradu) te sam razgovarao s mladim seljakom koji me srdačno pozdravio jer je i on bio iz Sassarija.
> - Zašto ste poslani u Torino?
> - Ovdje smo da bismo pucali na gospodu [*signori*] koja štrajkaju.
> - Ali ne štrajkaju gospoda; štrajkaju radnici koji su siromašni.
> - Ovdje su svi gospoda. Svi imaju kaput i kravatu i zarađuju 30 lira dnevno. Znam siromahe u Sassariju i znam kako su oni odjeveni; da, tamo je mnogo siromašnih; mi, "kopači kanala", mi smo svi siromašni i zarađujemo samo 1,5 lira dnevno.
> - Ali ja sam isto radnik i također sam siromašan.
> - Ti si siromašan jer si Sardinac.
> - Ali ako ja štrajkam s ostalima, hoćeš li i mene upucati?
> Vojnik je malo zastao i zamislio se, a onda stavio ruku na moje rame i rekao:
> - Slušaj, ako si mislio štrajkati sa ostalima, radije ostani kod kuće!"*(2)*

Nakon nekoliko mjeseci – dobrim dijelom zahvaljujući intervenciji revolucionara poput Gramscija – brigada je raspuštena i vojnici su poslani kućama.

Nešto je kasnije jedna od glavnih Gramscijevih preokupacija bila organiziranje radnika, u čemu je bio vrlo uspješan, a o čemu govori formiranje svojevrsnih tvorničkih plenuma. Koncept je prvotno formuliran u izdanju *L'Ordine nuovoa* od lipnja 1919, čiji je temat bio posvećen "radničkoj demokraciji"*(3)*.Inspirirani sličnim radničkim tijelima u Rusiji u to vrijeme, tvornički su plenumi trebali imati funkciju radničke organizacije i izvora radničke moći, a da bi se onda međusobno povezali i ujedinili u borbi protiv buržoaske države radi konačnog preuzimanja vlasti. Dugoročni je cilj dakle bio formiranje diktature proletarijata. I doista, tvornički su plenumi postajali sve rasprostranjenija pojava. Njihova inovacija bila je u tome što su pružali bitnu alternativu sindikatima: sindikati su svoje interne komitete birali isključivo iz vlastitog članstva koje se sastojalo isključivo od radnika, dok su u tvorničkim plenumima sudjelovali svi, od tehničara i činovnika do seljaka i onih koji se uopće nisu deklarirali kao socijalisti; funkcija sindikata bila je ograničena na borbu za nadnicu, dok je cilj tvorničkih plenuma bio potpuna radnička kontrola nad proizvodnim procesom. Prvotni uspjeh plenuma rezultira generalnim štrajkom u Torinu u travnju 1920. u kojemu sudjeluje 200.000 radnika (grad je tada imao nešto manje od pola milijuna stanovnika), no štrajk se nije proširio zemljom, pa su radnici, izgladnjeli i iscrpljeni, morali odustati nakon manje od dva tjedna, a najuporniji nakon mjesec dana. Šanse za uspjeh bile su iznimno male zbog žestoke reakcije državnih organa: kapitaliste su podržavale tisuće naoružanih vojnika, agenata provokatora te plaćenih novinara koji su među stanovništvom širili paniku.

Nakon tog su poraza stvari krenule silaznom putanjom i malo-pomalo stvarale su se uvjeti za dolazak fašizma na vlast: nastupila je ekonomska kriza koju je ekstremna desnica (kao što je i običaj) iskoristila da bi raspirila reakcionarne sentimente; ljevica se razjedinila jer se PSI (Talijanska socijalistička partija) tradicionalno odlučio za nešto pasivniji pristup (parlamentarizam), pa se 1921. ljevica unutar PSI-ja odvojila i formirala PCI (Talijansku komunističku partiju), no već je bilo prekasno; diljem Europe komunističke revolucije i državni udari završavaju neuspješno (Mađarska, Austrija, Njemačka), čak i ako komunisti uspijevaju preuzeti vlast na kratko vrijeme. Što se Italije tiče, 1922. Mussolini je izabran za premijera, a 1925. njegova vladavina i formalno gubi izgled demokratske vlasti te postaje diktatura. 1926. nastupa potpuna politička cenzura (zabrana proturežimskih medija, stranaka i sastanaka) te su do kraja godine uhićeni svi članovi PCI-ja, unatoč tome što su mnogi od njih (poput Gramscija) imali parlamentarni imunitet.

ZATVORSKE BILJEŠKE: OD HEGEMONIJE BURŽOAZIJE DO HEGEMONIJE PROLETARIJATA

Gramsci od uhićenja do kraja svog života ostaje zaokupljen pitanjem o razlozima poraza radničke klase u Italiji nakon Prvog svjetskog rata. Kako je bilo moguće ne samo da se brojno radništvo i seljaštvo nije bilo u stanju ujediniti protiv vladajućih klasa nego i to da je isto to radništvo i seljaštvo dobrim dijelom izabralo Mussolinija i povjerovalo retorici fašizma? Čitave su *Zatvorske bilješke* u suštini pokušaj odgovora na to pitanje, čija svrha nije samo teorijsko razumijevanje historijskih okolnosti, slijeda događaja te njihove međuovisnosti i dijalektičke kauzalnosti već i teorijsko formiranje pretpostavki za dolazak proletarijata na vlast.

Jedan od središnjih koncepata Zatvorskih bilješki – ujedno i najbolja polazišna točka za njihovo tumačenje – jest koncept *integralne države*, koji nije svojevrsna teorijska apstrakcija kojoj bi se stvarnost trebala prilagoditi, već "teorijska intervencija u određenu političku konjunkturu"*(4)*. Konkretno, razmatrajući promjene do kojih je došlo u 19. stoljeću, Gramsci zaključuje da je osim značajnih socijalnih promjena (nove vladajuće klase, široke promjene na socijalnom polju itd.) došlo i do bitne

(1) *Novine su nastavile kasnije izlaziti, nakon pada fašizma u Italiji, sve donedavno – u srpnju 2014. novine su navodno definitivno ugašene zbog financijskih poteškoća.*
(2) *Citirano prema: Santucci, A. (2010).* Antonio Gramsci. *New York: Monthly Review Press., str. 52. (Ovaj citat, kao i svi ostali iz strane literature, moj je prijevod. – A. S.)*
(3) *Ibid., str. 68.*
(4) *Thomas, P. (2010).* The Gramscian Moment. *Chicago: Haymarket., str. 140.*
(5) *Ibid., str. 143.*
(6) *U čemu leži pravi korijen Weberova „monopola na legitimnu upotrebu sile“ koji država navodno posjeduje. Weber utoliko, kao što je općenito i običaj s buržoaskim teorijama države, vidi samo jedan njen moment, i to tako da se on pojavljuje iz sama sebe, kao kakav fantom. U tom je smislu čak i Hegel ispred Webera. Kao što je fetišizam robe tipičan za buržoasku ekonomsku teoriju, tako možemo reći i da je etatistički fetišizam tipičan za buržoasku teoriju države.*
(7) *Dakako, nisu sve revolucije u tom periodu bile buržoaske – naročito od 1848. do Pariške komune 1871. Europa je svjedočila mnogim pokušajima proleterske revolucije, no u svim se slučajevima buržoazija uspjela obraniti i očuvati status quo.*
(8) *Thomas 2010, str. 143.*
(9) *Gramsci, A. (2012).* Selections from the Prison Notebooks. *London: Lawrence & Wishart., str. 260.*
(10) *Termin koji posuđuje od ruskih debata početkom 20. stoljeća, naročito od Lenjina, ali ga dodatno razvija na svoj, originalan način.*
(11) *Thomas 2010, str. 165.*

promjene u političkoj sferi, odnosno u formi države specifičnoj za novi način proizvodnje. Specifična "buržoaska revolucija političkog"*(5)* sastojala se u tome što je buržoazija svrgavanjem aristokracije s pijedestala vladajuće klase bila prisiljena osmisliti nov način vladavine koji se za razliku od prethodnih nije temeljio gotovo isključivo na primjeni sile (gdje je jedina legitimacija bila "svetost" "božanskog" društvenog poretka). Preuzevši ulogu vladajuće klase na krilima demokratskih principa proklamiranih tijekom Francuske revolucije, buržoazija je u skladu s tim principima morala transformirati i društvene institucije: sloboda i njena konzumacija u državi u principu su otvoreni za sve pripadnike društva, za razliku od prethodnih društvenih uređenja u kojima je pojedincu rođenje određivalo ostatak života.

Ukratko, buržoazija je naglasak svoje vladavine odlučila staviti na načelo da svatko ima šanse ostvariti i postati što želi, a da bi stvari zaista tako funkcionirale, bila je nužna transformacija države: država se dijeli na *građansko društvo* (ili civilno društvo), koje sačinjava sfera svih građanskih udruga, pokreta, inicijativa, nedržavnih organizacija, medija, političkih stranaka, klubova itd., te na *političko društvo*, koje se sastoji od institucija koje se kolokvijalno vežu uz pojam države kao izravno s njom povezane (za razliku od institucija građanskog društva, koje se tako ne percipiraju) poput policije, vojske i sudstva; funkcija je građanskog društva putem institucija koje se većinom percipiraju kao "apolitičke" proizvesti u masama pristanak na postojeće društvene odnose, dok je funkcija političkog društva osigurati neometano funkcioniranje građanskog društva. Takva je nova država "integralna" utoliko što ta njena dva "momenta" – građansko i političko društvo – čine dijalektičko jedinstvo: dok građansko društvo stvara legitimitet političkom društvu da prema potrebi koristi silu (bilo u obliku sudskih kazni i pritvora, bilo u obliku oružane sile) protiv onih društvenih snaga koje nisu pristale uz postojeće društvene odnose i klasne podjele*(6)*, političko društvo u trenucima krize osigurava da sfera civilnog društva većinom ostane u skladu s temeljnim ideološkim i političkim pretpostavkama postojećeg načina proizvodnje (odnosno u skladu s načelima slobodnog tržišta, pa makar to značilo i koaliranje s fašizmom ako je jedina druga opcija revolucija).

Prema tome je integralna država historijski proizvod revolucijā u Europi od Francuske revolucije pa okvirno do 1870-ih, kada se završava proces formiranja nacionalnih država (s Italijom i Njemačkom).*(7)* Transformiranjem društvenih institucija država nije više samo instrument prisile odozgo, nego "u svojem integralnom obliku postaje mreža društvenih odnosa za proizvodnju pristanka, za uključivanje podređenih klasa u rastući projekt historijskog razvoja vodeće društvene grupe"*(8)*.

> "Revolucija koju je buržoaska klasa unijela u koncepciju prava, a stoga i u funkciju države, sastoji se naročito u njenoj spremnosti prilagoditi se [...]. Prethodne su vladajuće klase u suštini bile konzervativne, u smislu da nisu bile spremne stvoriti organski prijelaz iz drugih klasa u svoju, odnosno nisu bile spremne povećati vlastitu klasu 'tehnički' i ideološki: koncipirale su se poput zatvorenih kasti. Buržoaska se klasa pojavljuje kao organizam u konstantnom pokretu koji je u stanju upiti čitavo društvo asimilirajući ga na vlastiti kulturni i ekonomski nivo. Čitava je funkcija države transformirana, država je postala 'edukator' itd."*(9)*

Gramsci termin *edukator* koristi u političkom smislu, točnije, kako bi ukazao na odnos između društvenih grupa koje vode te onih društvenih grupa koje su njima vođene. Buržoaska klasa i njeni klasni saveznici vode ostale podređene klase utoliko što putem integralne države, odnosno sfere građanskog društva, proizvode njihov pristanak na takav odnos. Gramsci takav odnos naziva *hegemonijom(10)*. No kao i momenti integralne države kojima pripadaju, funkcije hegemonije (koju vrši građansko društvo) i prisile (koju vrši političko društvo) nisu moguće jedna bez druge. Prisila i pristanak (ili hegemonija) "stvaraju 'protutežu' jedna drugoj u jedinstvu koje ovisi o očuvanju preciznog, 'neuravnoteženog' ekvilibrija: ne smije se činiti da prisila odveć dominira nad pristankom, ali 'pravi odnos' među njima zapravo podrazumijeva više težišta na strani prisile"*(11)*.

Ova nova forma države ujedno je razlog zašto u modernim kapitalističkim društvima nije više moguće jednostavno silom preuzeti vlast. Gramsci to objašnjava na historijskom iskustvu

europskih komunista tog perioda, kada se u Rusiji uspješno odvija socijalistička revolucija, a istovremeno na Zapadu slični politički projekti jedan za drugim propadaju (uključujući i Italiju). Razlog je tomu, tvrdi Gramsci, taj što Rusija nije proživjela pravu buržoasku revoluciju, nego su feudalni društveni odnosi opstali sve do 20. stoljeća. Shodno se tomu nije razvio niti novi oblik države svojstven kapitalizmu i nacionalnoj državi – integralna država – već je jedina funkcija države još uvijek bila prisila.(12) "U Rusiji je država bila sve, a građansko društvo nerazvijeno i želatinozno; na Zapadu je postojao pravi odnos između države i građanskog društva i kad se država srušila, odjednom se iza nje otkrila snažna utvrda građanskog društva. Država je bila jedino vanjski rov iza kojega je stajao snažan sustav utvrda i rovova."(13) Ono što je prema tome potrebno da bi se svrgnula hegemonija buržoazije jest protuhegemonijski politički projekt – ne tek revolucija u smislu oružane borbe nego i ideološka borba u sferi građanskog društva kojoj je cilj promijeniti odnose društvenih snaga i prekinuti proizvodnju pristanka te pridobiti mase na svoju stranu. Bez socijalne je baze revolucija u kapitalizmu samo naivan san.

Dakako, boriti se protiv hegemonije buržoazije podrazumijeva razumjeti kako ona funkcionira. Institucionalni okvir za proizvođenje pristanka, kao što smo ustanovili, pruža građansko društvo (što ga štiti političko društvo). Taj institucionalni okvir Gramsci naziva *hegemonijskim aparatom*. No pristanak se ne proizvodi jednostavno samom činjenicom da hegemonijski aparat postoji; za njegovo funkcioniranje potrebna je vojska službenika, tehničara, inspektora, uslužnih djelatnika, ukratko, svih tipova činovnika uopće – njih Gramsci naziva *tradicionalnim intelektualcima*. Intelektualci prema tome za Gramscija nisu kolokvijalno shvaćene "javne ličnosti" koje su (ponekad čak i) "visokoobrazovane". Intelektualci nastaju organski iz klase koja se historijski konsolidira u vladajuću, odnosno vodeću ili hegemonijsku klasu, te je "čine homogenom i osvješćuju joj vlastitu funkciju ne samo na ekonomskom nego i na socijalnom i političkom polju". Razlog zašto su intelektualci buržoazije tradicionalni jest taj što se oni uslijed historijske dugotrajnosti svoje funkcije počinju (auto)

(12) *Utoliko u sljedećem citatu Gramsci termin država koristi kao ekvivalent političkog društva.*
(13) *Gramsci 2012b, str. 238.*
(14) *Njihovu ulogu ne može se preuveličati: nije riječ samo o "neutralnim" političkim komentatorima (a la Žarko Puhovski u Hrvatskoj), nego o čitavoj vojsci "neutralnih eksperata", od NGO-a do think tankova čije se mišljenje traži kad god je u pitanju problem "prekompliciran" za širu javnost.*
(15) *Ovaj pojam ostavljam u talijanskom originalu jer se prijevod na hrvatski čini nemogućim: "zdrav razum" upravo je suprotno od onoga što Gramsci time označava. Iako se radi o "općem načinu mišljenja", kako se može naći u nekim jugoslavenskim prijevodima Gramscija (usp. Gramsci, A. (1959). Izabrana dela. Beograd: Kultura.), u senso comune nema ničeg "zdravog"; naprotiv, senso comune sve je samo ne "zdrav" način mišljenja.*
(16) *Rehmann, J. (2013).* Theories of Ideology. *Leiden – Boston: Brill. str. 128.*
(17) *Usp. Lukács, György (1970).* Povijest i klasna svijest. *Zagreb: Naprijed.*
(18) *Taj je posljednji fenomen povezan uz fetišizam, što Gramsci također problematizira u Zatvorskim bilješkama: "Budući da je široko rasprostranjeno determinističko i mehanicističko shvaćanje povijesti (...), pojedinci počinju vjerovati (uvidjevši kako se, unatoč njihovoj ne-intervenciji, nešto i dalje događa) da zapravo iznad njih postoji fantomski entitet, apstrakcija kolektivnog [društvenog] organizma, određena vrsta autonomnog božanstva koje misli, ne glavom specifičnog bića, ali ipak misli, koje se miče, ne pravim nogama žive osobe, ali se ipak miče itd." (Gramsci, A. (1995).* Further Selections from the Prison Notebooks. *London: Lawrence & Wishart.str. 15).*
(19) *U ovom bismo slučaju to zaista mogli prevesti kao zdrav razum.*
(20) *Gramsci 2012, str. 328.*
(21) *Buci-Glucksmann, Christine (1980).* Gramsci and the State. *London: Lawrence and Wishart., str. 349.*
(22) *Gramsci 2012, str. 340.*

percipirati kao odvojeni od bilo kakvih političkih pitanja (utoliko i mogu nastupati u javnosti kao "neutralni" politički komentatori),(14) bez ikakve klasne pripadnosti ili funkcije u reprodukciji klasnih odnosa.

Tradicionalni intelektualci, vršeći specifične funkcije unutar buržoaskog hegemonijskog aparata, proizvode pristanak na način da barataju *senso comuneom*(15), što za Gramscija znači svojevrstan opći način mišljenja, ali izrazito nekritičan, proturječan i fragmentiran, pa stoga i podložan manipulaciji. *Senso comune* sastoji se od vrijednosti i vjerovanja iz različitih historijskih perioda koji onda čine svojevrsni ideološko-svjetonazorski kolaž pojedinčeve svijesti. Jan Rehmann upotrebljava sjajnu metaforu kada piše da se Gramscijev *senso comune* "može usporediti s kamenolomom koji se sastoji od nekoliko različitih slojeva iz različitih geoloških perioda koji su posloženi jedan na drugi. Ti su 'slojevi' sirovina koju obrađuju i transformiraju ideološki aparati i ideolozi."(16) Zadaća je tradicionalnih intelektualaca prema tome održavati fragmentiranost *senso comunea* te stimulirati njegove reakcionarne, religiozne i praznovjerne elemente, što rezultira *pasivnom sviješću*. Podređene klase ne žive jednostavno u „krivoj svijesti", kao što je Lukács smatrao,(17) već ih se *navodi* da dijele svjetonazor koji je nesamostalan i inferioran svjetonazoru vladajuće klase i tradicionalnih intelektualaca, te ih stoga sigurno ne vodi političkom djelovanju, već *pasivnom* pristanku ili defetizmu zbog osjećaja nemoći da išta promijene vlastitim djelovanjem.(18) Zbog *senso comunea* i prakse talijanskih tradicionalnih intelektualaca talijanske niže klase nisu bile u stanju nadići vlastite partikularnosti i uvidjeti da dijele neke bitne interese koji nadilaze uske ekonomske interese njihovih zanimanja (radnik ili seljak) ili njihova kraja (Sjever ili Jug Italije) – na taj način *senso comune* održava niže klase razjedinjenima i perpetuira antagonizme među njihovim pripadnicima.

Drugi su tip intelektualaca *organski intelektualci*, svojstveni protuhegemonijskom političkom projektu podređenih klasa ili *hegemoniji proletarijata*. Jednako kao i tradicionalni intelektualci, njihovo je porijeklo klasno, oni su pripadnici podređenih klasa, ali za razliku od tradicionalnih intelektualaca organski intelektualci ne gube svoje klasno porijeklo niti ga poriču, nego, dapače, rade na tome da ga održe i naglašavaju. Oni ne pristupaju masama svisoka, nego kao ravnopravni sugovornici i istomišljenici. Njihova je zadaća *organizirati* mase, ne samo praktično nego i intelektualno, tako što moraju prepoznati "zdravu jezgru" *senso comunea* koja nedvojbeno postoji, ali koju potiskuju tradicionalni intelektualci i buržoaski hegemonijski aparat. Tu "zdravu jezgru" Gramsci naziva *buon senso*(19), a ona se sastoji u "nadilaženju bestijalnih i elementarnih strasti kroz spoznaju koncepta [historijske] nužnosti koji daje svjesnu usmjerenost čovjekovoj aktivnosti"(20) . Radi se dakle o sposobnosti razlikovati što je uistinu nužno, a što se samo pojavljuje kao takvo ili prikazuje takvim eda se ne bi transformiralo, a zapravo se može transformirati svjesnim i planiranim ljudskim djelovanjem.

Zadaća je organskih intelektualaca ujediniti mase intelektualno, jezično i kulturno te time početi formirati protuhegemonijski aparat i širi protuhegemonijski politički projekt koji za konačni cilj ima promjenu kapitalističkog načina proizvodnje. Takvo ujedinjenje može biti jedino dugotrajan proces za koji nije moguć univerzalan "recept" – kao što je iskustvo Rusije i ostalih zemalja koje su isto iskustvo pokušale "prenijeti" pokazalo, svaki takav politički projekt ima svoje, lokalno-nacionalne i regionalne specifičnosti – a koji se ostvaruje (u vrlo općenitim crtama) razotkrivanjem proturječja kapitalističkog načina proizvodnje koji integralna država s čitavim svojim osobljem i aparatom nastoji prekriti te konstantnom inovacijom oblika praksi koje će širim masama pružiti potrebno znanje za i nadu u mogućnost promjene društvenih odnosa. Tako stvoreno znanje generirat će opet nove prakse, čime se otvara perspektiva revolucionarne "uzlazne spirale". Taj proces Buci-Glucksmann naziva *gnoseologijom politike*: znanje "ima učinke u praksama, a sve prakse sadrže učinke znanja".(21) Ono čega organski intelektualci pritom trebaju biti svjesni jest: "1) Nikada se ne umoriti od ponavljanja vlastitih argumenata (iako treba pružiti literarne varijacije na temu): ponavljanje je najbolja didaktička metoda rada na popularnom mentalitetu. 2) Neprekidno raditi na intelektualnom nivou šireg sloja stanovništva ili, drugim riječima, dati osobnost amorfnom masovnom elementu."(22) ◁

DOTRŠČINA

ALEKSANDAR HUT KONO

* *Aleksandar Hut Kono (1982.) je anglist, hispanist i japanolog s londonskom adresom. Dobitnik je dviju književnih nagrada,* Ulaznice (Zrenjanin) *i* Nagrade Fernando Pessoa *Portugalskog veleposlanstva u Zagrebu. Prvu zbirku* Nabrajanja *objavilo mu je* Hrvatsko društvo pisaca *2013.*

Književni blok otvaramo pjesmom "Dotrščina" mladog pjesnika Aleksandra Huta Konoa, nastalom 2012. Pritom se nadovezujemo na umjetnički blok u kojem predstavljamo recentne kuturno-memorijalne aktivnosti u toj, za mnoge kobnoj, zagrebačkoj šumi. Pjesnik polazi od istinitog događaja, naime u šumi je zaista nađena beba, te uvodi kao lirski subjekt njezinu majku kao jednu od pogubljenih u šumi. Pjesma je nastala u sklopu projekta Virtualni muzej Dotrščina, potaknuta željom izlaženja iz okvira tradicionalnih komemorativnih praksi, vraćanja mjesta i priče koja ga prati u kolektivno sjećanje i pokretanja kulturne produkcije vezane za tu temu. Pjesmu je autor premijerno pročitao u Dotrščini na Dan oslobođenja Zagreba 2013. uz predstavljanje rada multimedijalnog umjetnika Davora Sanvincentija i dramatičarke Ivane Sajko Spiegel im Spiegel.

Imala sam tri želje:
unatoč svemu ipak svirati violinu,
vratiti se u Peštu prije ili kasnije
i voditi samo smislene razgovore.
Nije se ostvarila ni jedna.
No zato se dogodilo više nego što sam
mogla zamisliti.
Na primjer-
završila sam u zajedničkoj grobnici.

Došli su po nas iz ovog ili onog razloga.
Uglavnom,
po stoti put je ispalo
da se ne isplati biti Židov.
Biti Srbin.
Jednostavno biti.
Došli su po nas usred bijelog dana
i tako prekršili književne konvencije.

Dok su nas požurivali u koloni
moja šestomjesečna kćer je zaplakala.
Mladić s puškom zapovijedio je da je
ušutkam.
Znala sam da je to nemoguće
i spustila sam bebu u snijeg.
Poslije,
kad je ondje pronađe neka žena,
odnese je kući
i odgoji pod drugim imenom,
mislit će se da sam je ostavila da je
spasim.
Međutim, ispustila sam dijete
da me ne upucaju na licu mjesta
i tako kupila dodatnih deset minuta
života-
odgodila sam susret sa smrću koji me
prestravio.
Ali što se tu uopće ima odgađati
pa smrt ionako traje cijelu vječnost.

Svi mi pogubljeni
pretvorili smo se u šest kristala
i sad lebdimo poništeni.
Čekamo da prođe vječnost
i jedni s drugima nikad ne razgovaramo.
Ali zato promatramo one koji šeću šumom.
Najdraži su mi ljubavni parovi-
sva stratišta svijeta treba poništiti vaginalnom sluzi i spermom.
Volim i jelene
zato što ih mrtva mogu promatrati izbliza:
ponekad ih pomazim po glavi.
Ono što ne volim,
to su obljetnice
i vijenci.
Pogotovo vijenci –
žive uopće ne zabrinjava što je cvijeće
mnogo duže uvenulo nego svježe.
Osim toga mrzim kad drže govore pobožno tihim glasom.
Svi se oni,
sa živima to je jasno,
okupljaju radi sebe
i zanimljivo je promatrati ih koliko su napeti dok se slikaju.
I kako ih rastuži kad ne dođe predsjednik skupštine općine,
bivši saborski zastupnik,
dogradonačelnik,
bilo tko tko nije nitko.
Poslije dok odlaze
slušam ih kako se ponovo zatvaraju u kalupe svoje sudbine,
a njihovim razgovorima
ne volim biti pozadina.
Smatram to,
bez daljnjeg,
kršenjem ljudskih prava
pravo na koje
polažu i mrtvi.

Intervencija u Dotrščini iz 2012. godine
Autor fotografije: Mario Krištofić

KATERINA GOGOU

Uz izvještaj naših članica iz Atene i kultne četvrti Exarcheia donosimo tri pjesme grčke anarhističke pjesnikinje Katerine Gogou. Njezine su pjesme postale nezaobilazan dio poimanja radikalne kulture u Grčkoj i javnog imaginarija Exarcheije.

PREVELA S ENGLESKOG I TALIJANSKOG:
MIRNA ŠIMAT

I

Ponekad se vrata polako otvore i ti uđeš.
Nosiš posve bijelo odijelo i platnene
cipele.
Naginješ se, nježno spuštaš 72 novčića
na moj dlan i odlaziš.
Ostala sam na istom mjestu gdje si me
ostavio, da bi me mogao
ponovno naći.
No mora da je prošlo puno vremena jer
su mi nokti
narasli dugi i moji prijatelji me se boje.
Svaki dan kuham krumpire.
Izgubila sam maštu.
A kad čujem 'Katerina' prepadnem se.
Mislim da moram nekoga prokazati.
Sačuvala sam izreske iz novina o čovjeku
za koga tvrde da si ti.
Znam da novine lažu jer su rekli da su te
upucali u stopala.
Znam da nikad ne ciljaju u stopala.
Um je njihova meta.
Zato ostani pribran, ha?

Prosvjedi protiv kancelarke Merkel u Ateni, 2014.
Autor fotografije: Vladimir Tatomir

II
Naš život su džepni noževi
u prljavim slijepim ulicama
Truli zubi izblijedjeli slogani
ormari s odjećom
miris antiseptika pišaline
i skorene sperme. Poskidani plakati.
Gore dolje. Gore dolje Patission*(1)*.
Naš život je Patission.
Prašak za rublje koji ne zagađuje more
I Mitropanos*(2)* su ušli u naše živote
Dexameni*(3)* ga nam je isto oduzeo
A i one fine guzice od gospođa.
Ali mi smo još tu.
Cijelih života gladni mi putujemo
istim putem.
Poruga-usamljenost-očaj. I nazad.
OK. Ne plačemo. Odrasli smo.
Samo kad kiši
Potajno cuclamo palac. I pušimo.
Život nam je
besmislena slika
namještenih štrajkova
drukanja i žandarskih kola.
Zato ti kažem.
Drugi put kad nas upucaju
Nemoj pobjeći. Izbroji našu snagu.
Nemojmo tako jeftino prodavati svoju kožu, kvragu!
Nemoj. Pada kiša. Daj mi pljugu.

(1) *Patission je atenska avenija što spaja Ano Patissia s trgom Omonoia. Smatra se "radikalnom avenijom" grčkog glavnog grada, prvom pogođenom građanskim nemirima.*
(2) *Mitropanos je popularni pjevač porijeklom iz radničke klase kojega je prvo repopularizirala ljevičarsko republikanska glazbena scena nakon hunte, a zatim se probio u glazbenu zabavnu industriju.*
(3) *Dexameni, "umjetnički" trg u Kolonakiju, četvrti vladajuće klase pored parlamenta, tada je bio metonimija za buržujsku ljevicu*

III
Nemoj me prekidati. Sanjam.
Živjeli smo pognuti stoljeća nepravde.
Stoljeća usamljenosti.
Sad nemoj. Nemoj me prekidati.
Sad i ovdje, uvijek i svugdje.
Sanjam slobodu.
Neka svačija
divna jedinstvenost
ponovno uspostavi
harmoniju svemira.
Igrajmo se. Znanje je sreća.
Nije školski zadatak.
Sanjam zato što volim.
Velike snove na nebu.
Radnici okupiranih tvornica
Proizvodit će čokoladu za svijet.
Sanjam jer ZNAM i MOGU.
Banke stvaraju "pljačkaše".
Zatvori "teroriste".
Usamljenost "nepodobne".
Proizvodi "potrebu".
Granice vojske.
Sve zbog vlasništva.
Nasilje rađa nasilje.
Sad nemoj. Nemoj me prekidati.
Došlo je vrijeme da se ponovno
uspostavi
Etika kao ultimativna praksa.
Da se od života napravi pjesma.
Od života praksa.
San je to moguć moguć moguć
VOLIM TE
A ti me ne prekidaj, ja ne sanjam, ja
živim.
Pružam ruke
Prema ljubavi solidarnosti
Slobodi.
Svaki put kad počnem iznova.
Ja branim ANARHIJU.

Katerina Gogou (1940.- 1993.) je grčka pjesnikinja i anarhistkinja. Prva zbirka, izdana 1978., podrugljiv je prikaz Atene nepriličan ljevičarskom busanju u prsa i republikanskom trijumfalizmu vremena. Gogou se poistovjećuje s prezrenim stanovnicima metropole, s deklasiranim marginalcima kao nijedan pisac dotad, čime si je trenutno priskrbila ulazak u tek stvoreni anarhistički milje četvrti Exarcheia. U to je doba atenska radikalna omladina doživljavala prva razočaranja klasičnim ljevičarskim strujanjima i činila prve korake prema anarhizmu, a zaboravljeni lumpen sloj prostitutki, narkomana, psihijatrijskih pacijenata, zatvorenika itd. zadobio političku važnost "nepredstavljenih" koja je poslužila kao moralna osnova za značajniji anarhistički pokret 1980-ih. Gogou je predstavljala nešto poput proročice tog neočekivanog političkog i socijalnog razvoja događaja. Pojavila se u brojnim nezavisnim filmovima, u nekima i recitirala i pjevala svoje angažirane pjesme. Napadala je ortodoksiju svakog predznaka, grčku komunističku partiju, maoističke sljedbenike među pobunjenim studentima. Više je puta bila žrtva policijskog nasilja. Krajem 1980-ih se psihički razboljela i zbog strašne je tjeskobe do kraja života svako malo bivala hospitalizirana. Umrla je 1993. u 53. godini od predoziranja kombinacijom tableta i alkohola. Na sprovodu su je ispratile tisuće ljudi. ◁

RASIZAM KAO IDEOLOGIJA I AUTORASIZAM

PRIMOŽ KRAŠOVEC

* *Primož Krašovec (1979), doktor sociologije, asistent na Odsjeku za sociologiju Filozofskog fakulteta u Ljubljani gdje predaje teorije ideologije, države i vrijednosti. Član uredničkog odbora izdavačke kuće* Sophia *i časopisa* Borec.

* *Tekst je nastao na osnovi izlaganja na MAZ-ovu samoedukacijskom kružoku* Opušteno o: fašizmu i liberalizmu.

RASISTIČKA IDEOLOGIJA I RASISTIČKA POLITIKA

Početna napomena: za razliku od teorija koje rasizam vide kao stvar (individualne ili kolektivne) psihologije ili (samo) diskursa, rasizam je ovdje definiran kao stvar države i specifičnih državnih politika, prije svega politika uskraćivanja određenih političkih i socijalnih prava određenom dijelu populacije i represivnog upravljanja posljedičnom političkom i socijalnom isključenošću. Govoriti o državnom rasizmu donekle je dakle pleonastično jer je moderni rasizam kao takav državni rasizam, iako ima učinke i na razini individualne ili kolektivne psihologije. Ali, za razliku od države, privatni pojedinci s rasnim ili etničkim predrasudama ne mogu uskratiti ili oduzeti etnički ili rasno nepodobnima državljanstvo, ne mogu ih deportirati ili zatvoriti u "centre za strance", ne mogu im onemogućavati zapošljavanje u formalnoj ekonomiji ili dobivanje boravišne dozvole itd. Sukladno se tome rasizam ne može ukinuti kampanjama za toleranciju i drugim mjerama dizanja privatne ili javne svijesti, nego samo institucionalnim promjenama na državnoj razini u polju socijalne, pravne i ekonomske politike (iako je upitno mogu li kapitalističke države kao takve djelovati bez rasizma – ali to pitanje zbog tematskih i prostornih ograničenja ovaj put ostavljamo po strani).

To s druge strane ne znači da rasizam kao ideološki diskurs ne postoji ili da je samo mehanički odraz nekako više "realnih" ili "materijalnih" društvenih procesa. Poanta naglaska na državnosti rasizma nije da rasistički diskursi ne postoje, nego da se rasizam ne može reducirati na diskurs, da su rasistički diskursi samo dio kompleksnog "dispozitiva" rasističkih institucija i politika. Rasistički su diskursi bitan dio državnog rasizma i nisu ništa manje realni ili materijalni od policijskog zadržavanja, deportacija, uskraćivanja prava na državljanstvo i pristupa socijalnim institucijama, ograničavanja slobode kretanja itd. – sve su spomenute prakse u velikoj mjeri diskurzivne i ne samo da proizvode rasističke diskurse kao svoj konačni rezultat (npr. kad mediji izvještavaju o "migrantskoj prijetnji") nego su i same u velikoj mjeri sastavljene i zavisne od proizvodnje specijaliziranih, stručnih rasističkih diskursa unutar kriminologije, sociologije, urbanizma, ekonomije, pravnih studija i sl.*(1)*

Ne samo novinari i političari nego i, što je još važnije, granična policija, čuvari u centrima za strance, socijalni radnici, medicinsko osoblje i drugi državni službenici koji rade kao stručni regulatori rasne isključenosti uče, upotrebljavaju i prakticiraju određeni niz rasističkih diskursa koji su s jedne strane pripremljeni unutar akademije, a s druge proizvođeni na licu mjesta, u institucijama koje državni rasizam provode. Diskursi su to koji vode te istovremeno omogućavaju i ideološki legitimiraju represivno upravljanje "suvišnim populacijama" modernih europskih kapitalističkih država.*(2)*

EKONOMSKE IDEOLOGIJE KAPITALIZMA

Ali svejedno postoji bitna razlika između s jedne strane kapitalističkih ideologija (ideologija slobodnog tržišta, konkurencije, potrošačke suverenosti i sl.) i rasističke ideologije s druge. Prve su konkretni pojavni oblici mistifikacija (utjelovljeni u određenim diskursima koje proizvode određene institucije poput institucija obrazovnog sustava, masovnih medija itd.) koje proizlaze iz samog načina organizacije kapitalističkih proizvodnih odnosa i odnose se na ekonomske oblike društvene dominacije u kapitalizmu. Presudna je povijesna inovacija kapitalističkog načina proizvodnje ta da njegovi proizvodni odnosi nisu transparentni, tj. nisu neposredno vidljivi jer se zbog samog načina na koji su organizirani nužno pojavljuju u mistificiranim, izvrnutim formama.

Uzmimo jedan osnovni i relativno jednostavan primjer: mistifikacije koje proizlaze iz nadnične forme. Kada radnik sklapa ugovor o zaposlenju, on prodaje svoju radnu snagu (svoju generičku sposobnost za rad), ali se pritom i njemu i poslodavcu čini da prodaje svoj konkretni rad. Zašto? Jer u svakom slučaju, da bi ispoštovao ugovor, kasnije mora odraditi svoj rad i tako u svojim očima sredstva za vlastito preživljanje osigurava obavljanjem konkretnog rada. To je očigledna iluzija jer konkretni rad u trenutku potpisivanja ugovora o zaposlenju ne samo da još ne postoji nego i – čak i da postoji – radnik nije njegov vlasnik! Radna se snaga pretvara u realni rad tek kasnije, u procesu proizvodnje koji je pod kontrolom poslodavca, i time radnik nema nikakvih vlasničkih prava na konkretni rad koji obavlja.*(3)*

Iluzija da prodajemo svoj konkretni rad kad realno prodajemo svoju radnu snagu ima mnogo važnih ideoloških učinaka. Kao prvo, ne vidimo da eksploatacija postoji – čini nam se da je sav konkretni rad pokriven nadnicom. Kao drugo, ne vidimo da postoji klasna dominacija – poslodavac izgleda kao još jedan od radnika čiji viši dohotci i kontrola nad radnim procesom ne proizlaze iz njegove klasne pozicije (mogućnosti da crpi višak rada) nego iz njegovih posebnih vještina, ingenioznosti, poduzetničkog šestog čula i sl. Ideološki diskursi koji reproduciraju ekonomsku dominaciju u kapitalizmu time nisu proizvodi svjesne manipulacije, nego proizvodi diskurzivne obrade (kroz školu, medije i druge ideološke aparate) spontanih i istovremeno nužnih iluzija i mistifikacija koje već u polazištu predstavljaju kapitalističke proizvodne odnose u njihovu skrivenom obliku.*(4)*

RASNE IDEOLOGIJE KAPITALIZMA

Stvari su uvelike drukčije po pitanju neekonomskih oblika društvene dominacije u kapitalizmu, npr. u slučaju rasizma. Proizvodnja rase i upravljanje njome nisu – barem ne direktno – dio "tihe prinude" tržišta, nego predstavljaju upravljanje ekonomski apsolutno suvišnim dijelom populacije koji nema pristupa klasičnom nadničnom odnosu. Time ti procesi padaju pod jurisdikciju države, posebno njenih represivnih aparata. Rasističke ideologije posljedično ne mogu proizlaziti i ne proizlaze iz spontanih ekonomskih iluzija, nego su dizajnirane i upotrebljavane na mnogo svjesniji i usmjereniji način i time su bliže fukoovskom poimanju odnosa znanja i moći*(5)* nego marksističkim koncepcijama ideologije (koje se više-manje bave ekonomskim ideologijama). Iako rasizam ne možemo reducirati na ideologiju (ili, još manje, na niz mentalnih predrasuda i pogrešnih "čitanja" kulturnih razlika), ideologija (u smislu korpusa stručnih diskursa, proizvedenih u za to specijaliziranim institucijama) ima mnogo veću ulogu u organiziranju i usmjeravanju državnorasističkog djelovanja nego u slučaju ekonomskih procesa u kapitalizmu. Dok se kapitalistička

ekonomija na neki način "autonomizira" i djeluje kao objektivna sila ("druga priroda") koja sustavno prisiljava pojedince da se ponašaju po njenim pravilima bez obzira na to što oni o tome misle (tj. iako mrze svoj posao, svog šefa ili kapitalizam kao takav), (državni) rasizam mora, da bi bio učinkovit, biti ideološki mnogo aktivniji – kako pri informiranju i instruiranju ponašanja policije i socijalnih radnika tako i u proizvodnji pristanka na rasističke politike u zajednici slobodnih i jednakih.

Kritika rasističkih ideologija – pod uvjetom da ih vidimo ne kao niz slobodnolebdećih ili u duhu privatnih pojedinaca postojećih ideja, nego kao institucionalizirane diskurse koji organiziraju i legitimiraju državnorasističke politike – sve je prije nego suvišna. Umjesto klasičnim rasističkim ideologijama, ovdje ćemo se baviti posebnim oblikom rasističke ideologije koji je prvenstveno značajan za (polu)periferne postsocijalističke europske zemlje – autorasizmom.

AUTORASIZAM

Ali na što mislimo pod pojmom autorasizma? Ne radi li se o *contradictio in adiecto*? Nije li rasizam uvijek projiciran na kulturnog ili etničkog Drugog?

Izvorno, tj. u vrijeme europske kolonijalne ekspanzije, robovlasništva i genocida, rasističke su ideologije bile mobilizirane protiv koloniziranog Drugog, kojemu nije bio priznat status ljudskog bića, nego je bio predstavljen kao kulturno, intelektualno i biološki inferiorna podvrsta. Takva je eksplicitno agresivna rasistička ideologija poslije antikolonijalnih borbi na periferiji i antirasističkih borbi u metropolama tijekom 20. stoljeća izgubila većinu svoje ideološke privlačnosti i političke učinkovitosti. S promjenama u povijesnim i političkim okolnostima promijenila se i društvena uloga rasističkih ideologija. Od kasnog se 20. stoljeća one više ne koriste za opravdanje kolonizacije drugih naroda, nego za tumačenje i regulaciju migrantskih tokova iz negdašnjih kolonija u negdašnje kolonijalne metropole. Iako se radi o bitnoj promjeni u rasističkim diskursima i praksama, ona nije pertinentna za (polu)perifernu postsocijalističku Istočnu Europu koja nikad nije bila dio kolonijalnog centra i koju migranti iz zemalja "Trećeg svijeta" većinom koriste kao tranzitnu zonu na putu do Zapadne Europe.

S druge je strane za formaciju rasističkih diskursa i ideologija u Istočnoj Europi pertinentna činjenica da se ona približava ili uključuje u EU ne kao bivši kolonijalizirani, nego kao bivši socijalistički Drugi. Dok se na tim prostorima za osuđivanje i segregaciju "ilegalnih" migranata i migrantskih radnika koristi i obični europski rasizam, paralelno se pojavljuje i autorasizam koji bismo mogli, u najširem smislu, definirati kao primjenu standardnog rasističkog diskursa na vlastiti narod.

AUTORASISTIČKI DISKURS

Za autorasistički diskurs značajne su tri distinkcije.

Kao prvo, budući da "različitost" Istočne Europe nije prouzrokovana stranom kolonizacijom, nego – barem u jugoslavenskom slučaju – samoskrivljenim razdobljem od pola stoljeća državnog socijalizma, ne postoji drugi krivac za zaostalost, siromaštvo i bijedu tih zemalja osim njihovih naroda samih, njihove kulturne degeneriranosti, njihove "kulture ovisnosti" o državi, njihove intelektualne inferiornosti, a koje se smatraju nasljedstvom nekoliko desetljeća komunističkog pranja mozga i "totalitarne" političke klime. Čak se i potencijalno neugodna činjenica da su stope nezaposlenosti i siromaštva u Istočnoj Europi eksplodirale u devedesetima, tj. upravo *nakon* dezintegracije realno postojećeg socijalizma, može lijepo uklopiti u autorasistički narativ – socijalizam navodno nije bio ništa drugo doli utopijski san utemeljen na ekonomski neodrživim politikama pune zaposlenosti, visokih socijalnih davanja i rastućeg vanjskog duga i kao takav je morao prije ili kasnije naletjeti na svoj *reality check*. Devedesete su u toj perspektivi interpretirane kao nužan susret s realnošću suvremenog svijeta. Ali taj susret s realnošću dočekao je narode europske postsocijalističke (polu)periferije nepripremljene, još uvijek potopljene u stare mentalitete, nespremne i/ili nesposobne za suočavanje s izazovima liberalne demokracije i tržišne ekonomije.

Time povijesni period socijalizma u autorasističkom diskursu zauzima strukturno mjesto kolonijalnog perioda – ali ne kao izvor političkog bijesa i čežnje za emancipacijom, nego kao samozadana rana koja se može iscijeliti samo dugim i bolnim procesom samoprijezira, samodenuncijacije te kulturne i mentalne dekontaminacije. Postsocijalistički je period u toj perspektivi viđen kao čistilište *crony*-kapitalizma koje dolazi poslije pakla socijalizma i prethodi nebesima liberalnog kapitalizma; dakle čistilište u kojem se tržišna meritokracija još uvijek ne može nametnuti zbog čvrsto ukorijenjenih totalitarnih i mentalnih refleksa, koji su mete beskonačnih autorasističkih tirada.

Kao drugo, autorasizam ne koristi klasični koncept rase. Njegova mržnja i prijezir usmjereni su u unutrašnjost, za razliku od običnog rasizma koji za svoju metu ima rasnog ili etničkog Drugog koji je navodno vanjska prijetnja zdravoj nacionalnoj zajednici. Budući da je autorasizam introvertiran, on ne samo da udobno zaobilazi političko korektnu prohibiciju klasičnog rasističkog diskursa (čak se i upotreba standardnih fašističkih tropa kulturne degeneriranosti ne percipira kao rasistička ako je usmjerena na vlastiti narod)*(6)* nego također mora, budući da za metu uzima etnički relativno jedinstvenu populaciju, pronaći novi kriterij "rasne" distinkcije. Ta je distinkcija u većini slučajeva distinkcija između ruralnog i urbanog, gdje se urbano prikazuje kao moderno, sekularno, kozmopolitsko, individualističko, liberalno, otvoreno, tolerantno i tržištu prijateljsko, dok je ruralno predstavljeno kao tradicionalističko, religiozno, nacionalističko, kolektivističko, konzervativno, uskomisleće i etatističko, odnosno kao nastavak socijalističkog mentaliteta i kulture drugim sredstvima.

Dodatna ideološka kamuflaža autorasizma sastoji se u manevru kojim autorasistički diskurs ne samo da prikriva vlastitu fašistoidnost nego za fašistoidnost okrivljuje ruralne mase. Jer navodno se radi o koletivističkim, tradicionalističkim, nacionalističkim i sl. ljudima koji su ne samo prijetnja liberalnim "vrijednostima" nego i – zapadnu li pod utjecaj ekstremno desničarske populističke propagande – potencijalni nositelji fašizacije cjelokupnog društva. U prilično bizarnom obratu rasistički se diskurs – koji sadržava nemalo fašističkih momenata (da navedemo još jedan: prijezir prema "glupim i

(1) *Hall, Stuart et al (1978).* Policing the Crisis. *London: Macmillan.*
(2) *Wacquant, Loic (2009).* Punishing the Poor. *Durham: Duke University Press.*
(3) *Heinrich, Michael (2013).* Kritika politične ekonomije. *Ljubljana: Sophia, str. 195-202.*
(4) *Ranciere, Jacques (1965).* The concept of "critique" and the "critique of political economy". *http://reificationofpersonsandpersonificationofthings.wordpress.com/2013/04/28/the-concept-of-critique-and-the-critique-of-political-economy-from-the-1844-manuscript-to-capital.*
(5) *Foucault, Michel (2004).* Society Must Be Defended. *London: Penguin, str. 1-19.*

kolektivističkim" masama sa stajališta posebnog, odlučnog individuuma jake volje)(7) – koristi za dizanje panike zbog potencijalnog "fašizma" koji navodno fermentira u ruralnim, kolektivističkim miljeima.(8)

Kao treće, (Zapadna) Europa predstavlja se kao ultimativni kriterij kulturne i civilizacijske naprednosti uz koju trebamo mjeriti mizernu društvenu i kulturnu realnost postsocijalističkih zemlja. Ta ista Europa, koja je čovječanstvu poklonila rasizam, antisemitizam, fašizam, nacizam, koncentracijske logore, kapitalizam, totalni rat i kugu, koristi se kao reper civilizacijskog postignuća. Po pitanju idealiziranja Europe možemo, barem u slučaju Slovenije, primjetiti zanimljiv preokret. U osamdesetima, desetljeću hiperinflacije i rastuće nezaposlenosti, Europa se (naročito njen skandinavski dio) ideološki koristila kao primjer uspješno djelujuće socijalne države (čija se socijalistička verzija upravo raspadala) i kao primjer ispunjenja obećanja za održavanje kojih se socijalistički sustav pokazivao sve više nesposobnim. Ali na početku 21. stoljeća sama je socijalna država postala primjer štetnog preostatka socijalizma i sve je više u političkom i medijskom prostoru bila predstavljana kao prepreka na putu do europske civilizacije. Time je europska ideologija postala ne samo autorasistička (što je, s ograđivanjem od svega balkanskog, oduvijek bila) nego i otvoreno neoliberalna.(9)

IDEOLOŠKI UČINCI AUTORASIZMA

Ove tri osnovne ideološke značajke autorasističkog diskursa također proizvode tri osnovna ideološka učinka.

Prvo, introvertiranost autorasizma predstavlja klasne odnose kao odnose intranacionalnih kulturnih razlika između s jedne strane onih koji su sposobni uzdići se iznad kulturne zaostalosti, uspjeti i postati izvrsni i s druge strane onih koji se drže svojih zaostalih načina života i posljedično se utapaju u siromaštvu i kulturnoj bijedi. Klasni odnosi, kao strukturni odnosi društvene dominacije, na taj se način mistificiraju kao odnosi meritokratske viševrijednosti koja proizlazi iz osobnih kulturnih i intelektualnih postignuća.

Drugo, autorasistička dislokacija društvenih, ekonomskih i kulturnih nejednakosti od klasne distinkcije k distinkciji urbano-ruralno: nejednakost se dakle, umjesto kao rezultat sistemske kulturne i materijalne deprivacije, segregacije i razvlašćivanja koji su karakteristični za kapitalistička društva, predstavlja kao nešto što proizlazi iz kulturne degeneracije ruralnih masa. Ideološki je učinak takvih reprezentacija "interna rasijalizacija" u kojoj određeni dijelovi "nacionalnog tijela" postaju nešto nalik posebnoj rasi, tj. percipirani kao niža podvrsta i građani drugog reda. To se lijepo uklapa u standardnu neoliberalnu ideološku matricu socijalnog šovinizma i klasne mržnje u kojoj se siromašniji dijelovi radničke klase i nezaposleni počinju prikazivati kao rasni Drugi.

I treće, kao što je očigledno iz ideoloških upotreba označitelja kao što su Europa i tržište (i konkurencija, meritokracija, pozitivna selekcija itd.), oni postaju ultimativni ideološki kriteriji za prosuđivanje ne samo individualne vrijednosti nego i državnih politika.

Autorasizam time u jednoj ideologiji kombinira ne samo rasističko isključivanje nego i promociju "tržišnih vrijednosti" (i time stoji na raskrižju između ekonomskih i rasnih ideologija kapitalizma) uz posebno ugodnost okolnost da nije prepoznat i osuđen kao rasistički diskurs. Zbog toga nije čudno da je u posljednjih 25 godina postao jedna od dominantnih političkih ideologija postsocijalističke europske (polu)periferije – čak i na samoproklamiranoj ljevici.◁

(6) *Slovenski reper i kolumnist N'Toko tako recimo denuncira kulturnu degeneraciju "seljačina" (studenata iz ruralnih područja) i okrivi je za to što Slovenija nema "vizije budućnosti", "sposobnosti refleksije", "smisla za odgovornost", "sposobnosti kreativnog razmišljanja" te konstatira da je "Slovenija postala država koja se želi vraćati na selo". http://www.mladina.si/151452/reality-sou.*

(7) *Landa, Ishay (2010).* The Apprentice's Sorcerer. *Leiden: Brill, str. 247-272.*

(8) *Time je ta navodna fašistoidnost, percipirana kao preostatak socijalističkog "kolektivističkog mentaliteta", ujedno u službi "teorija" totalitarizma čija je ideološka namjera izjednačavanjem dvaju totalitarizma – fašističkog i socijalističkog (čija je zajednička značajka navodno ekscesna državna regulacija ekonomije i poništavanje liberalnih političkih sloboda) – prikazati liberalizam i kapitalizam kao jedini racionalni politički i ekonomski izbor. Za kritički prikaz fašizma kao reakcije liberalnog kapitalizma u obrani od socijalizma vidi Landa, The Apprentice's Sorcerer.*

(9) *Krašovec, Primož (2013).* Zgodovinska in aktualna protislovja evropske ideologije. *http://www.delavske-studije.si/primoz-krasovec-zgodovinska-in-aktualna-protislovja-evropske-ideologije.*

EKSTREMNA DESNICA U SUVREMENOJ NJEMAČKOJ – STRANKE, IDEOLOGIJA I STRATEGIJE, I. DIO

ZORAN VESELINOVIĆ

Stanje opće ekonomske i socijalne depriviranosti te nezadovoljstvo i nepovjerenje u vladajući politički establišment otvaraju prostor jačanju ekstremno desnih organizacija koje se konsolidiraju na ulicama i europskoj političkoj sceni. Na tragu toga, u prvom dijelu teksta koji objavljujemo u ovom broju, Zoran Veselinović piše o organiziranju ekstremne desnice u Njemačkoj, o ideološkom i taktičkom profiliranju pokreta na političkom planu te o terenskom radu, osnaživanju postojećih struktura i širenju baze.

* *Zoran Veselinović je objavljivao tekstove o ekstremno desnoj ideologiji, novim strategijama ekstremne desnice i funkcioniranju političke muzike.*

Dugo se diskutiralo o tome možemo li govoriti o ekstremnoj desnici u poslijeratnoj Njemačkoj kao o *društvenom pokretu*. Diskusija se kretala oko pitanja je li dovoljno analizirati isključivo strukturu političkih stranaka kojima bi se mogla pridati oznaka ekstremne desnice i pritom očekivati kako ćemo dešifrirati sve ideološke smjerove i političke taktike kojima se ekstremna desnica nastoji probiti u središte političkog života. Kada se govori o *društvenom pokretu* ne želi se tvrditi kako se zaista radi o nekakvom masovnom pokretu, odnosno da ekstremna desnica ima ogroman broj privrženika. Naprotiv, riječ je o tome da se oznaka ekstremne desnice mora proširiti i na mnoge organizacije i aktivnosti koje se nalaze izvan ringa političkih stranaka. Zaključak je da se bez ovakvoga pristupa ne može obuhvatiti cijeli volumen aktivnosti ekstremne desnice i da bismo u suprotnom ostali bez potpune slike.

Dakle *društveni pokret* u ovome smislu označava mrežu partija, organizacija i drugih entiteta, a ova se mreža najlakše može prikazati shemom koncentričnih krugova. U samom se središtu nalaze partijski vrhovi i čelnici raznoraznih organizacija, nevladinih udruga i *think tankova*. Njihova je uloga pokušaj ulaženja u službene državne institucije te ideološko i taktičko profiliranje pokreta. Krug najbliži središtu sačinjen je od najviše razine terenskih radnika. Njihova je zadaća organiziranje najrazličitijih događanja: od marševa i ostalih oblika uličnih protesta (čiji je cilj pokazivanje brojčane snage) sve do piknika i nogometnih turnira. Sljedeći je krug sačinjen od niže razine terenskih radnika. Njihova je uloga širenje – najrazličitijim mogućim sredstvima – ideoloških elemenata i političke problematike koju ekstremna desnica nastoji nametnuti u javnom diskursu. Oni imaju dvostruku funkciju. S jedne strane nastoje konsolidirati već postojeću scenu, dok s druge strane regrutiraju novo članstvo za pokret. Posljednji je krug sačinjen od pasivnih članova pokreta. Oni su sigurna glasačka baza i oni koji su u najbližem doticaju s ostatkom javnosti.*(1)*

Posve je razumno pretpostaviti kako ovakva shema nije nikakav kuriozitet njemačkih prilika i da bi se lako mogla upotrijebiti pri opisu scena ekstremne desnice i u mnogim drugim zemljama. Također se može diskutirati kako ovakva slika funkcioniranja nekog političkog pokreta uopće nije specifična za ekstremnu desnicu. Bilo kako bilo, ova će nam shema poslužiti da pobrojimo i ilustriramo glavne značajke njemačke ekstremne desnice. To će uključivati strukturu ekstremno desnih partija, ideološki zaokret kroz koji su prošle, neke glavne političke koncepte, ključne oblike diseminacije nerafiniranih političkih recepata, strategije nametanja određene problematike u javnom diskursu i neke od najnovijih oblika organiziranja ekstremne desnice.

POLITIČKE STRANKE

Pri analiziranju strukture njemačkih ekstremno desnih partija nikako se ne smije smetnuti s uma povijest suvremene Njemačke koja je bitno determinirala pravni okvir funkcioniranja političkih stranaka. Taj pravni okvir nije pretjerano permisivan prema političkim organizacijama koje se mogu klasificirati kao ekstremističke – kako s lijeve tako ni s desne strane političkog spektra. Shodno tome njemačko zakonodavstvo propisuje proceduru kojom se ovako klasificirane stranke mogu zabraniti. Međutim ne smije se misliti kako je ovaj mehanizam ekstremni raritet u povijesti poslijeratne Njemačke: 1952. godine zabranjen je SRP (stranka nasljednica NSDAP-a), 1956. zabranjen je KPD (Komunistička partija Njemačke), 1995. zabranjene su ekstremno desne stranke FAP i Nacionalna lista. U ovome smislu treba spomenuti i neuspješni pokušaj zabrane NPD-a s početka 2000-ih.*(2)* Postojanje spomenutog mehanizma uvelike određuje raspon aktivnosti i retorički naboj ekstremno desnih stranaka.

Kada govorimo o recentnoj povijesti Njemačke (to se odnosi na period od 80-ih godina do danas), možemo spomenuti dva općenita opažanja. Prvo, postoje samo tri relevantne stranke ekstremne desnice; drugo, njihovi su uspjesi na izborima u pravilu dolazili u valovima. Uspjeh u kontekstu stranaka ekstremne desnice znači uopće ulazak u parlament, a pritom su ga ostvarivali primarno na razini Europskog parlamenta, zemaljskih parlamenata (parlamenata pojedinačnih saveznih država Njemačke) ili na izborima za lokalnu upravu. Tvrdnja kako su dolazili u valovima znači da su pojedinačne stranke u relativno kratkom vremenskom periodu zaredale nekoliko uspjeha na izborima, da bi potom, najčešće već na sljedećim izborima, izgubile svoja mjesta i ponovno potpale pod rubriku izvanparlamentarnih stranaka.

EP i DVU

Die Republikaner (REP) stranka je osnovana u ranim 80-im godinama. Krajem 80-ih i početkom 90-ih slovila je kao najveća nada ekstremne desnice, tj. predstavljala je prvi val uspjeha ekstremne desnice na izborima u recentnoj povijesti Njemačke. Prvi je veliki rezultat ostvarila 1989. godine na izborima u Berlinu kada je osvojila 7,5% glasova, da bi potom na izborima za Europski parlament održanima iste godine osvojila 7,1% glasova. U Berlinu joj se broj glasova na lokalnim izborima održanim 1992. godine povećao na 8,3%. U pogledu izbora na zemaljskoj razini najviše je uspjeha, te ujedno najveći kontinuitet, pokazala na izborima u Baden-Württembergu: tako je na izborima za zemaljski parlament 1992. godine osvojila 10,9% od ukupnog broja glasova (to je ujedno značilo 15 mjesta), a na izborima održanim 1996. taj je broj blago pao na 9,1% (14 mjesta).*(3)* U istom je periodu u ostalim saveznim državama osvajala u prosjeku između 2% i 4%. Najveći joj je problem bio da svoju snagu nikako nije mogla prenijeti s lokalne na saveznu razinu, tj. nikako nije mogla ostvariti značajniji rezultat na izborima za Bundestag. Sredina 90-ih godina bila je najviša točka vala izbornih uspjeha REP-a. Val je uspješnih izbornih rezultata nakon sredine 90-ih u potpunosti nestao. Grumke i Klärner nude interpretaciju kako je prijelazna točka bila 1994. godina, tj. ključni je razlog za pad političke snage stranke bilo detroniziranje Franza Schönhubera, jednog od osnivača, i dolazak Rolfa Schlierera na čelo stranke. Prema Grumkeu i Klärneru, Schlierer nije imao Schönhuberovu karizmatičnost koja je bila jedan od ključnih razloga za uspjeh REP-a.*(4)*

Mathias Brodkorb navodi kako je glavna značajka Schliererove ere pokušaj profiliranja REP-a u smjeru *programske* i *građanske* stranke. Prema Brodkorbu, REP se nastojao snažno odijeliti od svojih konkurenata na radikalno desnoj strani političkog spektra (od DVU-a i NPD-a), tj., kako on kaže, htjeli su da ih se prizna kao "normalnu stranku". REP se nakon izbornih uspjeha najviše

bojao situacije u kojoj bi se stranku dovodilo u vezu s pijanim *skinheadsima* i nasilnim neonacistima. Htjeli su se prikazati kao stranka koja nije *protestna*, tj. htjeli su da stranka nema izgled partije koja tijekom kriznih momenata populističkim parolama pobere određenu količinu glasova, da bi potom ponovno nestala u anonimnosti. Oni su, naprotiv, težili stranci koja ima dovoljno dobru infrastrukturu i program za ulazak u strukturu stabilnih i velikih političkih stranaka, tj. za ulazak u politički establišment. U ovome smislu Brodkorb citira Schlierera: “Na zadnjem je skupu stranke u Augsburgu stajao moto: od protestne partije do programske i parlamentarne stranke. Time je naš cilj jasno definiran: provedba stranačkog programa u parlamentima. REP se tako ne vidi kao izvanparlamentarni opozicijski pokret, nego kao stranka koja je spremna preuzeti zakonodavne i izvršne odgovornosti.”*(5)*

Može se dvojiti o razlogu koji navode Grumke i Klärner, međutim nemoguće je sporiti kako promjene u vodstvu makar vremenski ne korespondiraju s početkom snažnog pada političke snage stranke. Pored postupnog opadanja broja glasova također se postupno rasipalo i članstvo. Navedimo samo kao ilustraciju: 1993. godine broj članova iznosio je 23.000, dok se 2004. spustio na 7500 članova. Na izborima održanim 2001. u Baden-Württembergu, njihovoj očigledno najjačoj utvrdi, stranka je osvojila 4,4% glasova. To je bio posljednji trzaj prije potpunog pada u političku beznačajnost.*(6)*

Deutsche Volksunion (DVU) stranka je koja je prvi puta izašla na izbore 1987. godine pod imenom Liste – D. DVU je oduvijek bio ono što Schlierer nije htio da REP ostane: protestna stranka. Tako Grumke i Klärner pišu: “DVU je klasična protestna partija koja ispraznim ksenofobnim parolama teži pobuditi resantiman i podići strah populacije od pogoršanja gospodarskog stanja, posebno u Istočnoj Njemačkoj, radi mogućnosti političkog iskorištavanja ovih osjećaja. Ona nema dugoročnu glasačku bazu i nikakvo karizmatično vodstvo.”*(7)* Stranka ne samo da je *protestna*, ona je ujedno *privatna* – u punom značenju te riječi. Nerijetko se kao glavni razlog za uspjeh stranke navodi financijska moć i raspolaganje medijskim aparatom njihova dugogodišnjeg predsjedavajućeg – *de facto* vlasnika stranke i vlasnika izdavačke kuće DSZ-Verlag – Gerharda Freya. Ono što je s jedne strane omogućilo uspjeh stranke na izborima, s druge je strane kočilo bilo kakav oblik daljnjeg razvoja i jačanja. Frey je, s ciljem osiguravanja vlastite pozicije moći unutar stranke, direktno odabirao kandidate, uvelike određivao put stranke i detaljno strukturirao kadar.*(8)* Shodno ovome Grumke i Klärner pišu: “DVU je fantomska stranka svoga neprikosnovenog predsjednika dr. Gerharda Freya.” Daljnji je zaključak kako je ovakav način funkcioniranja bio Freyov nehotični pucanj u nogu jer je njegova kadrovska slagalica u potpunosti ugušila svaku mogućnost stvarnog unutarnjeg stranačkog života koji bi eventualno proizveo kvalitetnu kadrovsku strukturu sposobnu za konsolidaciju izbornih uspjeha.*(9)*

DVU je svoj prvi značajan rezultat ostvario 1992. godine na izborima za zemaljski parlament u Schleswig-Holsteinu kada su uzeli 6,2% glasova. Međutim njihov val izbornih uspjeha odgovara periodu postupnog opadanja snage REP-a, tj. njihov je val trajao od druge polovice 90-ih do sredine 2000-ih: izbori za zemaljski parlament u Sachsen-Anhaltu 1998. (12,9% glasova) te izbori za zemaljski parlament u Brandenburgu 1999. (5,3%) i 2004. (6,1%).*(10)*

Sredina 2000-ih značajna je još zbog toga što je u tom periodu sklopljen svojevrsni politički pakt između DVU-a i NPD-a.*(11)* Kako obje stranke konkuriraju za istu, poprilično skučenu glasačku bazu, zaključile su kako je besmisleno međusobno si konkurirati na pojedinačnim izborima i tako se boriti za ionako premalen komad glasačkog kolača. Odlučile su se za određeni smjenski rad na izborima. Uzele su izborni kalendar i odredile koja će stranka izlaziti na kojim izborima, a time je automatski određen i sistem rotacija. Svaka bi lista ujedno sadržavala određen broj kandidata iz druge stranke. Međutim ovaj je politički brak od samog početka bio relativno neuspješan i bogat raznim međustranačkim trzavicama.*(12)* Primarni se razlozi nalaze u činjenicama da su se snage ugovornih strana rapidno mijenjale i da je DVU oduvijek bio omražen u nekim dijelovima ekstremno desne scene. NPD je snažno jačao, dok je DVU padao u smjeru političke beznačajnosti. Frey je shodno tome 2009. godine odstupio s čelnog mjesta DVU-a.*(13)*

Posljednja je velika odluka stranke došla krajem 2010. godine kada se DVU odlučio postupno integrirati u partijsku strukturu NPD-a. Međutim ovakva odluka nije naišla na odobravanje svih zemaljskih organizacija DVU-a. Nezadovoljne strukture unutar stranke pokušale su pravno osporiti odluku vrha o integriranju u NPD.*(14)* Ovi su događaji samo zacementirali već ionako silaznu putanju DVU-a.

NPD I NOVA DESNICA

Natinaldemokratische Partei Deutschlands (NPD) stranka je osnovana 1964. godine. U drugoj polovici 60-ih godina ostvarila je niz iznimnih uspjeha na izborima za zemaljske parlamente u nekoliko saveznih država. Međutim nakon te veoma uspješne rane etape, stranka se kroz 70-e, 80-e i 90-e godine smjestila na političku marginu. Kriza je svoj vrhunac dosegla u prvoj polovici 90-ih godina kada je, kako Grumke i Klärner pišu, stranka stajala ne samo pred političkim nego i financijskim bankrotom.

Dolazak Uda Voigta na čelo stranke 1996. godine pokazao se ključnim momentom za revitalizaciju NPD-a. Voigt je zajedno s novim čelništvom stranke u partijskom programu iz 1997. godine zagovarao *stratešku* i *ideološku* reorijentaciju. Strateška se reorijentacija sastojala u tome da je NPD otvorio vrata za suradnju i koordinirane akcije svim ostalim organizacijama i grupacijama s ekstremno desne scene. Voigt i novo čelništvo stranke smatrali su kako je strankama ekstremne desnice nužna čvrsta terenska baza kako bi bile u stanju dugoročno održavati određenu razinu političke moći. Ovakav je pristup s druge strane mogao osigurati stalni priljev svježe krvi i na taj način stvoriti preduvjete za formiranje kvalitetne stranačke strukture – nešto što je, kao što smo vidjeli, bio ozbiljan problem u DVU-u.

U istom je programu formuliran njihov poznati princip političkog djelovanja koji se naziva konceptom triju stupova : borba za ulice, borba za glave i borba za parlamente.*(16)* Važno je naglasiti kako su prva dva stupa preduvjeti za eventualno ostvarivanje uspjeha unutar borbe za parlamente. Shodno ovome Grumke i Klärner citiraju Voigtove riječi iz 1999. godine:

(1) Usp. Grumke, Thomas, Andreas Klärner (2006). Rechtsextremismus, die soziale Frage und Globalismuskritik. Eine vergleichende Studie zu Deutschland und Großbritannien seit 1990. Berlin: Friedrich Ebert Stiftung, str. 15-20.
(2) Za popis svih zabranjenih ekstremno desnih stranaka i organizacija vidi BPB, “Parteien und Verbote”. http://www.bpb.de/politik/extremismus/rechtsextremismus/170613/parteien-und-verbote-sieben-fragen-und-antworten
(3) Usp. Glaeßner, Gert-Joachim (1999). Demokratie und Politik in Deutschland. Opladen, str. 362.
(4) Usp. Grumke, Thomas, Andreas Klärner, str. 23-24.
Brodkorb, Mathias, Thomas Schmidt (2002). Gibt es einen modernen Rechtsextremismus?. Schwerin: Friedrich Ebert Stiftung, str. 4.
(5) Usp. Grumke, Thomas, Andreas Klärner, str. 23-24.
(6) Ibid., str. 24.
(7) Usp. Brodkorb, Mathias, Thomas Schmidt, str. 6.
(8) Usp. Grumke, Thomas, Andreas Klärner, str. 25.
(9) Usp. Glaeßner, Gert-Joachim, str. 362. i Grumke, Thomas, Andreas
(10) Klärner, str. 24.
(11) Vidi fusnotu 15.
(12) Usp. Grumke, Thomas, Andreas Klärner, str. 25-28.
(13) Usp. DVU-Gründer Gerhard Frey gestorben. 23. 02. 2013. http://www.sueddeutsche.de/politik/politiker-verleger-mulimillionaer-dvu-gruender-gerhard-frey-gestorben-1.1607848
(14) Usp. Jansen, Frank. Fusion von NPD und DVU ist unwirksam. 27. 01. 2011. http://www.tagesspiegel.de/politik/rechtsextreme-parteien-fusion-von-npd-und-dvu-ist-unwirksam/3773068.html
(15) NPD je 2004. godine u svome programu dodao još jedan stup, borbu za organiziranu volju. Ideja je da se rasuta ekstremno desna scena mora ujediniti. Usp. Christoph Schulze. Vier-Säulen-Konzept. http://www.netz-gegen-nazis.de/lexikontext/vier-saeulen-konzept
(16) Usp. Grumke, Thomas, Andreas Klärner, str. 25-36. i Brodkorb, str. 7-9.

“Kada smo *borbu za ulice* odlučili u svoju korist, tada možemo voditi *borbu za parlamente* s nadom da nećemo tek kanalizirati protestne glasove koji brzo nestanu, nego da ćemo se etablirati kao dugotrajna nacionalna snaga u poslijeratnoj Njemačkoj s opravdanom pretenzijom stvarne alternative liberalno-kapitalističkom sistemu BRD-a.”(17)

Ideološka reorijentacija stranke odvila se prema načelima tzv. nove desnice. *Bundesamt für Verfassungsschutz* (njemačka obavještajna služba za zaštitu ustavnog poretka) ovako je 1997. godine definirao osnovnu ideološku podlogu ekstremne desnice: “Oni su vođeni idejom kako je etnička ili rasna pripadnost od iznimne važnosti za pojedinca. Ovoj su pripadnosti podređene sve ostale vrijednosti i interesi, uključujući građanske i ljudske vrijednosti. Desni ekstremisti prema tome odbacuju ideju kako su svi ljudi principijelno jednaki i propagiraju politički sistem u kojem se navodno prirodni poredak države i naroda stapa u jedinstvu. (…) Ova se ideologija u suštini svodi na antipluralistički sistem u kojem nema mjesta za demokratske diskusijske procese i demokratske procese donošenja odluka.”(18)

Nova desnica nije ništa drugo nego pokušaj redizajniranja tradicionalnih ideologija ekstremne desnice u noviju inačicu koja bi bila pogodnija za različita pravna i politička manevriranja i koja bi ujedno povećala regrutacijske sposobnosti ekstremno desnih partija i političkih organizacija. Nova desnica nastoji omekšati tradicionalno zastupanje koncepcija rasne hijerarhije i ostalih *Blut und Boden* elemenata kako bi ekstremno desni politički pokreti, organizacije i partije dobili ideološku i diskusijsku aparaturu koja bi bila prihvatljiva unutar utvrđenih diskusijskih gabarita građanske javnosti. Nadalje je ključni moment nove desnice zadržavanje većine konzekvenci tradicionalnih ekstremno desnih ideologija. Namjera je da se novoj inačici teže mogu zalijepiti oznake fašizma, rasizma, neonacizma itd., a da se ona u svojim daljnjim konzekvencama ipak svodi na to. Dakle osnovna je namjera prikriti stvarni sadržaj.

Nova se desnica počela formirati u 60-im godinama, a obično se kao jedan od ključnih momenata navodi recepcija Antonija

(17) Grumke, Thomas, Andreas Klärner, str. 34.
(18) Cit. prema Glaeßner, Gert-Joachim, str. 360-361.
(19) Usp. Van Kranenburg, Rob (1999). Whose Gramsci? Right-wing Gramscism. International Gramsci Society Newsletter, br. 9, http://www.internationalgramscisociety.org/igsn/ i Brodkorb, Mathias, Thomas Schmidt,
(20) Usp. Brodkorb, Mathias, Thomas Schmidt, str. 29-40.
(21) Usp. Stöss, Richard. Die “neue Rechte” in der Bundesrepublik. http://www.netz-gegen-nazis.de/artikel/die-neue-rechte-der-bundesrepublik
(22) Usp. Hebel, Christina, Veit Medick, Zweiter Verbotsversuch in Karlsruhe: jetzt muss die NPD zittern, 03. 12. 2013. http://www.spiegel.de/politik/deutschland/zweites-npd-verbotsverfahren-jetzt-ist-wieder-karlsruhe-am-zug-a-936805.html

* *Drugi dio, vezan uglavnom uz supkulturnu krajnju desnicu kao što su skinheadsi i ulogu glazbe u političkom formiranju, pročitajte u sljedećem broju Nepokorenog grada. Članak u cijelosti možete pročitati na našoj internetskoj stranici www.maz.hr. Članak u cijelosti možete pročitati na našoj internetskoj stranici www.maz.hr.*

Gramscija, posebno njegove koncepcije kulturne hegemonije.(19) Alain de Benoist smatra se teorijskim ocem nove desnice, dok su tri glavne značajke ove inačice ekstremno desne ideologije *okret od biologizma prema kulturi*, tzv. *etnopluralistički argument* i *strategije retorzije*. Kako bismo ukratko opisali funkcioniranje ideologije nove desnice, poslužit ćemo se jednim paradigmatskim primjerom.

Brodkorb prepričava navodni događaj u kojem je grupa ekstremnih desničara došla na skup ili okrugli stol o multikulturalnim društvima u organizaciji SPD-a. Ova je grupa, po naravi stvari, tvrdila da je bilo kakva varijanta multikulturalnog društva u startu promašen projekt. To je podiglo optužbe da su oni rasisti ili nacionalisti. U tom momentu započinje retorzija. Članovi grupe tvrde kako su zastupnici multikulturalnog koncepta zapravo ti koji su prikriveni rasisti ili nacionalisti, a da oni ni u jednom momentu nisu koristili riječ rasa ili nacija. (Nova desnica smatra da su termini poput *rasa* ili *nacija* izgovoreni iz njihovih usta suviše kompromitirani da bi se mogli politički uspješno koristiti. Oni obično govore o *kulturi* ili *kulturnoj zajednici*.) Ono što slijedi jest eksplikacija ove retorzije. Prema njihovu mišljenju, koncept multikulturalizma prešutno pretpostavlja kako postoje suštinske razlike između dominantne nacionalne ili rasne većine i manjinskih nacionalnih ili rasnih zajednica. Konzekventnim potezima – afirmativnom akcijom i cijelim nizom drugih oblika subvencioniranja – dominantna kultura teži asimilirati manjinske kulture unutar svoga općeg okvira života. Grupa ekstremnih desničara tvrdi kako je ovo u svojoj biti agresivan čin koji će kontinuirano stvarati društvene tenzije između dominantne grupe i ostalih manjinskih grupa. Njihov je zaključak iznimno radikalan. Upravo je zbog ove prešutne pretpostavke svaki oblik multikulturalnog društva osuđen na propast jer sve poduzete akcije samo zaoštravaju već pretpostavljene razlike. Njihova je solucija još radikalnija. Funkcionalna društva ostvaruju se isključivo oštrim razdvajanjem svih rasnih ili nacionalnih grupa. (To bi bio tzv. etnopluralistički argument. Ukratko, etnopluralizam nije ništa drugo nego segregacionizam.) Brodkorb navodi kako je njihov mokri san *heterogeni svijet homogenih rasnih i nacionalnih zajednica*.(20)

Ključno je primijetiti sofisticiranost i perfidnost ovakvog načina diskutiranja. Brodkorbova je glavna teza da su mnogi istraživači, uključujući i Verfassungsschutz, zastarjeli sa svojom teorijskom aparaturom kojom pristupaju najnovijim fenomenima na ekstremno desnoj sceni. Prema njegovom mišljenju, oni ne čine nikakvu razliku između tradicionalnih ekstremno desnih ideologija i nove desnice. Opasnost se nalazi u tome da bi novi i perfidni ekstremno desni fenomeni mogli proći neopaženi, tj. da bi se mogli “ušuljati” u službene institucije i javni diskurs.

NPD je dugo, u ideološkom smislu, slovio za najkonzervativniju stranku ekstremno desne scene. Shodno se tome izraz nova desnica nerijetko koristio za označavanje političkih stranaka ekstremne desnice koje su se htjele udaljiti od ideološkog puta NPD-a.(21) Stoga je posve jasno koliko je strateška i ideološka reorijentacija tijekom Voigtove ere odigrala ključnu ulogu u formiranju NPD-a kao najjače ekstremno desne stranke nakon sredine 2000-ih u Njemačkoj.

Titula najjače stranke ekstremne desnice ne znači da je stranka jaka prema standardima stranaka političkog establišmenta. Štoviše, spekulira se kako je NPD u najnovijem periodu ponovno zapao u financijsku krizu, a nakon neuspješnog pokušaja zabrane NPD-a početkom 2000-ih, krajem 2013. godine započeo je novi proces zabrane.(22) ◁

SINDIKALNE BORBE U SAVEZNIŠTVU S UDRUGAMA CIVILNOG DRUŠTVA

BOJAN NONKOVIĆ

Organiziranje solidarnosti podrazumijeva prvenstveno konttinuirani i predani rad na postojećim organizacijskim strukturama. O novijoj povijesti sindikalnog rada, nužnosti stvaranja zajedničkih platformi za djelovanje povezivanjem sindikata i udruga civilnog društva kao prirodnih partnera u izgradnji solidarne društvene organizacije piše Bojan Nonković.

* *Bojan Nonković je ekonomist, i član Baze za radničku inicijativu i demokratizaciju*

Sindikalno organizirnje predstavlja o osnovni organizacijski oblik putem kojeg se u praksi može djelovati u smjeru poboljšanja položaja radnika. S tim u vezi nameće se zaključak da je za aktere koji imaju aspiracije raditi šire društvene platforme nužno ostvariti određeni tip suradnje sa sindikalnim strukturama. Udruge civilnog društva, kao organizacije koje teže društvenoj relevantnosti, jedni su od subjekata u čijem je interesu ostvarivanje te suradnje.

ZAŠTO JE ZA RADNIKE VAŽNO SINDIKALNO SE ORGANIZIRATI? LEGISLATIVNA DIMENZIJA

Zakonska rješenja propisuju koji pravni oblik određene institucije radničkog organiziranja moraju imati. Radnici imaju interesa i aspiracija da sklapaju kolektivne ugovore kojima će izboriti određene interese, kao i da stupaju u štrajk, koji je jedan od načina borbe za ostvarivanje i zaštitu tih interesa. Hrvatski Zakon o radu te je funkcije, kolektivno pregovaranje i pokretanje štrajka, predvidio isključivo za organizacije koje su registrirane kao sindikati. Kolektivni ugovor pisani je sporazum između poslodavca ili grupe poslodavaca i sindikata ili grupe sindikata kojim se definiraju uvjeti rada i zaposlenja. Za razliku od pravilnika o radu, koji je jednostrani akt poslodavca, kolektivni ugovor rezultat je pregovora poslodavca i predstavnika radnika udruženih u formu sindikata. Sindikalno neorganizirani radnici u pravilu će uživati koristi kolektivnih ugovora, a borbi kroz štrajk mogu se pridružiti jednako kao i sindikalno organizirani radnici. Ali sindikalno neorganizirani radnici nemaju mogućnosti direktno utjecati na te procese. Strana u kolektivnim pregovorima, prema hrvatskim zakonima, može biti samo sindikat, a ne grupa radnika. Radnici udruženi u sindikat delegiraju, ili bi barem trebali delegirati, pregovarački odbor koji bi u procesu kolektivnog pregovaranja trebao zastupati njihove prethodno utvrđene stavove.

Odustajanjem od sindikalnog udruživanja radnici zapravo odustaju od zakonske mogućnosti kolektivnog pregovaranja, jedne moćne poluge kojom određuju uvjete svojeg rada. Kako se pravo na štrajk direktno veže uz kolektivno pregovaranje odustajanjem od sindikalnog organiziranja radnici sebi praktički onemogućuju pravo na legalan ulazak u štrajk*(1)*. Ulaskom u nezakoniti štrajk radnici se izlažu ozbiljnom riziku da ostanu bez svog radnog mjesta, tako što će poslodavac svima ili samo nekima na zakonit način otkazati ugovor o radu bez obveze plaćanja otpremnine.

Ignoriranje zakonskih odredbi pretpostavlja snagu organiziranog radništva da se nosi s posljedicama takvog kršenja. Radničke akcije u danim situacijama moraju izlaziti iz okvira zakona – to je slučaj prilikom zauzimanja pogona, zabrane ulazaka upravama, blokada prometnica. Ne postoji dilema između djelovanja unutar okvira zakona ili automatskog odbacivanju nametnutih i štetnih okvira već se radi o pravilnoj taktičkoj procjeni vlastitih snaga i očekivanih ishoda akcije.

ORGANIZACIJSKA DIMENZIJA

Osim zakonskog imperativa da određene radničke prakse moraju imati zakonski zadanu organizacijsku formu postoje i materijalni razlozi zašto će određena organizacijska forma biti uspješnija u izvršavanju tih funkcija od nekih drugih formi organiziranja.

Za radničku borbu, kao uostalom i za bilo koji drugi tip ozbiljnog rada, potreban je kontinuitet i predanost. Radnici često pokreću akcije kad je manje-više sve gotovo, tj. kada je poduzeće uništeno. Primjerice, štrajk zbog neisplaćenih plaća u pravilu je po radnike loš razvoj situacije. Ako poduzeće dođe u fazu da se ne mogu namaknuti sredstva za plaće to može značiti da su vrlo vjerojatno upravljačke strukture prethodno opljačkale poduzeće. U oba slučaja ishodi akcije vrlo su limitirani. Da bi akcija bila pravovremena bitan je kontinuitet u djelovanju. Anticipacija problema zahtjeva i određena stručna znanja. Važno je da u redovima organiziranih radnika postoje ljudi, ili da takvi ljudi djeluju kao vanjski suradnici, koji aktivno prate stanje poduzeća u smislu njegovog položaja na tržištu, vlasničkih odnosa, odnosa politike, potpisanih ugovora.
U zagrebačkoj tvrtki RIZ – Odašiljači bivši direktor Milić Bijelić, čovjek koji je bio na čelu tvrtke u njenom najuspješnijem razdoblju, osamdesetih godina prošlog stoljeća, jedan je i od najzaslužnijih što RIZ i danas uspješno opstaje i posluje. Zbog svog znanja s područja financija i prava Bijelić je anticipirao razvoj situacije te je zajedno s sindikatom osmišljavao akcije obrane tvrtke. Kontinuitet rada na pojedinom aspektu postiže se ili tako da se radnik koji je zaposlen u poduzeću bavi tim aspektom u opisu svog radnog mjesta ili da se kao vanjski suradnik za određenu naknadu bavi tim aspektima. Predanost nekom aspektu označava količinu vremena kojom će se ljudi baviti tim aspektom. Proporcije vremena koje će pojedine organizacije posvetiti pojedinim zadacima i način na koji će formulirati zadatke stvar su organizacijske odluke kao i političkog poimanja vlastite uloge. Primjerice, ako je ideja da se radnici trebaju baviti isključivo pitanjima plaća i radnih uvjeta vjerojatnije je da će se forsirati dizanje kapacitiranosti u smjeru stručnjaka iz područja radnog prava, a ne trošiti resurse na stvaranje kapaciteta za povezivanje s ostalim akterima, kao što su npr. udruge civilnog društva.

Kontinuiranost i predanost zadacima koje nameće radnička organizacija u teoriji se može postići i kroz volonterski rad. To znači da će se nakon radnog vremena određeni broj radnih sati posvetiti pitanjima od važnosti za organizaciju, kao i da će vanjski suradnici iz nefinancijskih pobuda svoje kapacitete staviti na raspolaganje organizaciji. Volonterski rad predstavlja nužan aspekt za svaku organizaciju koja se želi širiti i biti akcijski sposobna te ga svakako treba poticati.

Međutim, u uvjetima realnog svijeta neodrživo je organizaciju bazirati samo na volonterskom radu. Organizacija koja ima aspiraciju okupljati široku bazu radnika zaposlenih u različitim poduzećima morat će osigurati da se neki ljudi u punom radnom vremenu bave samo stvarima vezanim za organizaciju. U tom slučaju moraju se osigurati sredstva kojima bi se isplatila plaća takvim ljudima. Također je nužno osigurati i sredstva za proizvodnju: mobitele, kompjutere, automobile, radne prostorije. Potrebno je osigurati stabilnost struktura koje će biti sposobne kontinuirano djelovati. Pojedina akcija može se bazirati na kampanjskom voluntarizmu u kojem se manjak materijalnih i ljudskih kapaciteta kompenzira viškom zalaganja učesnika ali takav princip neće funkcionirati kad se djelovanje mora protegnuti na duže razdoblje. U pojedinom poduzeću moraju postojati ustaljeni mehanizmi reagiranja u različitim realnim situacijama. Ako primjerice neki radnik ima problema s

nadređenima morao bi znati što u takvom slučaju raditi i kome se obratiti. Znanje radnika o zakonskom definiranju prava i obveza iz radnog odnosa bitan je preduvjet za ozbiljnije sindikalno djelovanje. Radnik koji se osjeća bespomoćno i percipira da poslodavac ima apsolutnu moć da mu otkaže ugovor ili smanji plaću vjerojatno neće biti visoko motiviran za bilo kakvo djelovanje u smjeru konfrontacije radi zaštite i proširivanja vlastitih prava. Prisutnost stabilne organizacijske strukture uvjet je za rutinsko obavljanje pojedinih funkcija. Te funkcije pomažu u rješavanju benignih sporova na radnom mjestu pa sve do organizacije štrajka. Motiviranost za djelovanje određena je i pravilnom procjenom vlastitih snaga, iskustvom prijašnjih akcija i međusobnim povjerenjem. Svakodnevnim djelovanjem gradi se povjerenje, akumuliraju se znanja i uspostavljaju prakse potrebne za uspješnu radničku borbu.

Za uspješno djelovanje u smjeru poboljšanja svoje pozicije radnicima treba cijeli niz specifičnih znanja, organizacijskih iskustava, mreža suradnika. Ti kapaciteti grade se kontinuiranim strukturiranim radom za što je potrebno osigurati materijalna sredstva, vrijeme i novac. Sindikalna organizacija prikupljanjem članarina gradi sindikalnu infrastrukturu koja bi trebala služiti radnicima na terenu u provedbi funkcija koje smo naznačili bitnim za jačanje pozicije radnika.

OPCIJE SINDIKALIZIRANJA

Često se postavlja opozicija između samoorganizacije radnika i sindikalne strukture. Ovo predstavlja pogrešno postavljenu alternativu. Inicijalna samoorganizacija radnika često se u kasnijim fazama organizira putem sindikata. Ovaj ishod u pravilu znači ispravnu procjenu vlastitih kapaciteta i pozitivan iskorak u smjeru osnaživanja vlastite pozicije. Uspješne radničke borbe u Hrvatskoj, naslanjale su se na sindikalnu strukturu čak i kada je sindikat aktivno opstruirao konkretne borbe radnika.

Ova činjenica otvara drugo pitanje, a to je neadekvatnost postojećih sindikata. Konkretne opcije za radnike, članove takvih organizacija, različite su. Može se raditi na promjeni uvjeta u postojećem sindikatu. Također, moguće je izaći iz sindikata i priključiti se nekom drugom sindikatu. Ako ni to nije opcija moguće je osnovati potpuno novi sindikat ili djelovati kao grupa sindikalno neorganiziranih radnika.

Kao što je već rečeno, bez forme sindikata nije moguće sudjelovati u kolektivnim pregovorima. Teoretski, osnivanje novog sindikata rješava ovaj problem. Ali i jedan i drugi slučaj u praksi obično znači da će se infrastruktura morati graditi od nule. Prije donošenja bilo kakvih organizacijskih odluka nužno je pravilno procijeniti izvedivost postavljenih ciljeva. Prelazak u drugi postojeći sindikat u praksi je najlakše izvediva opcija pronalaska rješenja u slučaju nezadovoljstva postojećim sindikatom. Ipak, koliko god bilo jednostavno promijeniti sindikat, od 2012. postoje značajna ograničenja u mogućnosti sindikalnog djelovanja. Tada je donesen tzv. zakon o reprezentativnosti, nakon kojeg slijedi novi zakon o reprezentativnosti iz 2014. U obje verzije zakona kriterij za sudjelovanje u kolektivnim pregovorima je da sindikat kod nekog poslodavca ili grupe poslodavaca ima dvadeset posto sindikalno organiziranih radnika. Sindikat koji je ispod tog cenzusa ne može sudjelovati u kolektivnim pregovorima, čime mu je značajno limitirana mogućnost djelovanja. Ovaj zakon u praksi je znatno suzio prostor slobode izbora sindikata jer je nekim sindikatima onemogućeno djelovanje u punom potencijalu. Ipak, radnicima je bolja opcija ući u sindikat koji nije reprezentativan nego ostati u reprezentativnom, ali nefunkcionalnom sindikatu.

Osnovni kriterij pri odabiru sindikalne organizacije trebao bi biti upravo historijat dotadašnjih sindikalnih akcija, tj. legitimitet pojedinog sindikata. Potrebno je sagledati je li sindikat u prošlosti participirao u uspješnim akcijama (pod uspješnim se misli da je u danim okolnostima postignut maksimalan ili prihvatljiv rezultat) te imaju li radnici koji su sudjelovali u tim akcijama prigovore na ulogu vodstava tih sindikata tijekom akcija.

KONKRETNI PROBLEMI

Sindikalne strukture ključna su poluga za djelovanje radnika u svrhu poboljšanja svog statusa u radnom procesu. Ipak, sindikalni interes usko shvaćen kao interes članova problematičan je iz više razloga. Vođenjem za uskim i trenutnim interesima članstva iz vida se ispušta šira slika interesa cjelokupne radničke klase. Fragmentacija radništva na pojedine skupine dovodi do smanjenja mogućnosti efikasnog otpora i generalno opadanje moći rada u odnosu na kapital. Ovakva interesna razmrvljenost na hrvatskom primjeru često se očitovala u prepucavanjima čelnika sindikata i središnjica iz javnog i privatnog sektora oko toga tko treba podnijeti teret krize.

Ovakvi odnosi proizašli su i iz ideološkog okvira koji je postulirao slijepu vjeru u kapitalizam i slobodno tržište kao garanciju efikasne alokacije resursa i maksimalnog blagostanja. U toj konstelaciji sindikat je definiran kao interesno udruženje pojedinaca koji žele maksimizirati svoju korist, što sindikat ostvaruje kroz borbe za plaće i poboljšanje uvjeta rada. U toj logici pitanja participiranja u upravljanju poduzećima predstavljaju relikt samoupravnog socijalizma kojemu nema mjesta u "modernom" sustavu. Potom, pitanje kriminala pitanje je državnih institucija i sindikat se ne bi trebao baviti time, a deindustrijalizacija se opravdava kao posljedica rata i socijalističke strukture industrije koja po ovoj logici- nije mogla opstati u novim uvjetima pa je stoga i morala propasti. Na taj način je i povezivanje radničke klase kroz šire sindikalne platforme označeno kao nebitno jer bi se obećano blagostanje trebalo doseći naprosto integracijom u Europu i uspostavljanjem tržišnih odnosa koji će sami od sebe obnoviti proizvodnju i zaposlenost. Vrijeme je pokazalo koliko su ove koncepcije bile pogrešne i koliko je sindikalna scena ostala limitirana ovakvim poimanjem svoje uloge. Treba istaknuti da krivnja leži i na akademskoj zajednici koja, osim rijetkih izuzetaka, nije proizvodila relevantna i upotrebljiva znanja o društvenim procesima zadnjih tridesetak godina.

Posljedica začahurenosti u vrlo usko shvaćeno bavljenje svojim članstvom (često čak ni to) katastrofalno je osipanje broja sindikaliziranih radnika. Novozaposleni u pravilu ne postaju članovi sindikata. Razlozi za to mnogostruki su. Novozaposleni se danas mahom nalaze u raznim oblicima prekarnih radnih odnosa, od ugovora na određeno vrijeme, tzv. „stručnog osposobljavanja“, tj. „Mrsićevih mjera“, raznih oblika autorskih i

(1) Po hrvatskom Zakonu o radu dva su moguća uvjeta za ulazak u legalan štrajk: neisplata plaće i zastoj u procesu kolektivnih pregovora (moguć je i štrajk solidarnosti). Ovako usko postavljanje razloga za štrajk znači da bi štrajk koji bi bio organiziran protiv npr. privatizacije poduzeća, uništavanja poduzeća od strane uprave ili donošenja štetnih zakona bio sudskim putem proglašen nezakonitim.

Tekst je nastao na osnovu izlaganja u sklopu programa Paralelne strukture u organizaciji Baze za radnička prava i demokratizaciju i MAZa.

ugovora o djelu do najnovijeg promoviranja agencijskog rada. U takvim nesigurnim odnosima mladi radnici ispravno zaključuju da im članstvo u sindikatu smanjuje izglede za dugoročnije zaposlenje. S obzirom na mahom staro sindikalno članstvo, sindikalna scena nije napravila ništa ili vrlo malo kako bi utjecala na donošenje zakona koji bi obuzdali bujanje ovakvih oblika rada. No, čak ni oni mladi radnici koji nisu zaposleni na prekarnim radnim mjestima ne vide važnost sindikalnog organiziranja. To je jedan od rezultata pasivnosti sindikata i politike fokusiranosti na usporavanje destrukcije radnih prava postojećih članova – često se sindikati ne bave čak ni time već pasivno prikupljaju članarinu. Izostao je rad na osvještavanju važnosti sindikalnog organiziranja, kako među potencijalnim tako i među postojećim članstvom.

Budućnost sindikalnog organiziranja ovisi o razbijanju logike začahurenog autizma i u povezivanju s radnicima iz ostalih sektora i različitih radno-pravnih statusa – prekarno zaposlenih, kao i nezaposlenih. Isto tako, potrebna je unutarnja i vanjska legitimacija. Unutarnja legitimacija znači postojanje radničke potpore organizaciji i svijest o važnosti sindikata među direktno uključenim radnicima, članovima i nečlanovima. Ova potpora i svijest nisu ništa samorazumljivo već su proizvod kontinuiranog terenskog rada sindikalnih aktivista. Vanjsku legitimaciju predstavlja potpora šireg društva. Jedan od odličnih primjera takve potpore iskustvo je borbe radnika kutinske Petrokemije koja je ujedinila cijelu lokalnu zajednicu. Postignuta je svijest da obrana tvornice ne predstavlja samo partikularni interes zaposlenih radnika već da bi propast Petrokemije značila pravu katastrofu za kutinski kraj.

STVARANJE SAVEZA

Na primjeru Petrokemije možemo učiti važnost stvaranja širih društvenih platformi. U takvoj konstelaciji, udruge civilnog društva uspostavljaju se kao prirodni partner sindikatima. Kao što je radnicima važno da ne odbacuju mogućnosti sindikalnog organiziranja zbog nefunkcionalnosti konkretnih sindikata isto vrijedi i za druge aktere koji aspiriraju na određeno društveno djelovanje. Suradnjom sindikata i udruga civilnog društva može se postići obostrana sinergija. Povijest ove suradnje u Hrvatskoj nažalost nije previše duga, ozbiljnija suradnja ne seže dalje od nekoliko godina unazad. Udruge civilnog društva raspolažu značajnim kapacitetima za proizvodnju analiza i senzibiliziranje javnosti za određene teme. Dobar primjer suradnje sindikata i civilnog sektora predstavlja suradnja oko zagrebačkog komunalnog poduzeća Čistoća, koja je kulminirala zajedničkim prosvjedom ispred gradske skupštine. Sindikati i udruge poručivali su javnosti da bi davanje u koncesiju i privatiziranje usluge odvoza smeća osim drastičnog otpuštanja radnika i smanjenja radničkih prava donijelo ekološki neracionalno gospodarenje otpadom te skuplju i lošiju uslugu stanovništvu. Ovo povezivanje otežalo je pokušaje nekih medija da stvar etiketiraju kao borbu za partikularne privilegije preplaćenih radnika u javnom sektoru. Nešto ozbiljnija suradnja, ostvarena je u stvaranju široke koalicije okupljene u inicijativu Ne damo naše autoceste! Ovo udruživanje dva sindikata, sedam udruga civilnog društva i pet sindikalnih središnjica prvenstveno je posljedica predhodnog zajedničkog rada na spomenutom slučaju, a rezultat svakako nije zanemariv budući da je prikupljeno preko pola miliona potpisa za raspisivanje referenduma kojim bi se trebalo spriječiti davanje autocesta u koncesiju.

Pri izboru partnera na sindikalnoj sceni nevladine udruge trebale bi se voditi sličnim kriterijima kao i radnici koji biraju sindikat. To je historijat akcija i poštenih odnosa. Treba voditi računa da sindikat nije homogeni entitet već složena struktura koja se sastoji od radnika na terenu, povjerenika i čelništva. U različitim slučajevima isti sindikat znao je odigrati od krajnje pozitivne do krajnje negativne uloge u radničkim borbama. U početnim fazama suradnje sa sindikalnom scenom, kao što je sada slučaj u Hrvatskoj, postoji opasnost da se zbog nerealno postavljenih ciljeva i platformi dogodi razočaranje, prvenstveno od strane udruga, a koje rezultira bitnom redukcijom suradnje. Čest je slučaj da radnici zbog vlastitog negativnog sindikalnog iskustva postanu krajnje negativni prema sindikatima u cjelini. Bitno je dakle realno anticipirati ishode akcije i partnere, a platforme posložiti prema kriteriju prijemčivosti za buduće suradnje. Točke preklapanja moraju se jasno detektirati, inzistirati na zajedničkim, usuglašenim vrijednostima i ciljevima umjesto inzistirati na razlikama.

Suradnja udruga civilnog društva i sindikata trebala bi rezultirati povezivanjem progresivnih aktera unutar sindikalne scene, kao i širenjem područja koja su obuhvaćena borbama ovih pojedinih aktera. Udruge bi trebale proširiti fokus djelovanja od usko definiranog predmeta prema šire društvo relevantnim temama. Na primjer, ekološke udruge trebale bi proširiti interes za temu ekologije u kontekstu cjelokupnih i konkretnih društvenih odnosa, tj. društvene reprodukcije u kapitalizmu. Sindikati bi u svom djelovanju, osim neposrednog interesa svojih članova, trebali inkorporirati širi društveni interes. Sindikati su neizostavan akter u izgradnji šireg društvenog pokreta transformacije postojećih društvenih odnosa u smjeru demokratizacije odnosa u proizvodnji i raspodijeli društvenog proizvoda, održivom razvoju i solidarnosti. Umrežavanjem različitih društvenih aktera iskorištava se postojeća infrastruktura i stvara nova. Iluzorno je očekivati da će proces biti brz i lagan. Bitno je inzistirati na zajedničkim ciljevima umjesto prenaglašavati razlike. Na kraju, bitno je naglasiti da je sadašnji stupanj suradnje bio nezamisliv prije samo nekoliko godina čega trebamo biti svjesni u smislu u kojem razumijemo da je za promjenu situacije zaslužan predan i kontinuiran rad aktera i sindikalne i udrugaške scene, rad koji je dovoljan zalog za odbacivanje defetizma.◁

SELO I SELJACI U DRUGOM SVJETSKOM RATU

GORAN ĐULIĆ

Premda je seljačko stanovništvo u Jugoslaviji u razdoblju prije 2. svjetskog rata bilo najbrojnije, Komunistička partija Jugoslavije nije u seljacima vidjela relevantnog saveznika. Međutim, s obzirom na razvoj situacije u Europi krajem 30-tih kao i na izvjesnu fašističku okupaciju Jugoslavije, radnici i seljaci se pod vodstvom KPJ ujedinjuju u zajedničkoj borbi protiv fašizma i za novo društvo bez klasnih, vjerskih i nacionalnih razlika. O odnosu KPJ prema selu i seljacima te ključnoj ulozi seljaka u NOB-u u periodu prije i za vrijeme 2. svjetskog rata piše Goran Đulić.

* *Goran Đulić je ekonomist i član BRID-a. Područje interesa: agrarna ekonomika.*

Oružana socijalistička revolucija, jedna od najznačajnijih 20. stoljeća, odigrala se u industrijski nerazvijenoj i "seljačkoj" Jugoslaviji. Uloga seljaka u Narodnooslobodilačkoj borbi (NOB-u) definirana je periodima između dva rata (1918–1941) i tijekom Drugog svjetskog rata.

Podaci iz perioda između Prvog i Drugog svjetskog rata govore da od ukupnog stanovništva u Jugoslaviji (14.334.000) 11.132.000, odnosno 77%, živi od poljoprivrede. Unutar tog postotka, do dva hektara zemlje posjeduje 34,3%, između 2–5 hektara 33,6%, između 5–10 hektara 20,4% seljaka.*(1)* Posjedi veličine ispod deset hektara definiraju se kao polu-proleterski, siromašno-seljački i srednje-seljački i obuhvaćaju 54,6% površine zemlje. Pojam bogati seljak teško je definirati s obzirom da u tu kategoriju ulaze seljaci koji posjeduju 10–50 hektara zemlje, a njih unutar strukture gospodarstva ima 11,3% i drže 35,4% površine zemlje.
Velikih farmerskih i kapitalističkih gospodarstva ima 0,58%, te drže 10% površina. Radi potpunije slike klasnih odnosa na selu bitno je naglasiti da je 1931. na selu bilo 459.429 stalnih nadničara i sluga.

Najveći broj seljaka Kraljevine Jugoslavije bio je veoma siromašan te je teškim fizičkim radom jedva uspijevao prehraniti vlastitu obitelj i održavati goli život. Približavanjem Drugog svjetskog rata ekonomska situacija postajala je sve gora te je nisko produktivna seljačka proizvodnja sve teže izdržavala niske cijene. Slaba industrijska razvijenost još je više onemogućavala zapošljavanje ogromnih viškova radne snage na selu, zbog čega određeni dio seljačkog stanovništva problem neimaštine pokušava riješiti iseljavanjem u prekomorske zemlje. Imajući u vidu probleme s kojima se seljaci nose u periodu između dva rata, na političkoj sceni u rješavanju seljačkog pitanja najveću ulogu ima Hrvatska seljačka stranka (HSS), koja isticanjem parola za seljačka prava te nacionalnu ravnopravnost homogenizira selo i seljake.

U isto vrijeme Socijalistička radnička partija Jugoslavije 1919. donosi rezoluciju o agrarnom pitanju.*(2)* Glavni stavovi definirani su dvjema točkama:

- davanje zemlje seljacima koji su je do sada kao tuđi posjed obrađivali bez ikakvih naknada
- ujedinjenje proletarijata i seljaka u jednu klasu nemoguće je kao što je nemoguće ujedinjavanje varoške buržoazije sa seoskom buržoazijom

Drugom točkom bitno se sužava mogućnost za potencijalni savez radnika i seljaka te se u startu stigmatizira i odbacuje bilo kakav potencijal za širenjem klasne borbe. Sljedećih dvadesetak godina unutar Komunističke partije Jugoslavije prevladava dogmatizam, sektašenje te odbacivanje bilo kakve potencijalne suradnje i povezivanja sa seljačkim masama, uz kontinuirano diskriminiranje srednjeg sloja seljaštva kojeg se definira kao "potencijalnu opasnost" u formi malih kapitalista, sitne buržoazije i reakcionizma, držeći pritom tvrdolinijaški stav bez fleksibilnosti i razumijevanja stvarnih prilika na terenu. Također, tadašnja partijska štampa dodatno je svojim uskogrudnim stavovima i lažnim slikama o navodno uspješnoj kolektivizaciji u SSSR-u odbijala prelazak seljaka u proletere. Pored takvih napisa seljaci su bili u strahu od oduzimanja blaga i zemlje te su usprkos kasnijim pozitivnim pomacima, poput povezivanja postojećih zadruga i Partije, zauzimali krajnje oprezan stav prema svemu.

Tek u listopadu 1940, na Petoj zemaljskoj konferenciji KPJ-a u Zagrebu, stvara se čvrsta platforma za savez radnika i seljaka, a time i glavni preduvjet za uspješnu oružanu revoluciju i Narodnooslobodilačku borbu. S obzirom na događanja u Europi, početak Drugog svjetskog rata te njegovu dinamiku i opasnost koja će zahvatiti i ove krajeve, Partija fleksibilizira svoje stavove iz prošlosti, postaje svjesna situacije te priprema teren za ono što slijedi. Osim rješavanja seljačkog pitanja Partija traži i rješavanje tekućih problema s kojima se seljaci nose: snabdijevanje siromašnih seljaka drvima, poništavanje kazni zbog šumskih i poljskih šteta, ukidanje prireza za seljačke proizvode i one proizvode koje seljaštvo najviše troši, raspodjela zemlje seoskih zajednica siromašnima i po potrebi srednjem sloju seljaka, potpuno ukidanje poreza najsiromašnijim seljacima, ukidanje raznih trošarina, davanje beskamatnih kredita siromašnim seljacima, nabave raznog sjemenja i slično.*(3)* Od dugoročnijih ciljeva ističe se zahtjev za raspodjelom veleposjedničke, crkvene i državne zemlje te zemlje gradske buržoazije seljacima s malo i bez zemlje.

Usprkos skorom početku okupacije Jugoslavije, KPJ je Petom zemaljskom konferencijom uspostavila platformu te pripremila društvene snage za predstojeća zbivanja.

SELJAŠTVO U NOB-U (1941–1945)

Početkom rata okupatori i domaći izdajnici raspiruju tenzije i mržnju u narodu, posebno između Hrvata i Srba. U tom trenutku Partija postavlja najširi i najvažniji cilj revolucije – oslobođenje zemlje, te u ustanak poziva najšire narodne mase, s posebnim naglaskom na seljaštvo.*(4)* S obzirom da je oslobođeni teritorij najčešće činio seoska naselja, seljaci su osnivali narodnooslobodilačke odbore te osiguravali partizanima hranu i odjeću. Također, uz pomoć žena i djece, organizira se i privredni život u ratnim uvjetima, poput organiziranja sjetve i žetve. Premoćni udio seljaka u partizanskim jedinicama potvrđuje socijalni sastav svih korpusa u Hrvatskoj 30. studenog 1944: od 121.351 boraca seljaci su činili njih 78.613, radnici 27.258, obrtnici 11.789, intelektualci 2.379, a ostali 1.312.*(5)*

Za potpuni angažman seljaka u oružanoj revoluciji bitnu ulogu odigralo je formiranje brigada. Stvaranje partizanskih odreda koji su bili stacionirani blizu i u okolici sela bila je produktivnija i prihvatljivija forma za pristupanje oružanoj borbi, jer su seljaci bili blizu svojih kuća, te su u isto vrijeme mogli pomoći svojim selima i braniti ih od okupatora. Stvaranjem brigada međutim gubi se partizanski način ratovanja te dolazi do formiranja prave armije koja se bori na svim ratištima.

ZAŠTO SU SELJACI KRENULI U REVOLUCIJU POD VODSTVOM KPJ?

Jugoslavenska buržoazija u razdoblju između dva rata nije niti željela niti mogla riješiti seljačko pitanje. Spor industrijski razvoj nije pružao domaćem seljaku nikakvu šansu za egzistenciju i elementarne uvjete za život. Apsolutni broj seljaka rastao je između dva rata, što je dovelo do usitnjavanja posjeda i prenapučenosti domaćeg sela. Niske otkupne cijene domaćim su kapitalistima omogućavale veliki izvoz te istovremeno eksploataciju i dovođenje seljaka u velike dugove i siromaštvo. Rat i okupacija zemlje, teror okupatora i domaćih izdajnika, ograničavanje ljudskih prava i sloboda, mobilizacija u razne

kvislinške vojske, prisilni rad te metode djelovanja poput paljenja sela, ubijanja civila radi osvete, pljačke i ubijanja taoca dovelo je do toga da seljaci više ne mogu gledati zlo i nepravdu koja ih okružuje i koja se vrši nad njihovim prijateljima, susjedima i rodbinom samo zato jer su vladajućima "nepoželjni", te zato staju na stranu pravednosti, slobode i ideala s vjerom u bolje sutra.

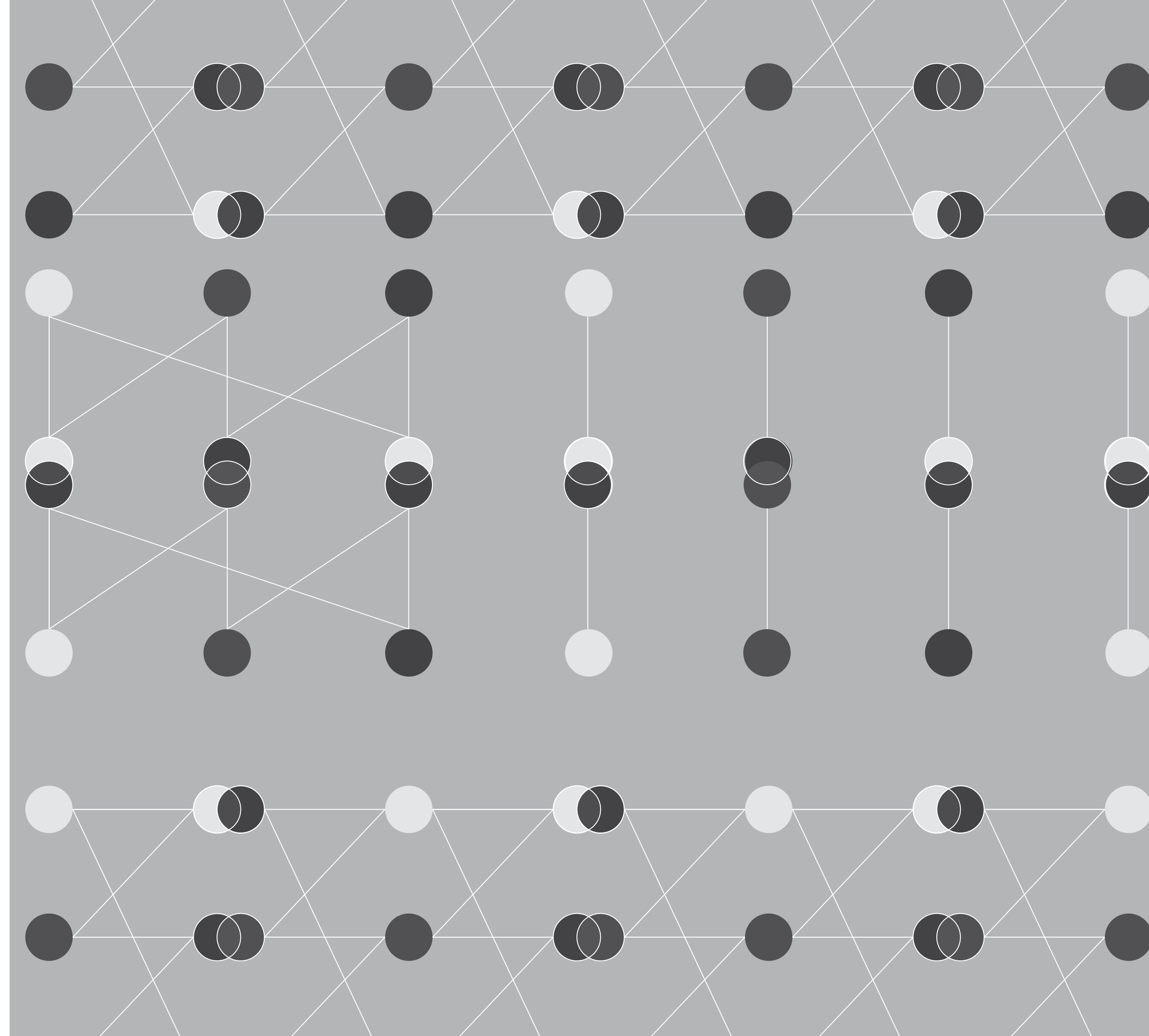
Pod utjecajem reakcionarne politike vodstva HSS-a i stvaranjem iluzije o nacionalnom oslobođenju uspostavom tzv. NDH velik dio seljaštva na početku revolucije podržao je fašističku vlast.*(6)* Seljaci su pritom bili regrutirani u domobrane, a ne u ustaške vojne formacije.

S druge strane, hrvatsko seljaštvo u onim je selima gdje je KPJ imala utjecaja prije rata odmah podržalo NOB.
Međutim bitan poticaj za pristupanje seljaka Narodnooslobodilačkoj borbi socijalno je i klasno oslobođenje. Tijekom rata, nakon početnih sumnji, seljaci su se uvjerili da je borba za društvo bez razlika i oslobođenje od okupatora pravedna borba te, uspostavljanjem narodne vlasti – sistemima narodnooslobodilačkih odbora, u njoj prvi put neposredno participiraju. Novim društvenim odnosima zadovoljene su težnje seljaka u ratnim uvjetima, ali su stvoreni i preduvjeti za poboljšanje položaja siromašnih seljačkih masa u budućnosti.*(7)* Obećanje KPJ-a da do promjene vlasničkih odnosa na selu neće doći nikakvim nasilnim metodama, ukidanje seljačkih dugova i smanjivanje poreza privuklo je i one seljake koji su imali određenu sumnju u smisao i pravednost Narodnooslobodilačke borbe.

Drugarstvo, žrtvovanje, skromnost i odricanje – sve što je činilo siromašnog seljaka i selo, utjelovilo se i u Narodnooslobodilačkoj borbi; djela se nisu razlikovala od riječi, jednakost, ukidanje eksploatacije, promjena položaja žena, odbacivanje patrijarhalnih stavova dovodi do masovnog pristupanja seljaštva čime ono jasno pokazuje klasne, nacionalne i općeljudske motive za socijalističkom revolucijom koja otvara vrata u borbi za pravicu i pravednije društvo u kojem više neće biti razlika između ljudi, gdje će seljaci moći živjeti od vlastitog rada te će konačno doći do razvitka ruralnih krajeva i sela koja su uvijek kroz povijest bila sinonim za težak život, bijedu i siromaštvo. ◁

(1) *Grbić, Č. (1988),* Seljačko pitanje. *Zagreb: RO Porodica i domaćinstvo, str. 73*
(2) *Isto, str. 75*
(3) *Isto, str. 82*
(4) *Isto, str. 83*
(5) *Isto, str. 87*
(6) *Isto, str. 89*
(7) *Isto, str. 91*

* *Ostala literatura: Belinić, M. i Drašković, B. (1981).* Hrvatsko zagorje u revoluciji. *Zagreb: Školska knjiga*

KAKO UMJETNOST ŠTITI OD ZABORAVA

INOVATIVNE KOMEMORATIVNE PRAKSE U SPOMEN-PARKU DOTRŠČINA

* KATERINA DUDA I MIRNA ŠIMAT

Bili smo u spomen-parku Dotrščina na predstavljanju umjetničke intervencije Slavena Tolja. Donosimo vam kratak prikaz povijesti tog najvećeg zagrebačkog parka, ujedno i stratišta i mjesta sjećanja, nakon čega slijedi razgovor sa spomenutim umjetnikom.

„Sjećanje je iskorak u budućnost, prospektivni čin. Gesta vjernog brehtijanca: Naprijed, sjećajući se!“
- Boris Buden

Spomen-park Dotrščina najveći je zagrebački park, šuma na krajnjem istoku grada, nedaleko od tramvajskog okretišta Dubrava. Šećući njome susrest ćete brojne sportske rekreativce, brze hodače s neizostavnim štapovima, bicikliste, skupljače gljiva ili poneki zaljubljeni par u ugodnoj šetnji. Međutim, ta pitoma šuma čuva mračnu povijest: naime, između 1941. i 1945., za fašističke okupacije Zagreba, služila je kao mjesto stratišta za nekoliko tisuća Zagrepčana i Zagrepčanki svih generacija od ukupno oko 18 000 koliko ih je strijeljano tijekom okupacije. Pogubljeni civili optuženi su za surađivanje s Narodno-oslobodilačkim pokretom, davanje novčane pomoći NOP-u, dijeljenje letaka, djela protiv NDH, a bilo je i verbalnih delikata zbog kojih se mogla izgubiti glava. Povjesničar Jadran Boban navodi: "Izgleda da je prvi na Dotrščini strijeljan Dušan Zelembaba, kuhar u hotelu Esplanada, u svibnju 1941. godine. Nedugo zatim ubijena su četiri mladića uhvaćena kako dijele letke. Već u kolovozu 1941. ovdje je ubijena velika grupa Židova i komunista, građana Zagreba, njih oko dvije stotine, kao odmazda za napad pripadnika SKOJ-a na ustašku jedinicu kraj Botaničkog vrta, kada je ranjeno 28 ustaša. Ta egzekucija bila je naveliko oglašena plakatima, na kojima stoji da su pogubljeni 'komunisti i židovi, intelektualni začetnici zločina'. Tako je, recimo, jedna od 'intelektualnih začetnica' bila i 15 godišnja učenica Vera Gross." Ovdje su skončali i poznati intelektualci i komunisti Otokar Keršovani, Božidar Adžija, Ognjen Prica. Postoje indicije da je strijeljanja na Dotrščini bilo i u poraću, u manjem obujmu, ovaj put iz osvete prema pripadnicima ustaških postrojbi. Na tom su području uostalom do barem 11. svibnja 1945., u danima nakon oslobođenja Zagreba, vođene posljednje borbe jer su se dijelovi ustaške vojske ovim putem povlačili prema Medvednici.

Dotrščina je 1960-ih godina uređena kao spomen-park po krajobraznom projektu arhitekta Josipa Seissela, uklonjena su dotadašnja obilježja s imenima stradalih što su ih postavili njihovi najbliži, a grobovi su označeni granitnim kockama. Nikle su u toj "Dolini grobova" brojne skulpture afirmiranih kipara, poznati kristali Vojina Bakića, kipovi Stevana Luketića, Branka Ružića, reljef Koste Angelija Radovanija. Postala je mjesto službene komemoracije, polaganja vijenaca i svijeća uoči važnih praznika i obljetnica. Devedesetih, tijekom sveopćeg revizionizma i potiskivanja povijesno važnih simbola antifašizma, Dotrščina nestaje iz kolektivnog gradskog sjećanja i prepušta se zaboravu i zapuštanju, a i devastaciji (npr. ukraden je cijeli jedan dio masivnog reljefa Koste Angelija Radovanija).

Tek 2012. godine stvari se ponovno pokreću. Na inicijativu aktivista i stručnjaka za javni prostor Saše Šimprage i u okviru aktivnosti Documente – Centra za suočavanje s prošlošću, pokrenut je projekt Vizualni muzej Dotrščina. Prva intervencija dogodila se u rujnu 2012., na Svjetski dan mira, kad je na stabla u šumi zavezano 7 000 bijelih traka čime se želio neposredno prikazati razmjer stradanja u šumi. Sljedeće godine provodi se javni natječaj za odabir intervencije i na njemu pobjeđuje Davor Sanvincenti s radom *Spiegel im Speigel*. Rad je zamišljen kao zvučna šetnja s dramaturškom podlogom Ivane Sajko i minimalističkom glazbom finskog skladatelja Arva Pärta. Sanvincentijeva vizualna intervencija sastojala se od zrcala postavljenih po stablima te su se posjetitelji u njima ogledali i susretali sa samima sobom unutar kobnog ambijenta šume--stratišta. Ove, 2014. godine, natječaj je dobio priznati dubrovački umjetnik Slaven Tolj s kojime smo tog kišnog ponedjeljka, 22. rujna, nakon otvaranja intervencije, i razgovarali. Intervju možete pročitati u nastavku. Na ovu temu dijelom se nadovezuje i književni blok s potresnim uratkom mladog pjesnika Aleksandra Kuta Hona "Dotrščina".

Na prethodnoj stranici i gore: Ledena kiša, *Dotrščina*
Autorica fotografije: Katerina Duda
Dolje: Slaven Tolj, performans u kojem prišiva korotno puce, Bez naziva *1993., Bienal De Jovenes Creadores De La Europa Mediterranea, Palace da la Musica, Valencija, Španjolska*
Autor fotografije: Damir Hoyka

(1) http://www.kontejner.org/untitled-tolj
(2) *Marjanić, S. "Art-veksikologija domaćega postsocijalizma ili zastava kao subverzivan umjetnički simbol" Nar. umjet. 49/2, 2012, str. 157–183*

Natječajem Virtualnog muzeja Dotrščine ove je godine odabran rad *Ledena kiša*, umjetnika Slavena Tolja.
Ledena kiša je umjetnička intervencija koju čini dvadesetak stabala iz gorskokotarske šume što su stradala tijekom prošlogodišnjih oluja, a Tolj ih privremeno seli na zelenu tratinu pred dotrščinskom šumom. Debla postavljena okomito tvore novu šumu, preplećući, kako je napisano u opisu intervencije, dva narativa, dvije traume: traumu mjesta masovne egzekucije, i drugu koja se odnosi na oštećenu i zanemarenu šumu koja je posljedica recentnih prirodnih nepogoda.

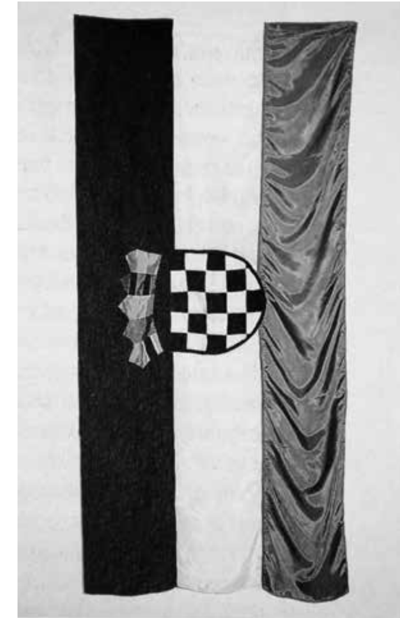
Na otvaranju intervencije kratko smo razgovarali s autorom. Slaven Tolj o povezivanju dvije šume kaže: "Nosio sam sliku šume u Gorskom kotaru i kad se pojavio tekst natječaja za intervenciju na Dotrščini, učinilo mi se da je ovo rješenje paradigmatska situacija za širi kontekst, koja istovremeno nosi značenje prekida života." Uništena stabla su s jedne strane simbol zaborava što ga možemo usporediti s tretmanom koji dobiva Dotrščina devedesetih godina, dok s druge možemo postaviti pitanje što znači ljudsko djelovanje, odnosno nedjelovanje: zaborav, zanemarivanje kolektivne memorije ili nesanacija.

"U svojoj praksi uvijek pokušavam biti prisutan i reagirati na probleme, na taj je način i moj rad političan." – Tolj odgovara na pitanje o važnosti komemorativnih umjetničkih praksi osvrćući se na *Ledenu kišu*. Pogledamo li Toljev rad u posljednjih dvadeset i pet godina, on je obilježen političkim kontekstom: "Kao voditelj Art radionice Lazareti i kao umjetnik inače problematiziram slične teme. Kontekst je dublji, bio sam branitelj i u Dubrovniku sam prošao cijelu situaciju u ratu. Nakon rata, Art radionica Lazareti bila je prvi prostor koji je dovodio umjetnike iz Srbije, Crne Gore i Bosne. Pokazivali smo svoje materijale, na primjer Loru ili dokumentaciju Dubrovnika, koji su bili tabu tema što se nijedna institucija dotada nije usuđivala prikazati. Bili smo prostor koji je razbio ove tabue, otvorio teme, diskutirao, pozivao je ljude i bavio se slobodom na svim razinama, od nekih manjinskih prava nadalje. Kad se osvrneš tih dvadeset i pet godina unatrag, shvatiš da smo se cijelo vrijeme time bavili i otvarali prostor ovim temama, iako bez agende da baš to radimo."

U vrijeme postavljanja intervencije na Dotrščini Tolj priprema izložbu u Beogradu u ulozi kustosa: "Ovo je prvi put da se dvije institucije umjetnosti povezuju kroz ove teme: Kulturni centar Beograda i Muzej suvremene i moderne umjetnosti u Rijeci. Bit će pokazane fotografije Pava Urbana koji je poginuo u Dubrovniku i tribina o Milanu Milićiću, niz toga, ali opet problematiziramo i naš kontekst na više načina i pozicija."
Isti angažman i problematiziranje političkog i ratnog konteksta Tolj pokazuje kao umjetnik: "Prvi rad koji ima sličnu ideju komemoracije jest prišivanje korotnog puceta na prsa, iz 1993. godine. S jedne strane je fizička bol na koju ljudi reagiraju, međutim, nije toliko bitna koliko, s druge strane, ideja da si sebe trajno stavio u stanje korote. Ovaj je rad, na primjer, direktno vezan za Pavovu i Milanovu sudbinu, ali i za širi kontekst. Zatim ta hrvatska zastava koju sam preveo u monokromu. Provlači se element memorije, korote, a sve je u isto vrijeme i osuda."

Performans bez naziva pri kojemu prišiva korotnu dugmad na prsta autor je izveo na Bijenalu mladih umjetnika Europe i Mediterana u Valenciji. U performansu Tolj svlači slojeve odjeće i na svaki prišiva dugme, započinje kaputom, a posljednje dugme prišiva na vlastita prsa. Gesta koja izaziva fizičku bol pretvara vojnika (doslovce, dodamo li da je Tolj doputovao na performans s dubrovačkog bojišta), simbol hrabrosti i muškosti, u ožalošćenoga, onoga koji nije mogao imati kontrolu nad događajima čije posljedice dugotrajno nosi u sebi, pamti kroz tijelo(1). Istu osudu, odnosno memoriju i korotu, pronalazimo u drugome radu što ga Tolj spominje, izvedenome godinu ranije i jednako tako bez naziva. Riječ je o radu sastavljenom od dva elementa, crno-bijele fotografije i crno-bijele zastave. Autor fotografije je Pavo Urban, autorov prijatelj, a Tolj citirajući motiv zastave s Urbanove fotografije, šije crno-bijelu, monokromnu hrvatsku zastavu(2).

Vratimo li se na *Ledenu kišu* i promotrimo je i u kontekstu Toljevog rada, oštećena debla pred šumom stoje kao dvostruki podsjetnik. Jedan podsjeća na prošle događaje, a drugi stoji kao alarm za sadašnjost koji nas treba probuditi i potaknuti na djelovanje. Ne samo kroz komemoraciju prošlosti, već i detektiranjem istih obrazaca ovdje i sada.

Gore: Bez naslova, 1992.
Autor fotografije: Boris Cvjetanović
Dolje: fotografija Pava Urbana, posljednja fotografija 6. 12. 1991., Dubrovnik

RAZOTKRIVANJE SRAMOTNE HR. WIKIPEDIJE

DOBARSKROZ

Naš član, autor na srpskohrvatskoj Wikipediji koja je nedavno brojem članaka nadmašila ostale regionalne wikipedije na nacionalnim jezicima, opisuje mukotrpne pokušaje suradnje s administratorima hrvatske Wikipedije i njihovu neobjektivnost koju je, uz ostale, počeo prokazivati na društvenim mrežama u sklopu projekta Razotkrivanje sramotne hr. wikipedije.

* *DobarSkroz je član MAZ-a.*

Opće enciklopedije JLZ-a, sa svojih devet svezaka, bile su mi najdraža literatura za vrijeme ratnih dana u Šibeniku. U vrijeme kad je www postojao samo u CERN-u, u škole se nije išlo zbog ratne opasnosti, a zbog redukcija struje nije bilo ni TV-a, tih devet debelih knjiga predstavljalo mi je beskonačan izvor priča i savršen bijeg iz stvarnosti. U dvadeset i prvom stoljeću Wikipedija je postaje ovo mjesto za sve one koji se mogu, žele i vole izgubiti u golemoj količini informacija, o bilo kojoj temi koja ih zanima.

Kroz ovaj ću članak ukratko predstaviti sva svoja otkrića i osobna iskustva o tome kako je skupina skrivena iza hrpe nadimaka i IP adresa preuzela kontrolu nad enciklopedijskim činjenicama putem wikipedije na hrvatskom jeziku. Radi se o godinu dana istraživanja, čitanju hrpe arhiva razgovora, odluka i glasanja, povijesti izmjena članaka te razgovora s mnogim ključnim akterima, osnivačima i stranim promatračima. Sve tvrdnje i podaci izneseni u ovom tekstu javno su dostupni i provjerljivi.

ZNAČAJ WIKIPEDIJE

Google odavno stavlja stranice s Wikipedije na sam vrh skoro svake pretrage, kako na engleskom, tako i na hrvatskom jeziku. Znanstveni krugovi uglavnom ignoriraju Wikipediju budući njene stranice sadrže previše netočnih, pristranih i neistraženih podataka. Suprotno tome, prosječan posjetitelj obično nije informiran o prirodi Wikipedije, ne zna ništa o tome kako Wikipedija nastaje niti koliko su točni podaci koje će tamo naći, te većina ljudi uzima informacije s Wikipedije zdravo za gotovo, a Wikipediju kao kvalitetan i neupitan izvor.

Članke na Wikipediji može objaviti svatko tko to želi i upravo je zato na Wikipediji ključna uloga administratora koji u konačnici filtriraju ono što krajnji korisnici Wikipedije konzumiraju. U hrvatskom slučaju uloga administratora gotovo je potpuno izostala, pogotovo što se tiče politički i svjetonazorski osjetljivih tema, tako da u tim segmentima hr.wikipedija polako prelazi iz enciklopedistike u propagandu. Problem je s hrvatskom Wikipedijom što je mnogi suradnici shvaćaju kao "oživotvorenje tisućljetnog sna", kao nastavak borbe za samostalnost, te jako malo suradnika istinski shvaća da je hr.wikipedija samo dio većeg projekta i da Wikipedija nije "hrvatska" nego je samo na hrvatskom jeziku. To je velik problem jer na račun međunarodnog uspjeha Wikipedije i hrvatska inačica kod prosječnog građanina ima veliku vjerodostojnost, puno veću nego što bi s obzirom na trenutačne sadržaje i način prezentacije informacija trebala imati.

POVIJEST HR.WIKIPEDIJE

Engleska je Wikipedija osnovana 2001., a hrvatska 2003. godine. U počecima ovog projekta bilo je dovoljno Wikimediji pokazati da postoji pojedinac ili grupica koja bi to započela. Među govornicima hrvatskog jezika, toga se prvi sjetio Denny Vrandečić, Hrvat iz Njemačke, po struci programer. Denny je relativno kratko bio aktivan, već je 2005. smanjio svoju aktivnost. Postavio je tri admina, Joya, Zmaja i SpeedyGonsalesa, da nastave voditi projekt. Kako je SpeedyGonsales bio najaktivniji i tehnički najpotkovaniji, a Denny zbog privatnih obaveza nije mogao ostati jedina osoba s pravom davanja ovlasti, tj. birokrat, Speedy se sam kandidira i postaje novi birokrat.

Kako je u početku bilo relativno malo suradnika, pogotovo onih koji su bili spremni odvojiti dio vremena za razmišljanje o pitanjima vezanim uz projekt, a ne pojedine stranice, tek mala grupa aktivnih admina odrađivala je taj posao u ime zajednice. Ovo se posebno odnosilo na biranje novih admina, jer su ih uvijek predlagali postojeći admini. Projekt je rastao no SpeedyGonsales nije planirao ispustiti uzde iz svojih ruku. Speedy, kao osnivač službenog IRC kanala, koji nije pod ingerencijom Wikimedije, preko bota nadzire svu komunikaciju. Bliska mu administratorica Roberta F. u međuvremenu otvara tajni kanal #PGC na IRC-u, na koji se pozivaju samo "pouzdani" suradnici i gdje se raspravlja o svim važnijim pitanjima o projektu. Nakon što tamo Speedy i Roberta nametnu svoje odluke, bilo da je riječ o novim adminima ili nečem drugom, iznese se prijedlog, a potom formalnim glasanjem i podrži. Prve otvorene sukobe potiče sitnica koja se dogodila 2009. Admin Dalibor predložio je jednu administratoricu za novog birokrata. Pokušao je to prvo prezentirati Speedyjevoj skupini, no oni su ga odbili, pa je prepustio zajednici da odluči. Za osvetu, predloženo je da se Daliboru skinu ovlasti admina. Dolazi do potpunog gubitka povjerenja između admina, suradnici i admini dijele se na "naše" i "njihove". Roberta, koristeći svoj ugled u zajednici, lobira protiv "pobunjenika", a zapravo kleveće i glumi žrtvu. Na hr.wikipediji provodi se mobing, provokacije, vlada cinizam i svaka se izjava izokreće i koristi kako bi se hr.wikipedija "očistila od provokatora". Nakon višemjesečnog sukoba osniva se Arbitražni odbor, koji donosi odluku da se Speedyju, Roberti i još jednom adminu koji je ušao u otvoreni sukob s njima oduzmu ovlasti te da se blokiraju na godinu dana. Po konačnoj presudi utvrđeno je da su Speedy i Roberta osobne sukobe s drugim adminima stavili ispred projekta, da su te sukobe stalno produbljivali, ignorirali dogovore suradnika, maltretirali ostale suradnike svojom samovoljom, svojevoljnim odlukama stvorili sliku da su oni vođe Wikipedije na hrvatskom jeziku i da su njihova mišljenja i djelovanje neupitni, te namjerno širili klevete da drugi rade ono što su zapravo radili oni. Speedy i Roberta odluku dočekuju burno – lobiranjem na IRC-u do razine maltretiranja i slanjem mailova, iako blokirani, unose veliki nemir u zajednicu. Tijekom 2010., članovi Arbitražnog odbora, koji su pod stalnim pritiskom iznimno napornih suradnika krajnje desnih stajališta, Kubure i Željka, jedan po jedan zaključuju da to nije vrijedno njihovih živaca, a novopredloženi odbijaju postati članovi jer "ne žele da ih se tlači", te se odbor raspušta. Donose se nova pravila koja u potpunosti onemogućuju svaku promjenu na vrhu, pa se tako ukida i sama mogućnost Arbitražnog odbora, tijesnom većinom uz par "nepoznatih glasača spavača" (20 naspram 18). Tako je nestala jedina institucija koja je mogla imati kakvu-takvu kontrolu nad samovoljom administratora. U toj situaciji Speedyjevi pouzdanici pokreću glasanje da se ukine presuda. Većina ljudi, svjesna maltretiranja kojem će biti izloženi ako glasaju protiv, ignoriraju glasanje, protiveći se njegovoj legitimnosti. Speedy i Roberta nelegitimno se vraćaju na stare pozicije i ubrzo nakon toga, za nagradu, Kubura i Željko postaju admini. Skoro polovica stalno aktivnih suradnika odlazi s hr.wikipedije, a na scenu stupaju ljudi kojima je najvažnije braniti "hrvatstvo", a ne činjenice i pravila Wikipedije.
Period od 2009. do 2013. može se označiti kao razdoblje

desničarske pristranosti koje se očituje u dvostrukim kriterijima pri kontroliranju izmjena. Sporni admini, vođeni osobnim stavovima, a ne pravilima, ostavljaju desničarski "pogled" na stvari, dok se lijevi pogledi jako brzo brišu. Odnos prema suradnicima desne i lijeve orijentacije nije isti. Krajnje desnima toleriraju se uvrede, drskost, višestruko brisanje tuđih unosa i sl., dok se drugoj strani u svakom komentaru pokušava pronaći osobni napad, kršenje wikipedijskih pravila "u dobroj vjeri" te je se pokušava izluditi i osujetiti svaki pokušaj daljnjeg rada. Sporne se stranice u slučaju sukoba, kad dolazi do izmjena između dva uređivača suprotnih stajališta, redovito zaključavaju od daljnjih izmjena, a čitateljima ih se ostavlja u "desnoj" verziji. Svi suradnici koji su pokušavali ispraviti desnu pristranost u članku bili su izloženi vrijeđanju, podrugivanju i provokacijama, a na prvi znak pobune protiv takvog ponašanja admina bili bi blokirani uz izgovor da admini samo rade svoj posao i da je svaka kritika njihovog rada ili tona kojim se obraćaju suradnicima napad na njih. Pristranost se očituje i u korištenju referenci, pa se neki marginalni, krajnje desni portali tumače kao validan izvor, dok se neke od najjačih dnevnih novina proglašavaju "žutim tiskom".

DOBARSKROZ NA HR.WIKIPEDIJI

U početku sam čitao samo en.wikipediju, no dolaskom google. hr-a i porastom broja članaka na hr.wikipediji ona je počela dolaziti u prvi plan. Google je njezine članke stavljao na vrh svake pretrage koja bi nalazila pojam na hr.wikipediji. Ubrzo sam primijetio selektivno iznošenje podataka, pa sam par puta odlučio da nadodam par podataka koji bi na moje čuđenje ubrzo bili izbrisani. Neke od mojih prvih izmjena bio su popis srušenih spomenika Vojina Bakića, koji sam prenio sa sh. wikipedije, a koji je izbrisala Roberta, te intervencija u članak o povijesti Dubrovnika u kojem je preskočeno razdoblje fašističke okupacije, pa sam nadodao broj žrtava fašizma i kratak opis razdoblja okupacije, sve uz referencu, što je pak Kubura ubrzo izbrisao bez obrazloženja. U početku sam krivio sebe i to što nisam detaljnije proučio pravila rada na Wikipediji te semantiku. Ali kad sam 2012. godine doživio novu Kuburinu blokadu odlučio sam provjeriti nije li nešto možda pogrešno s hr.wikipedijom, a ne sa mnom. Ubrzo sam naišao na H-alteru naišao na članak Marka Gregovića "Nezavisna Wikipedija hrvatska", koji je prvi ukazao na velike probleme hr.wikipedije te prenio svoja loša iskustva identična onima koje sam i ja doživio.*(1)*

U ljeto 2013. opet mi je palo na pamet da dublje uđem u sustav Wikipedije te proučim način rada i života na tom kompleksnom sustavu. Nije baš da mi se kao početniku žurilo u osinje gnijezdo članaka o ustaškim zločincima, ali nije ni da sam bio nevidljiv. Za početak sam iz šale odabrao nadimak koji je, ma koliko benigan bio, predstavljao crvenu krpu za desničare. Neplanirano sam nabasao na članak o atentatoru i teroristu Miri Barešiću, koji ga bez ijednog izvora navodi kao heroja, pa sam morao nadodati odlomak o njegovom ubojstvu veleposlanika u Švedskoj, što je naravno privuklo pažnju SpeedyGonsalesa. No pravi sukob počinje s člankom o Đuri Brodarcu i člankom "Ubojstva Srba u Sisku 1991. – 1992". Članak o Brodarcu bio je žalopojka, uz hrpu teorija zavjere prenesenih sa stranice viktimologija.com (internetska stranica Hrvatskog žrtvoslovnog društva, čiji je predsjednik Zvonimir Šeparović), gdje se uspješno preskače dio Brodarčeve biografije od 1971. do 1991, što sam odlučio dodati. Članak "Ubojstva Srba u Sisku 1991. – 1992", koji sam bezuspješno pokušao popraviti, odmah se u uvodu bavio Stipom Šuvarom i osudio ga jer se prvi usudio napraviti popis sto i sedam likvidiranih žrtava te ukazati na Brodarčevu odgovornost. Zatim sam se pokušao odmaknuti od "kontroverznih" tema vezanih uz noviju nacionalnu povijest te sam se okrenuo teoriji. Članak o antifašizmu bio je napisan zbrda-zdola pa pokušavam okupiti radnu skupinu kako bi zajednički napisali članak o antifašizmu, predlažem spominjanje "Deklaracije o antifašizmu" Hrvatskog sabora, te web stranice sabh.hr. No to na stražnje noge podiže sve najgore snage hr.wikipedije. Upoznajem Croqa koji se predstavlja kao drugi naraštaj emigracije u Njemačkoj i koji doslovno redom briše sve moje dotadašnje doprinose i pri tome koristi hrpu lažnih profila i IP adresa. Na bojište ovog članka dolazi i Starčevićanac, koji je dokaz da na hr.wikipediji suradnik može postati baš svatko. Starčevićanac ima prilično "fleksibilne" stavove po pitanju recentne hrvatske povijesti, pa tako na svom profilu citira Blaža Kraljevića: "Biti ustaša ne znači isticati se time i nositi oznaku U, nego više znači nositi načela ustaškog pokreta u srcu, nego na čelu."*(2)* Na scenu stupa i admin Željko, koji me blokira i zaključava članak ostavivši ga u kriminalnom stanju u kojem između ostalog strše ovi dijelovi:

"Današnja hrvatska strana riječ 'antifašizam', u bivšem jugokomunističkom i sadašnjem ponovnom značenju hrvatskih novih ideoloških neokomunističkih jednoumnika, ustvari predstavlja nekoliko pojmova zajedno: borba za komunizam i marksizam, borba protiv kapitalizma, titoizam s jugoboljševičkim genocidom nad protivnicima, razvojni genocid profitnog znanja, kulturocid, genetski duhovni, moralni i stvaralački poremećaj, ograničavanje svih osnovnih ljudskih sloboda."

"U Hrvatskoj redovito se organiziraju 'antifašističko-četničke' proslave na račun poreznih obveznika."*(3)*

Izvori vas pritom vode na omiljeni im portal hkv.hr, za koji dotad nisam ni znao. Hrvatsko kulturno vijeće samo se predstavilo na hr.wikipediji (protivno pravilima) kao "sržni dio pokreta Hrvatski rast". Kasnije ću saznati da su veze između njih i Speedyja mnogo bliskije.

S adminom Željkom začudo se može komunicirati, te mu objašnjavam da ako sam ja blokiran zbog "edit wara" da to moraju biti i drugi sudionici rata izmjenama, nakon čega me odblokirava.

Sljedeći dan stiže i teška mehanizacija, u vidu admina Kubure, koji me blokira i to s nekoliko crvenih kartona, te piše ogromnu litaniju o mojim prijestupima, a nakon moje obrane zaključava i moju stranicu za razgovor te u potpunosti briše moju obranu iz povijesti, što se rijetko dozvoljava. Pokušavam uspostaviti kontakt s adminima sa srpsko-hrvatske Wikipedije, za koje sam saznao da su uglavnom prebjezi s hr.wikipedije, kako bi mi dali savjet što dalje, no bezuspješno. Na centralnoj stranici Wikimedia fundacije, meta.wikimedia.org, istražujem kako stupiti u kontakt s nekim nadležnim, no uviđam da pojedinac u tom golemom birokratskom aparatu nema šanse.

(1) *http://www.h-alter.org/vijesti/nezavisna-wikipedija-hrvatska*

(2) *https://hr.wikipedia.org/wiki/Suradnik:Starčevićanac*

(3) *https://hr.wikipedia.org/w/index.php?title=Antifašizam&oldid=4154464*

(4) *https://www.facebook.com/ndh.wikipedia*

FACEBOOK STRANICA RAZOTKRIVANJE SRAMOTNE HR. WIKIPEDIJE(4)

Par dana nakon blokade dobio sam visoku temperaturu i morao ostati doma na bolovanju. Savršen scenarij za smišljanje velikih planova. Kao pojedinac jedino što sam mogao jest upozoriti što više ljudi na sadržaje i ljude koji vode hr.wikipediju, a to sam dosta jednostavno mogao preko Facebook stranice, koja je većini bliskija od wiki sučelja. Članaka o kojima se moglo pisati bilo je mnoštvo i ticali su se najrazličitijih tema: ustašofilije, homofobije, teorija zavjere ili puke nacionalne i katolibanske pristranosti i selektivnog prikaza činjenica. Ali krenuo sam s četiri najgora, koja bi na prvu morali zgroziti veliku većinu naroda: "Ustaše", "Jasenovac", "Luburić" i "Francetić". Nakon par dana bilo je već tisuću pratitelja, ali i par želja za što bržom i bolnijom smrću menene i moje bliže familije. Preko stranice sam brzo uvidio da su mnogi upoznati s problemom, samo što su uglavnom bili rezignirani i nisu vidjeli spasa za hr.wikipediju. No neki su bili spremni pomoći mi s projektom, pa su mi slali svoja "otkrića" s hr.wikipedije, tako da sam stalno imao velike količine sadržaja za objavljivanje. Dobra vijest daleko se čuje, pa je vijest o Facebook stranici stigla i do admina hr.wikipedije. Roberta F. okreće se staroj taktici zastrašivanja, pa šalje e-mailove braniteljskim udrugama koje poziva na obračun s mojom "mrzilačkom stranicom" koja napada hr.wikipediju jer "smo ih ocijenili hrvatskima", a njeno pismo jedan od braniteljskih portala nakratko i objavljuje. Ubrzo nakon toga kreće salva prijetnji i uvreda, kao savršeno upozorenje da trebam ostati skrivena identiteta jer se igram s opasnim ljudima. No osim prijetnji stižu i poruke podrške, pa mi se između ostalih javlja i sekularni aktivist Pavle Močilac koji se javno na svom wiki profilu ogradio od projekta hr.wikipedije, na kojem je doprinosio na temu farmakologije, a nakon toga dao i nekoliko intervjua i komentara u novinama.

Damjan Pavlica, koji je već 2010. za e-novine napisao članak "Kritika srpske Wikipedije", 10. rujna 2013. napisao je i prvi medijski osvrt na Facebook stranicu. No, 11. rujna, nakon samo šest dana nakon osnivanja facebook stranice, na naslovnici Jutarnjeg lista s pojavljuje se rečenica: "Fašisti preuzeli hrvatsku Wikipediju". Naime, dan prije su me preko stranice kontaktirali novinari tportal.hr i Jutarnjeg, tim redom. No, Jutarnji, kakav već je, napravio je članak na temelju par dopisivanja i mojih prijašnjih postova na Facebooku te ga istu večer objavio na svom portalu. Nenad Jarić s tportala ipak je pričekao još par sati dok mu ne napišem konkretne odgovore na njegova pitanja, pa je već istog dana imao bolji članak s podjednako žestokim naslovom: "ONLINE KULTUROCID: Kako je hrvatsku Wikipediju uzurpirala ustašoidna desnica". Nakon takvih naslovnica nisam se više mogao obraniti od novinara. Bilo je puno poziva na intervju i od strane srpskih novinara, no s njima nisam htio komunicirati. Držim se one stare – neka svatko čisti ispred svoga praga. Rezultat je tih medijskih aktivnosti preko 50 članaka o hr.wikipediji, u koje ne računam četiri parodije na NewsBar-u, te bljuzgotine na dnevno.hr, hkv.hr i sličnom. Moram izdvojiti razgovor s novinarom HINA-e, čiji je članak završio čak i na stranicama HND-a.(5)

Takav medijski bum dovodi drugu stranu do ludila, pa Speedy piše demant u ime admina (od kojeg se neki ograđuju), u kojem ništa ne demantira jer ne može, nego sebe uspoređuje sa staljinistima 1948., i upušta se u analizu trenutne situacije u Hrvatskoj.(6) A jedini medij koji mu je tad dostupan, hkv.hr, piše u članku "Medijski terorizam" da je Facebook stranicu pokrenuo Jutarnji list. Vrhunac medijskog pritiska ipak je bila reakcija ministra Željka Jovanovića, koji je potaknut medijskom pompom pročitao članak o sebi, koji je bio savršeni prikaz stanja na hr.wikipediji – hrpa teorija zavjere i ksenofobije. To ga je nagnalo da javno pozove hrvatske učenike i studente da ne koriste hr.wikipediju te da koriste pouzdanije izvore informacija. U danima koji slijede svoje osvrte i komentare na hr.wikipediju imali su: Jurica Pavičić, Boris Dežulović, Snježana Koren, Predrag Lucić, Slađana Bukovac, Hrvoje Klasić, Heni Erceg, Miroslav Ambruš Kiš, Peter Kuzmič.

Medijska bura definitivno je uzburkala strasti posvuda. Čak i dotad nevidljivi i nezainteresirani bivši suradnici hr.wikipedije počeli su slati poruke osnivaču Wikipedije, Jimmy Walesu. U ovim porukama pokušavali su kratko opisati što se događa. No, tek kad je čuo za reakciju ministra obrazovanja obećao je reakciju zaklade (WMF). Uz to je spomenuo da je uvijek smatrao da na našim prostorima ne bi trebale biti Wikipedije na četiri jezika nego jedna, jer je to isti jezik na dva pisma, što je Jutarnji preobličio u naslov: "Srbi i Hrvati ne smiju imati odvojene Wikipedije". To je naravno na hr.wikipediji označilo moju stranicu još više antihrvatskijom. Nešto kasnije Wales je podržao otvaranje stranice Request for comment/2013 issues on Croatia Wikipedia (RfC)(7), na kojoj su se mogli skupiti svi prigovori, no nažalost nije je više posjećivao. Istovremeno, svi suradnici na hr.wikipediji koji napišu nekakav umjereni komentar koji poziva na reforme ili koji su podržali Facebook stranicu bivaju blokirani, tako da meta stranica na kojoj se nalazi RfC ostaje jedino mjesto na Wikipediji gdje se može raspravljati o problemu hr.wikipedije. Događa se i zanimljiv obrat, kad admin Vodomar iz Australije briše hrpu proustaških članaka, odlomaka i rečenica na koje sam do tad upozorio, i čak potpuno prepravlja članak o antifašizmu kopirajući ga iz Opće enciklopedije, te se pozdravlja s hr.wikipedijom.

Darko Čokor, poznatiji kao SpeedyGonsales, za to vrijeme piše članak "Tko želi nehrvatsku Wikipediju?", podnaslovljen "Partizanski napad na hrvatsku Wikipediju"(8), na stranici s kojom očito ima dobre veze, hkv.hr. U članku se bavi novosklepanim teorijama zavjere, srpskom Wikipedijom, četnicima i Dubioza Kolektivom (sic!), no ipak mi šalje veliki kompliment s obzirom da moj aktivizam naziva "usklađenim partizanskim napadom". Nakon toga Darko Čokor i Roberta šalju odvojene demantije prema Jutarnjem i tportalu u kojima nema ništa zanimljivo, s obzirom da ništa ne demantiraju, osim skupih odvjetničkih ureda koje to dvoje navodnih volontera koristi za odnose s medijima. Darko koristi usluge Zvonimira Hodaka, odvjetnika udruga Vigilare (osnivačica inicijative U ime obitelji), Stožera za obranu hrvatskog Vukovara i sličnih desnih udruženja i inicijativa. Hodak je ujedno i kolumnist portala narod.hr i dnevno.hr, pa u vrijeme objave tih demantija piše kolumnu o slučaju hr.wikipedije prepunu ludih konstrukcija u kojoj za mene piše da sam "pošteni i hrabri princ na bijelom konju (više konj nego bijel)" a sve koji me podržavaju naziva "gledateljima Žikine dinastije". No bit kolumne bila je uvredama isprovocirati moje otkrivanje, jer izražava žaljenje što "ni boljševici više nisu što su bili", zbog mog konspirativnog

(5) *http://www.hnd.hr/hr/najnovije/show/67039/*

(6) *https://hr.wikipedia.org/wiki/Wikipedija:Kafić/Arhiv_2013_9#Demanti*

(7) *https://meta.wikimedia.org/wiki/Requests_for_comment/2013_issues_on_Croatian_Wikipedia*

(8) *http://www.hkv.hr/izdvojeno/vai-prilozi/ostalo/prilozi-graana/15855-partizanski-napad-na-hrvatsku-wikipediju.html*

djelovanja. Robertin odvjetnik još je jedno ime iz naslovnica povezano s radikalnom desnicom. Dario Čehić odvjetnik je GROZD-a, udruge koja je tužbama uspjela nakratko odgoditi kurikulum zdravstvenog odgoja, a spominje se i kao član HRAST-ova pravnog tima. Roberta je preko tog odvjetnika od Jutarnjeg lista zatražila naknadu od 100.000 kuna zbog nanesenih duševnih boli jer je odbio objaviti demant koji ništa ne demantira. Nakon toga slijedio je napad sa stranice zdravstveniodgoj.com, koja je još jedna podružnica HRAST-a, a koji donosi svoju teoriju zavjere pod naslovom "Gay aktivisti napali hrvatsku Wikipediju!" čime su partizani dobili nove suborce. Nakon toga se Čokor preko svog odvjetničkog ureda domogao i HRT-a, pa je za emisiju Pola ure kulture novinarka Hloverka Novak-Srzić napravila intervju sa "žrtvom Jutarnjeg lista" SpeedyGonsalesom, u kojem je prekršila pravila svoje kuće o nepristranosti i nužnosti da se zatraži mišljenje druge strane, a sve pod krinkom emisije o kulturi. Problem javnog nastupa zamijetio sam još od prvih dana medijske kampanje, jer kad su stigli pozivi za televiziju i radio nisam više mogao nastaviti kampanju i zadržati zaštićen identitet, što sam morao obećati svojim najbližima.

Nova velika fronta otvara se na RfC-u, gdje još jedan "solo aktivist", Miranche, pokušava uvesti red u ogromnu nepreglednu raspravu te započinje ogroman projekt sakupljanja dokaza o nepravilnostima u sadržaju*(9)* i postupanjima*(10)*, koristeći za početak sve članke koje sam ja prikupio na Facebook-u. Admine hr.wikipedije izluđuje nemogućnost zastrašivanja i brisanja postova na meta.wikimedija.org pa Kubura kopira sve te dokaze s RfC-a na hr.wikipediju. Tamo Kubura piše svoje monologe, a Speedy prijeti blokadom svakom tko se ne složi s njegovim lažima. Taj splet događaja koristi grupa suradnika na hr.wikipediji kako bi pokrenula glasanje o skidanju prava Speedyu, Kuburi i Željku. Speedy i vjerni mu admini prekidaju glasanje i brišu obavijest o njemu desetak puta, uz suluda objašnjenja da nema povoda za to i da se glasanje ne može održati jer su "mediji stvorili atmosferu linča". Uz pomoć dvojice admina koji se suprotstavljaju očitom sukobu interesa od strane Speedyja glasanje ostaje na snazi. Zatim Speedy pokreće zahtjev za mišljenje admina o glasanju (bez uporišta u pravilima), no i tamo je preglasan rezultatom sedam naprema osam za održavanje glasanja. Zatim slijedi pojedinačno zastrašivanje svih admina koji su se suprotstavili, a kad ni to nije polučilo rezultate, izmišljaju se nova pravila da bi se pokrenulo glasanje protiv sedam odmetnutih admina. Uz još hrpu histerije i drame, uz pomoć lažnih profila, prijetnjama i plašenjem jugo-komunističkim čudovištima iz ormara u tih tjedan dana izbora ipak se presudnim pokazalo dugogodišnje ideološko čišćenje hr.wikipedije, te Speedy, Kubura i Željko ostaju admini s par glasova na svojoj strani. Kontra glasanje prekinuto je jer nije imalo uporište u pravilima, a i pobunjeni admini bili su u velikom vodstvu.

Postoje sumnje u mnoge dvostruke profile Kubure, Roberte i drugih, koji im služe kao i mrtvi glasači HDZ-u. Jedan od pobunjenih admina, nakon glasanja prepunog nepravilnosti, odlučuje se poslati zahtjev za provjeru pet računa koje je sumnjao da bi mogli biti Croqovi, a naknadnom provjerom IP adresa dokazalo se da Croq ima čak 10 takvih računa na hr. wikipediji, zbog čega ga blokiraju na samo dvije godine. Tako da autor "antifašizma kao genetskog poremećaja" i gomile najgorih i najglupljih članaka na hr.wikipediji nije blokiran zbog tih nedjela već zbog birokracije.

U prva četiri mjeseca djelovanja razotkriveno je sedamdeset i pet sramotnih članaka i odlomaka na hr.wikipediji. Sedam posto tih članaka potpuno su izbrisani. Dvadeset i devet posto njih izmijenjeno je ili su ostali samo na osnovnim podacima a neki su dobili potpuno nove članke. Za svaku od tih malih promjena suradnici su se morali dobrano namučiti.

Sama Wikimedija nije puno učinila kako bi pomogla. Jedini konkretan potez prema Speedyju bilo je oduzimanje njegove ovlasti CheckUser-a (analiza IP adresa), za koju treba dvije trećine glasova, a na temelju prethodnog glasanja o oduzimanju ovlasti. Kao odgovor na oduzimanje ove ovlasti bijesni je Speedy WMF-u napisao monolog koji počinje s 1941. godinom.*(11)* Samo oduzimanje jedne ovlasti Speedyju i nije bilo toliko bitno koliko je bilo dobro saznati da WMF prati hr. wikipediju i da planira nove akcije. Iz izvora u SAD-u i UK-u naknadno sam saznao da su svi u središnjici WMF-a upoznati s problemom hr.wikipedije, no nemaju pravog rješenja jer bi svako bilo presedan koji bi povukao mnoga druga pitanja na 200 drugih projekata. Jedna od ideja bilo je i potpuno restartiranje projekta, tj. skidanje ovlasti svim suradnicima te novi reizbori. Ovo "revolucionarno" rješenje odbili su i oni koji su se pobunili na hr.wikipediji, smatrajući ga pretjeranim. Meni osobno činilo se kao jedino realno moguće s obzirom na utvrđene položaje Speedyja i klike. Zadnji potez koji je WMF učinio, u rujnu 2014., upitnik je koje je poslan svim adminima hr.wikipedije kako bi se napravio neutralni prikaz stanja upravi Wikimedije. Pitanja koja su postavljena tiču se i nelegalnog ukidanja presude ArbComa, tako da je očito da je zaklada pokrenula detaljnu istragu.

Tijekom 2014. još sam neko vrijeme razotkrivao nove članke na hr.wikipediji. No shvatio sam da bez novih ljudi, spremnih da rade na prepravljanju svega otkrivenog, to gubi smisao. Sličnog su stava bili i pobunjeni admini na hr.wikipediji pa su krenuli s javnim pozivima svima zainteresiranima da pridonesu hr. wikipediji, pošto se atmosfera smirila s obzirom da su ekstremisti bili pod budnim okom medija. No ti pozivi nisu imali previše odjeka jer je većini bilo jednostavnije izbjegavati hr. wikipediju. Dokaz za moj prvotni stav o potrebi restarta stigao je ovo ljeto kad je pokrenuto glasanje za nove admine koje nije odredio Speedy. Pokazalo se da se ama baš ništa nije promijenilo i ponovno se pozivalo na "obranu tisućljetnog sna" te kršilo sva moguća pravila, od peterostrukog glasanja do otkrivenih poziva i uputa kako glasati protiv "hrvatomrzaca." Rezultat je toga još više desnih admina i odlazak većine pobunjenih suradnika na englesku i srpsko-hrvatsku Wikipediju. I ja sam se okrenuo stvaranju novih wikipedijskih članaka na srpsko-hrvatskoj Wikipediji. Tamo sam u opuštenoj atmosferi suradnika kojima se gade nacionalističke Wikipedije ovih prostora napokon mogao na miru pisati članke i dovršiti ono što sam bezuspješno započeo još prije tri godine, članak o Vojinu Bakiću, koji je sh.wiki zajednica na kraju odabrala za naslovni članak Wiki portala. ◁

(9) *https://meta.wikimedia.org/wiki/Requests_for_comment/2013_issues_on_Croatian_Wikipedia/Evidence/Content*
(10) *https://meta.wikimedia.org/wiki/Requests_for_comment/2013_issues_on_Croatian_Wikipedia/Evidence/Conducthttps://meta.*
(11) *https://meta.wikimedia.org/wiki/Requests_for_comment/2013_issues_on_Croatian_Wikipedia/Evidence/Conduct*

VODA DO GRLA – KAKO SMO PRIKUPLJALI POMOĆ ZA POPLAVLJENA PODRUČJA

IVA IVAS

Članica Mreže antifašistkinja Zagreba opisuje radosti i muke spontane i vrlo uspješne akcije prikupljanja humanitarne pomoći za stanovnike područja stradalih u poplavama koju je u svibnju ove godine organizirala naša udruga.

„Ali u nepravilnim razmacima od dvadesetak do trideset godina nailaze velike poplave koje se posle pamte kao što se pamte bune ili ratovi i dugo se uzimaju kao datum od kojeg se računa vreme i starost građevina i dužina ljudskog veka.“
(Ivo Andrić: Na Drini ćuprija)

NAPADALA KIŠA U MAJU

Podigla se Sana, Sana digla Unu, a Una, Bosna i Vrbas digli Savu. I sve se razlilo. Ono što se naziva "nezapamćenim poplavama" možda i nije nezapamćeno u smislu količina vode, ali jest u razmjerima oštećenja i stradanja koje je voda izazvala. Nije se voda ništa promijenila ni u zadnjih 20 ni u zadnjih 80 godina koliko "pamtimo", ali su se mijenjale okolnosti kroz koje je tekla. Jedno su se vrijeme okolnosti mijenjale gradnjom nasipa, da bi se kasnije mijenjale zanemarivanjem i neodrživim upravljanjem vodotocima.

Mijenjale su se geopolitičke prilike kroz koje ta voda protječe pa je ona nekad tekla kroz dva velika carstva da bi zatim tekla jednom državom, a danas teče kroz više država i dva entiteta. Vodi je to sasvim svejedno, ona umije biti i tvrda granica i plovni put. Teče ona i s mostovima i bez njih. Međutim, pukne li nasip- voda se razlije. Voda se, već smo to ustanovili, nije nimalo promijenila.

POZNAJE LI "LJUDSKOST" GRANICE?

I tako se negdje 13. svibnja 2014. voda krenula razlijevati. Još brže od vode razlijevali su se medijskim prostorom pozivi u pomoć. U mnogim gradovima Ministarstvo socijalne politike i mladih, Hrvatski Caritas i Crveni križ organizirali su akcije prikupljanja pomoći. Pozivalo se građane da donesu osnovne higijenske potrepštine, lijekove, deke, gumene čizme, konzerviranu hranu i druge namirnice koje mogu dugo trajati i nije im potrebna termička obrada. Također, otvarali su se računi na koje je bilo moguće uplatiti novac za pomoć stradalim područjima. Teško da je tih dana postojao netko neupućen, a među upućenima teško da je postojao netko tko se ne bi želio uključiti u prikupljanje pomoći kakvom-takvom donacijom. Pravo izvanredno stanje.

Zatim su se, još brže od poziva u pomoć, medijskim prostorom počeli širiti hvalospjevi o humanosti i solidarnosti, o ujedinjenju naroda u nevolji. Ljudi su reagirali ljudski – bila je to vijest dana.

Voda se narednih dana nije mnogo obazirala na brižljivo iscrtane granice među zemljama, pa se bez diskriminacije razlila i po Bosni i po Hrvatskoj i po Srbiji, ali i po Rumunjskoj i Slovačkoj.

Na medijskoj sceni, posebno na društvenim mrežama, "ljudskost" zna biti nacionalno obojena, pa su se mogla čuti i pitanja treba li pomoć prvo slati u svoju zemlju, a u slučaju viška pustiti je preko granice.

ZAŠTO SE MAZ SAMOSTALNO UPUSTIO U AKCIJU PRIKUPLJANJA POMOĆI ZA BIH?

Članice i članovi MAZ-a tih se dana spontano odlučuju da među sobom prikupe neke od potrepština koje su tada svi naizust znali, te da prikupljeno kroz par dana vlastitim prijevozom ili autobusom pošalju do najbližih poplavljenih područja koja su u tom trenutku bila oko Doboja i Prijedora, u BiH. Kako su poplave stigle bez najave, tako je i ovo prikupljanje spontano zamišljeno kao mala, interna, blic-akcija.

U petak navečer članstvo je putem interneta obaviješteno da će se dan poslije, u subotu 17. svibnja, u prostorijama udruge prikupljati navedene potrepštine.

Subota ujutro. Nekoliko članova udruge koji su se prijavili da provedu dan u udruzi dočekujući i primajući donacije našli su se u nebranom grožđu. Odaziv je daleko premašio očekivanja, vrata u Hatzovoj 16 ne miruju ni trenutak, dolaze članovi, poznati, ali i nepoznati ljudi koji tijekom čitavog dana donose pakete, torbe i vrećice s traženim artiklima: hrana i lijekovi, higijenske potrepštine, odjeća, deke, cigarete, pića, pelene doslovno zatrpavaju veliku dvoranu za sastanke u prostorima MAZ-a.

Iako ushićeni i oduševljeni, MAZ-ovci uviđaju da će ovo biti velika akcija kojoj je potrebna mnogo bolja organizacija. Prije svega, potrebno je bilo organizirati veći broj ljudi, volontera, koji će dežurati i u nedjelju. Osim samih članova za volontere se prijavljuje i nekoliko ljudi koji nisu članovi, ali ih je ponijela dobra energija. Dešavalo se tako da netko donese paket, a onda idućih nekoliko sati ostane i pomogne u daljnjem prikupljanju.

Mladi antifašisti, iako bez iskustva u akcijama ovog tipa, pokušavaju nekako sistematizirati prikupljanje pa se volonteri dijele u grupe prema tipovima artikala, da bi pristigle donacije prepakiravali u veće kutije s popisom sadržaja.

Tko radi, griješi. U subotu navečer stiže nova informacija: sva roba koja prelazi granicu mora biti popisana točno prema vrsti, broju, količini i gramaži, a lijekovi se šalju odvojeno jer je njihov prelazak granice neizvjestan. Volonteri se, bez puno očajanja, bacaju na još jedno prepakiravanje, ovaj put točno prema uputama koje su stigle iz humanitarnih organizacija iskusnijima u prikupljanju pomoći.

U nedjelju ujutro postaje sasvim jasno da će trebati pronaći poveći kombi u koji će moći stati sve stvari. Koje još pristižu. Bez prethodnog iskustva u sličnim akcijama teško je bilo probijati se kroz šumu administrativnih zapreka koje su narednih dana iskrsavale.

Nabavljanje kombija, putnog naloga, osiguravanje novca za eventualno plaćanje carine i špedicije, dogovaranje suradnje s nekom od lokalnih udruga u BiH koja će preuzeti pošiljku, sastavljanje darovnica itd. samo su neke od stvari s kojima su se MAZ-ovci susretali po prvi put - i jednu po jednu uspješno rješavali.

Veliku organizacijsku pomoć pružili su nam novinari portala Lupiga.hr koji ne samo da su medijski popratili čitavu akciju ("Nasamarili smo Dodika, pomoć je isporučena Prijedoru!", Ana Benačić i Ivan Kegelj, lupiga.hr, 20.05.2014.), nego su organizirali i sam kamion koji je u rano jutro, u srijedu 21. svibnja krenuo sa 2,5 tone paketa pomoći.

Ova ekipa je nakon 11 sati čekanja na granici, gdje su stigli naoružani upornošću i čeličnim živcima, u srijedu u 23 h sretno stigla u Prijedor.

Glas prijedorske čaršije, koji je hvalio ovu akciju upravo zato što je roba, zaobilazeći sabirne centre, stigla brzo i direktno u ruke onih kojima je i bila namijenjena, govori najviše u prilog vrijednosti i važnosti ovakve samoorganizacije u kriznim trenucima. ◁

* *Iva Ivas je arhitektica i članica MAZ-a.*

NEPOKORENI GRAD: LABIN KOVA JE NAŠA!*

MARKO FABER

U ovom je broju nepokoreni grad Labin. Autor u tekstu opisuje uvjete i događaje koji su prethodili radničkom otporu rudara i njihovu konačnom ustanku te uspostavi Labinske republike kao reakciji na fašističko nasilje. Danas se ustanak labinskih rudara smatra prvim antifašističkim ustankom u svijetu uopće.

* *Rudnik je naš!*

Marko Faber je učenik Klasične gimnazije u Zagrebu i član MAZ-a.
Autor fotografija: Ivan Vadanjel

Povijest Istre tijekom prve polovice prošlog stoljeća najbolje bi se mogla opisati kao gotovo beskonačan slijed pobuna, štrajkova, sabotaža i državne represije. Danas vrlo razvijena regija u turbulentno je 20. stoljeće ušla kao ekonomski poprilično zaostali dio ionako nerazvijene Austro-Ugarske monarhije s jedva zamjetnom, ali brzorastućom i radikalnom radničkom klasom. Kao glavni centri istarskog radničkog pokreta isticali su se veliki industrijski i vojni gradovi poput Trsta i Pule, ali i relativno malen rudarski gradić Labin. Upravo je u njemu 2. ožujka 1921. godine izbio ustanak rudara i uspostavljena kratkotrajna radnička samouprava. Danas se ta vrlo važna revolucionarna epizoda uglavnom svodi na zanimljivu povijesnu crticu o "prvom antifašističkom ustanku u Europi" ili se, još nepoštenije prema njenim sudionicima, govori o pretežno nacionalističkoj pobuni labinskih Hrvata protiv talijanske okupacije. No dok prva tvrdnja u sebi sadrži i dobar dio istine, druga je u potpunosti netočna.

Termini Labinska republika i Labinska buna zapravo služe za obilježavanje dvaju različitih pokreta – glavnog pokreta na području samog Labina i tamošnjeg rudarskog bazena te pokreta seljaka Proštine, područja smještenog na putu između Vodnjana i Labinštine. Taj manje poznat seljački ustanak izbio je čak mjesec dana prije početka štrajka u labinskim rudnicima i od rudarske se pobune razlikovao u ciljevima i sredstvima borbe. Kao početak Proštinske bune smatra se noć između 2. i 3. veljače 1921. godine, kada u selo Šegotiće upada fašistička škvadra iz Vodnjana s ciljem hvatanja poznatog istarskog komunista Ante Cilige i još nekoliko lokalnih ljevičara. Ciligu nisu pronašli, pa su svoj bijes iskalili zlostavljanjem nekolicine seljana i pljačkom njihovih kuća. Rezultat tog fašističkog upada bilo je formiranje naoružanih seoskih straža, dodatno pojačanih nakon još jednog jalovog fašističkog pokušaja hapšenja proštinskih socijalista sredinom ožujka. Isti ti socijalisti, predvođeni Ciligom, postupno su preuzimali vodstvo nad narodnim pokretom i pokušali se povezati s pulskom sekcijom PSI-a i labinskim rudarima, s djelomičnim uspjehom.

Upravo zbog tih pokušaja povezivanja s drugim žarištima pobune talijanska je vlast u Istri prestala biti pasivnim promatračem i aktivno se pridružila fašističkim bandama u njihovu pohodu protiv pobunjenih Proštinara. Suradnja se najbolje očitovala prilikom konačnog obračuna s ustanicima. Naime nakon što su 4. travnja naoružani seljaci zaustavili još jedan u nizu fašističkih upada i opkolili nekoliko desetaka fašista u selu Krnici, u pomoć im je pritekla talijanska vojska i izvukla ih iz opsade. Kako se seljaci nisu htjeli boriti protiv vojske, već samo protiv fašističkih škvadri, vojnici su u Krnicu ušli bez otpora. Naivnost Proštinara u njihovu odnosu s talijanskom državom vidljiva je i iz pisma koje je Ante Ciliga uputio kraljevskim karabinjerima u Puli u kojemu se od karabinjera traži da natjeraju fašiste na davanje pisane izjave kojom bi se obvezali na prekid nasilja na području Proštine, dok bi zauzvrat nedavno opkoljeni fašisti bili pušteni kućama, a seoske straže rasformirane. Istog se dana dogodila spomenuta akcija talijanske vojske, a sprega talijanskih vlasti i fašista postala je bolno očita.

Vojno-fašistička suradnja nastavila se i sljedećeg dana, 5. travnja. Nakon što su seoske straže u zoru odbile ponovljeni fašistički napad, u borbu se uključila i regularna vojska, ovaj put bez izlike u vidu opkoljenih škvadrista. Ipak, seljaci su se uglavnom suzdržali od borbe s vojnicima jer su još uvijek gajili nadu u poštenje talijanske vojske, koja ih je, uostalom, i trebala štititi od fašističke represije.

No dogodilo se upravo suprotno. Po prolasku i odlasku vojske u proštinska su sela konačno ušli i naoružani fašisti. Uslijedila je masovna osveta, privođenja pod krinkom "operacije čišćenja". Opljačkana su gotovo sva proštinska imanja, nakon čega je spaljeno 26 kuća i staja, a brojni su seljani maltretirani. Ukupna je šteta procijenjena na otprilike 230.000 lira. U tijeku "operacije čišćenja" regularna je vojska otvoreno stala na stranu fašista i počela razoružavati seoske straže i hapsiti njihove organizatore. Takvo je ponašanje konačno izazvalo oružanu borbu seljaka i vojske, no ona je završila kobno za pobunjenike, uz nekoliko žrtava s njihove, a nijednu s protivničke strane. Čini se da je "operacija čišćenja" proštinskog kraja završila 7. travnja 1921. godine hapšenjem tridesetak najmilitantnijih seljana, uz izuzetak Ante Cilige koji je uspio pobjeći na teritorij Kraljevine SHS, čime je započelo njegovo cjeloživotno izbivanje iz Istre.

Za razliku od Proštinske bune koja se digla isključivo kao reakcija na fašističko nasilje, ono je poslužilo tek kao povod za podizanje ustanka u labinskim rudnicima. Iako su prvi ugljenokopi u labinskom bazenu bili otvoreni još u 17. stoljeću, oni nisu bili važan sektor lokalne ekonomije sve do 1831. godine, kada prelaze iz feudalnog vlasništva u ruke jednog bečkog dioničarskog društva. Tada počinje njihov razvoj i širenje, što je dovelo i do povećanja broja plaćenih radnika na području Labinštine. Uvjeti rada u rudnicima i života u rudarskim naseljima bili su, kao uostalom u cijelom svijetu toga vremena, nepodnošljivi, čime su stvoreni uvjeti za brzo stvaranje organizacija radničke klase, najprije u obliku radničkih društava sa svrhom osiguravanja financijske pomoći radnicima, a kasnije i u obliku sindikata. Prvo je radničko društvo u Labinu formirano 1871. godine te je barem do prvog štrajka 1890. godine bilo jedini vid organizacije rudara. Taj je štrajk označio prekretnicu u radničkom pokretu Labina. Pokrenut zbog vrlo niskih nadnica koje su dostajale za nabavku hrane rudarskim obiteljima, prerastao je u borbu za osmosatno radno vrijeme. Prvi zabilježeni štrajk labinskih rudara uspio je u borbi za povišice, ali je radno vrijeme ostalo neodređeno te je taj zahtjev ostao razlogom pokretanja još nekoliko štrajkova u periodu do Prvog svjetskog rata.

Početak rata naglo je prekinuo aktivnu radničku borbu u Istri, ali i u cijeloj Europi. Zaraćene su strane, uz blagoslov većine predratnih socijaldemokrata,(1) počele provoditi militarizaciju rada uvođenjem radne obveze čije se nepoštivanje kažnjavalo slanjem u kažnjeničke vojne jedinice. No prema kraju rata, a pod očitim utjecajem Ruske revolucije, radnički se pokret ponovno razmahao i u Istri. Tako su sredinom ljeta 1917. godine u Puli izbile demonstracije mornara i arsenalskih radnika koje su naredne godine prerasle u masovne štrajkove i otvorene pobune. Prvomajske demonstracije 1917. i kratkotrajni štrajk početkom 1918. godine u Labinu bili su tek naznake revolucionarnih gibanja koja će se razviti tri godine kasnije i kulminirati u osnivanju Labinske republike.

Nova poslijeratna talijanska vlast u Istri nije učinila ništa u cilju

(1) *Labinski su socijalisti uglavnom bili iznimka tog pravila. Njihova predvodnica, lokalna učiteljica Giuseppina Martinuzzi (1844–1925), prešla je put od gorljive zagovornice talijanskog nacionalizma do jednog od najdosljednijih internacionalista ovih krajeva. Po završetku Prvog svjetskog rata ulazi u PSI, da bi se 1921. godine svrstala na stranu novoosnovane Talijanske komunističke partije. Sudjelovala je u borbama Labinske republike i ostala politički aktivna do kraja života.*

(2) *Labinskim su rudarima primjerice bili uskraćeni bonusi na količinu iskopanog ugljena ukoliko su tijekom mjeseca bili odsutni s posla. Planirana su bila i smanjenja plaća, a svaki otpor trebao je biti kažnjen otkazima. Neki su nadglednici također rudarima zabranjivali korištenje hrvatskog i drugih slavenskih jezika na poslu.*

* *BIBLIOGRAFIJA I IZVORI*
Labinska republika 1921. godine: zbornik radova (1972). Rijeka: Sjevernojadranski institut JAZU.
Radnički pokret i NOB općine Labin (1980).; Rijeka: Skupština općine Labin – Centar za historiju radničkog pokreta i NOR-a Istre, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara.

poboljšanja uvjeta života istarskih radnika. Oni su se, ako išta, pogoršali, posebice za hrvatske i slovenske radnike koji su postali metom državne politike talijanizacije.*(2)* Svemu tome treba dodati i pojavu i jačanje fašističkog pokreta s njegovom reakcionarnom antiradničkom politikom. Upravo su oni postali povodom labinskog štrajka. Ubrzo nakon fašističkog paljenja tršćanskog Radničkog doma 28. veljače 1921. u Trst je došao sekretar sindikata labinskih rudara Giovanni Pippan kako bi sindikalnu središnjicu upoznao sa situacijom u Labinu. Po njegovu povratku iz Trsta na željezničkoj ga stanici u Pazinu 1. ožujka napadaju i prebijaju fašisti.

Bila je to kap koja je prelila čašu. Labinski su rudari sljedećeg dana, 2. ožujka, sazvali zbor radnika i proglasili početak štrajka. 3. su ožujka zajedno s okolnim seljacima ušli u sam grad Labin noseći crvenu zastavu na čelu povorke. Karabinjeri i lokalni fašisti pokušali su spriječiti gomilu u nastupanju, zbog čega je izbila masovna tučnjava. U tom je neredu nekoliko karabinjera i fašista ozlijeđeno, a jednom od njih oduzeto je i oružje. Od toga dana pa sve do dolaska talijanske vojske mjesec dana kasnije karabinjeri nisu imali nikakvu vlast u Labinštini. Sutradan, 4. ožujka, rudari su na masovnom skupu odlučili zauzeti rudarska postrojenja i protjerati njihove dotadašnje vlasnike. Kako bi spriječili moguće upade fašista i plaćenika, formirana je naoružana crvena garda i minirana su rudnička okna. Time je započelo mjesec dana Labinske republike.

Nakon službenog zauzimanja, vlast nad rudnicima preuzimaju delegirani rudarski komiteti koji potom izabiru rukovodeći centralni komitet. U narednim tjednima rudarski komiteti *de facto* preuzimaju i vlast nad selima i gradovima Labinštine, nakon što su državni organi vlast u njima izgubili. Spominjano je i osnivanje lokalnih, seoskih i gradskih vijeća, no čini se da su oni imali tek sekundarnu ulogu u odnosu na rudarske komitete. Crvena je garda kontrolirala i branila sve prilaze rudnicima, ali i samom gradu Labinu. Uz to se uspjela povezati sa seoskim stražama Proštine, od kojih su nabavljali prijeko potrebno oružje u zamjenu za eksplozive, kojih su imali u velikim količinama.

Nekih petnaestak dana po proglašenju štrajka u Labinu se počela osjećati nestašica osnovnih živežnih namirnica. Nestašica hrane bila je donekle ublažena činjenicom da je dobar dio rudara, odnosno njihovih obitelji, posjedovao zemlju. No s obzirom na prisutnost velikog broja rudara iz drugih krajeva Istre i Italije, ponekad se moralo oslanjati na rekviziciju. Takvo je stanje ubrzo postalo neizdrživo, pa su rudari prema prijedlogu socijalističkog Nacionalnog kooperativnog konzorcija ugljena i ekstraktne industrije započeli s iskopavanjem ugljena na vlastitu ruku, iskopavši do kraha Labinske republike nekih 3000 tona ugljena.

Trgovina ugljenom s okolnim krajevima pomogla je poboljšanju situacije unutar pobunjeničkog teritorija, ali nije dostajala za nabavku kvalitetnog oružja, koje je rudarima bilo neophodno. Talijanske su vlasti u konačni napad na radničku republiku krenule 8. travnja 1921., nakon gušenja pobune proštinskih seljaka. Slabo naoružane rudare napalo je čak 2000 talijanskih vojnika i karabinjera, potpomognutih artiljerijom i vojnim brodovima. Rudari su neko vrijeme pružali jak otpor, no ubrzo su na prijedlog Giovannija Pippana odustali uviđajući nadmoć vojske. U borbama i kasnijim represalijama poginulo je pet rudara, a brojni su maltretirani i prebijeni. Državna je represija svoj epilog doživjela sudskim procesom u kojemu su 52 optužena rudara, protiv volje političkih vlasti koje su ih optuživale za uspostavljanje "sovjetskog režima", oslobođena krivnje.

U konačnici, postavlja se pitanje karaktera Labinske republike. Može li ju se okarakterizirati kao još jednu primarno antifašističku pobunu ili kao borbu Hrvata/Jugoslavena za pripajanje zemlji matici? Odgovori su – djelomično; i definitivno ne. Labinska je republika uspostavljena u periodu revolucionarnih gibanja, u Italiji poznatom pod nazivom *Biennio rosso*, obilježenom radničkim zauzimanjem tvornica i masovnim štrajkovima. Labinska buna tu nije nikakva iznimka – podignuta je iz ekonomskih razloga, a s vremenom je prerasla u revolucionarnu borbu labinskih rudara s ciljem povezivanja s drugim revolucionarnim pokretima. Labinski su radnici za vrijeme pobune održavali duh internacionalizma, jedinog logičnog i mogućeg stava koji može zauzimati (nacionalno heterogena) radnička klasa. Prije, za vrijeme i nakon pobune međunacionalni sukobi bili su rijetkost među labinskim radnicima. Takav je stav, zacementiran iskustvom revolucionarne borbe, osigurao Labinu status jednog od najžešćih centara antifašističkog otpora u narednim godinama. Tri su se Labinjana borila u internacionalnim brigadama u Španjolskoj, labinski su rudnici bili središnja točka NOP-a tog dijela Istre, a rudari su ostali vjerni idealima internacionalizma i revolucionarne borbe do samog kraja fašističke diktature, a i poslije. ◁

Časopis NEPOKORENI GRAD
br. 4, studeni 2014. godine

ISSN 1849-2584

UREDNIŠTVO
Katerina Duda, Velimir Gašparac, Nataša Kovačević,
Iva Ivšić, Iva Marčetić, Mirna Šimat

LEKTURA
Željka Kelkedi, Ljiljana Marčetić, Jana Pamuković, Nikola Ptić, Mirna Šimat

GRAFIČKO OBLIKOVANJE
Katerina Duda, Iva Marčetić

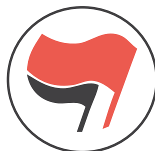
TISAK
Kerschoffset

IZDAVAČ
Mreža antifašistkinja Zagreba, Zagreb

ZA IZDAVAČA
Velimir Gašparac

ADRESA IZDAVAČA:
Mreža antifašistkinja Zagreba
Ulica Pavla Hatza 16
10 000 Zagreb, Hrvatska
nepokorenigrad.zagreb@gmail.com
www.maz.hr

Časopis izlazi tri puta godišnje. Broj je izdan uz potporu Ministarstva kulture Republike Hrvatske. Časopis je besplatan.